

Colegiul Noua Europă

*SĂRĂCIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC
(SEC. XVIII-XX)*

Masă rotundă (iunie 1998)

Cuvânt înainte de Paul H. Stahl

Coordonator:
Ligia Livada-Cadeschi

Colegiul Noua Europă

**SĂRĂCIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC
(SEC. XVIII-XX)**

Masă rotundă (iunie 1998)

Cuvânt înainte de Paul H. Stahl

Coordonator:
Ligia Livadă-Cadeschi

Redactor: Irina Vainovski-Mihai

SERIA DE PUBLICAȚII RELINK

Sărăcie și asistență socială în spațiul românesc
(sec. XVIII-XX)

Copyright © 2002 – Colegiul Noua Europă

ISBN 973-85697-1-0

Cuvânt înainte

Lucrarea de față pune în discuție una din problemele importante ale vieții sociale românești, cea a persoanelor defavorizate și a măsurilor inițiate pentru îmbunătățirea soartei lor. Este vorba așadar de o temă care traversează istoria și nu poate fi considerată nicăieri ca rezolvată, tratarea ei variind în mod semnificativ de la o epocă la alta.

Situația din România se aseamnă în această privință cu aceea din regiunile vecine. În orice societate se vor găsi oameni săraci, loviți de boală sau apăsați de bătrânețe. Toate aceste categorii sunt amintite obișnuit în principiile de morală ale bisericii, a cărei misiune este să aline durerile omenirii. Care este, într-o atare perspectivă, situația concretă a celor loviți de vreo nenorocire?

Acolo unde vechile comunități sătești își păstraseră privilegiile, au putut continua și acțiunile lor de asistență, de ajutor pentru nevoiași. Desigur, nescrise, bazându-se pe tradiții orale, ele erau în fapt acțiuni de întrajutorare, fiecare la rândul lui putând solicita în caz de nevoie sprijinul celorlalți.

O deosebire însemnată marchează situația țărilor din răsăritul Europei de cele din Occident. Intr-adevăr, în apus funcționează încă din evul mediu un sistem social la care, la solidaritatea bazată pe rudenie de sânge sau pe principiile creștine, se adaugă acțiunea structurată a „vecinătăților” („voisinages” franceze, „vicinie” italiene, „Nachbarschaft”-uri germane, „Neighborhood”-uri engleze etc.). Vecinătățile prevăd obligațiile precise ale întregii comunități față de orice om aflat în nevoie. Societăți întregi purtau numele de vecinătăți,

locuitorii lor pe acela de „vecini”, cu sensul de cetățeni, deși cuvântul păstrează și nuanța de persoană vecină cu tine.

În regiunile românești acest sistem de întraajutorare ce obligă membrii comunităților sătești să se ocupe de cei defavorizați n-a funcționat decât în câteva regiuni izolate din Transilvania, impus fiind de administrația imperiului austriac. Un astfel de regulament de funcționare, numit „articulușul vecinătății”, a fost găsit cu ocazia cercetărilor efectuate la Drăguș, în Țara Oltului. El prevedea măsurile ce trebuiau luate în sat în diverse împrejurări, într-un totu asemănătoare cu cele care funcționau în alte regiuni ale Europei (chiar dacă formele de exprimare nu sunt întocmai aceleași); obligații precise de a ajuta bolnavii, de a interveni în momentele esențiale ale vieții omenești (nașterea, căsătoria, înmormântarea) când se știa precis ce anume lucru trebuie să îndeplinească fiecare „vecin”. Așadar, regulamentul amintit precizează nu numai situațiile generate de muncă, dar și cele legate de viața familiilor.

Acest fel de întraajutorare, generalizat în multe regiuni ale Occidentului și comportând reguli precise de intervenție, pedepse clare pentru cei ce nu își îndeplinesc obligațiile, se oprește în general la zonele locuite de germani și austrieci. Mai spre răsărit, statul austriac impunea „vecinătățile”, deși Nachbarschaft-urile săsești preexistau acestor intervenții.

Se poate cita, caz singular, acela al Țării Vrancei, structură socială suprasătească ce avea în posesie comunitară un schit, devenit între altele și azil de bătrâni.

În România trebuie semnalate situații care creează condiții speciale pentru apariția unei numeroase categorii de oameni defavorizați. Nu mă gândesc aici doar la regiunile în care stăpânirea boierească ducea puțin câte puțin la instalarea mizeriei în lumea satului, ci la năvălirile periodice, la traversarea regiunilor românești de către armate străine, la existența robilor țigani sau la populația autohtonă săracă ori

bogată, căzută în robie în urma navărilor tătărești în primul rând. Schimbările de stare socială, pierderea totală a bogăției și averii datorată răscumpărării unui membru al familiei erau curente și marchează istoria românească până în secolul al XIX-lea. Formele de întrajutorare spontană care funcționau în sate (la muncile efectuate pe pământul văduvelor fără soț, sau pentru o repartizare mai umană a impozitelor ce apăseau fiecare gospodărie în parte) au fost numeroase, dar ele nu răspundeau la ansamblul problematicii.

Studiile grupate în acest volum vin să completeze în chip fericit informațiile privind această vastă problemă a trecutului românesc. Astfel, aflăm noi date cu privire la modul diferit în care fiecare chestiune socială își găsea sau nu răspuns; la vechile principii scrise ale bisericii, la care se adaugă dispozițiile legiurilor scrise, mai ales începând din secolul al XVIII-lea. În ce măsură vor fi fost ele efective? Este greu de aflat un răspuns cert în faza actuală a cercetărilor, dar aceste prime indicații scrise (care vin într-o societate bazată încă în mare parte pe oralitate) sunt prețioase prin cunoașterea principiilor ce se invocă și a mijloacelor de care se dispune. Cele trei studii ale volumului arată în chip evident diferențele dintre modul de gândire al problemei în trecut și cele care marchează asistența socială în zilele noastre. Atâtea câte sunt, limitate numai la tratarea unor aspecte problematice, eseurile de față răspund unei nevoi reale de cunoaștere și sunt binevenite.

Paul H. STAHL

CUPRINS

Paul H. STAHL, <i>Cuvânt înainte</i>	5
Ligia LIVADĂ-CADESCHI, <i>Săracii din Țările Române la începuturile timpurilor moderne</i>	11
Mihaela LAMBRU, <i>Asistența socială în România Două secole de evoluție instituțională</i>	61
Georgeta GHEBREA, <i>Perspective sociologice asupra sărăciei</i>	82
Autorii textelor	135
New Europe College	136

Săracii din Țările Române la începuturile timpurilor moderne

LIGIA LIVADĂ-CADESCHI

Intervenția noastră își propune o scurtă prezentare din perspectivă istorică a unor aspecte legate de prezența săracilor în lumea românească și de modalitățile în care societatea a înțeles să se raporteze la această prezență. Din punct de vedere cronologic, ne vom axa în principal pe prezentarea unor fapte de secol XVIII și început de secol XIX (până la promulgarea Regulamentelor Organice), punctând, mai cu seamă în cazul aspectelor juridic-instituționale, și principalele momente ale evoluției acestora de la Regulamentele Organice (1831 – 1832), până la 1920 (crearea Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale) – 1930 (Legea de organizare sanitară – dr. Ion Cantacuzino). În ceea ce privește termenul „asistență”, pentru perioada de timp la care noi ne-am oprit, el acoperă totalitatea gesturilor caritabile și a inițiativelor instituționale sau legislative care se orientau spre ajutorarea celor săraci, neavând evident sensul de ansamblu coerent de legi, instituții și acțiuni pe care i-l acordăm astăzi.

Înainte de a ne referi la subiectul propriu-zis al studiului nostru, vom încerca să justificăm decupajul cronologic căruia acesta i se supune. Dincolo de universalitatea, în timp și spațiu, a sentimentelor și gesturilor de compasiune și miluire a unui sărac, secolul al XVIII-lea românesc vede apărând primele inițiative relativ coerente de organizare instituțională a asistării

sărăciei. Înființarea primelor așezăminte de asistență (spitalele pentru săraci bolnavi, Cutia Milelor, Orfanotrofia) este contemporană cu primele tentative de interzicere ale cerșetoriei și vagabondajului, în numele principiului modern al obligativității muncii pentru orice persoană validă din sânul unei comunități. Momentul apariției acestora nu ni se pare întâmplător și vom încerca să-l explicăm.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, lumea românească pare asediată din toate părțile. Cataclismelor naturale, a căror neagră spectaculozitate îi frapază neconținut pe contemporani, li se adaugă dezordini politice și economice (rezultate în primul rând din statutul politic al Țărilor Române) cu grave consecințe asupra vieții cotidiene. Secolul al XVIII-lea este un timp traumatizant prin acumularea unei infinități, aproape, de conjuncturi defavorabile care, dacă nu produc încă schimbări de structură fundamentale și vizibile, sunt responsabile, în schimb, pentru o incontestabilă alterare a evoluției tuturor palierelelor vieții sociale.

„Timpul natural a fost, fără nici o îndoială, marele contratimp al civilizației tradiționale românești, un fel de *memento mori* al sensibilității colective.”¹

Recolte proaste, urmate de lipsuri alimentare sau de foamete gravă, epidemii (de regulă de ciumă), prezența armatelor străine și rigorile impuse de ocupațiile militare sau de transformarea teritoriilor Principatelor în teatru de operațiuni militare se suprapun, se determină și își împletesc consecințele, creînd lanțuri de conjuncturi nefavorabile susceptibile să producă fenomene de sărăcire masivă sau să arunce pe drumuri mii de oameni în căutare de hrană sau doar de adăpost. Dacă între 1600-1700, documentele înregistrează 16 intervale de timp nefavorabile, cuprinse între unul (cel mai frecvent) și șase ani

(un singur exemplu, 1658-1664) și care afectează, aproape în egală măsură Moldova și Țara Românească (8 din cele 16 intervale afectează ambele țări, în timp ce separat fiecare țară cunoaște câte patru intervale dificile), între 1700-1800 numărul intervalelor se dublează (32), ele devin mai întinse în timp (numai în zece cazuri e vorba de un singur an, în rest conjuncturile nefavorabile extinzându-se pe doi-trei sau chiar mai mulți ani) și afectează mai grav Țara Românească (Țara Românească 13, Moldova șase, ambele țări 13). Sfârșitul secolului al XVIII-lea apare cu adevărat dramatic. După patru ani de liniște relativă (1775-1779) recoltele slabe, foametea, războaiele și ciuma se succed aproape anual până la sfârșitul secolului.² Primele trei decenii ale secolului al XIX-lea sunt, la rândul lor, departe de imaginea unui răstimp de acalmie. Războaiele și ocupațiile străine (1806-1812; 1821-1822; 1828-1834) însoțesc accidente climatice, invazii de lăcuste, recolte slabe și perioade de foamete (1804; 1805-1806; 1808; 1810-1812; 1814-1815; 1816; 1822-1823; 1827; 1829-1831) sau epidemii de ciumă (1812-1814; 1815; 1823-1824; 1826; 1829). E de la sine înțeles că în aceste condiții criminalitatea proliferază, jaful la drumul mare, brigandajul, haiducia iau o amploare cu totul ieșită din comun și contribuie, într-o măsură deloc neglijabilă, la accentuarea insecurității traiului cotidian. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, există câteva momente când furturile, brigandajul și haiducia depășesc limita de toleranță și ajung să fie semnalate în documentele contemporane; este vorba despre anii 1788; 1789; 1791; 1796; 1822; 1823; 1824; 1825-1828.³

Putem deci considera că, în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, o dată la doi-trei ani, în medie, locuitorii Țărilor Române erau confrunțați cu fenomene anormale în timpul cărora posibila dezvoltare a Principatelor era întreruptă de căderi bruște și pronunțate, frizând uneori

dezastrul, fără însă ca perioadele de criză sau stagnare să îmbrace un aspect ciclic (caracteristica esențială a crizelor de structură).⁴

În aceste condiții, cel puțin o concluzie ne pare evidentă: în lumea românească sărăcia este endemică și aproape voluntar asumată. Răspândită în întreaga societate, afișată ostentativ în păturile populare sau tăinuită cu grijă în cele avute, sărăcia acestei perioade nu pare totuși să frizeze pauperismul. Ea trimite mai curând la mizeria cotidiană a unei lumi care, deși aflată în pragul schimbărilor de structură, nu s-a hotărât încă să-l pășească. Lenea, dezinteresul, lipsa de inițiativă sunt locuri comune ale acuzațiilor aduse întregii societăți, nu numai claselor populare. Încercările de a găsi diverse remedii sărăciei, în funcție de nivelul social la care aceasta se manifestă, nu lipsesc, dar ele sunt timide și nu pot produce rezultate spectaculoase. În plus, asistarea relativ organizată a sărăciei este în mod esențial un fapt de viață urbană și prin urmare, lipsit de un impact social eficace într-o lume prin excelență rurală, cum este lumea românească la vremea de care ne ocupăm aici. La țară sărăcia e generalizată; mai mult, ea pare căutată și afișată dacă nu cu ostentație, cel puțin cu obstinație. Ea poate funcționa aproape protector. Este o constatare care apare la mai toți observatorii realităților românești, de la Dimitrie Cantemir sau de la străinii care încearcă să se apropie de spațiul românesc, precum contele d'Hauterive sau austriecii din Oltenia, până la doctorul Constantin Caracaș ale cărui descrieri depășesc deja semnificativ limita dintre secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

Generalizată și aproape asumată, sărăcia din această perioadă nu devine vizibilă, în documente, decât probabil, în situațiile limită. Săracul, că e vorba de cel de pe stradă sau de cel căzut în lipsuri materiale, originar fiind dintr-un strat social

avut sau chiar bogat, e o prezență în general discretă în Țările Române. La nivelul vocabularului social el se individualizează treptat, trecând de la personajul colectiv definit numai prin raportare la alte grupuri sociale, la individul marcat de propria sărăcie, boală, invaliditate. În general, termenii folosiți nu sunt peiorativi. Adesea, ei apar însoțiți de atribute care trimit către compasiune sau sugerează marea fragilitate a vieții săracilor. Conotațiile negative ale limbajului despre săraci apar la începutul secolului al XIX-lea și privesc, în general, numai tipurile de săraci al căror fel de viață frizează delincvența. În spațiul românesc și în perioada de timp abordată aici, săracul e o prezență ștearsă poate, dar nu lipsită de locul și rolul său în lume (atașate simbolisticii creștine soterice a gestului miluirii); cu alte cuvinte, el nu e un marginal sau mai rău, un exclus; cei care aspiră la acest statut sunt tâlharul și vagabondul.

Un ultim aspect al acestei prelungite, dar nu inutile, introduceri se referă la motivele și implicit, la segmentul social răspunzătoare pentru practicarea și organizarea carității. Astăzi chiar, după aproape două sute de ani de politici sociale în adevăratul înțeles al cuvântului, gestul individual al acordării unui sprijin oarecare cuiva aflat în suferință sau în lipsuri materiale ca și sentimentul de compasiune pe care prezența unei astfel de persoane ni-l inspiră, nu sunt total lipsite de conotații religioase. Ceea ce azi sunt reminiscențe doar ale unei civilizații cândva creștine prin excelență, constituiau odinioară esența oricărui gest în ordinea asistării bolii, sărăciei, neputințelor sau incapacităților de orice fel ar fi fost ele. În mod explicit Dumnezeu biblic este un Dumnezeu al umililor și al năpăstuiților. El

„a răsturnat pe cei puternici de pe scaunele lor de domnie și a înățat pe cei smeriți. Pe cei flamânzi i-a săturat de bunătați și pe cei bogați i-a scos afară fără nimic.”⁵

Creștinismul valorizează milostenia ca practică spirituală. *Vechiul Testament* face referire clară la drepturile orfanului, văduvei, străinului și săracului, interzicând asupra tuturor acestora (Exodul XXII, 21-27 și XXIII 6; 9; Deuteronomul XXIV, 12-22). Caritatea este soterică și eschatologică. Iisus le-a zis ucenicilor săi:

„vindeți tot ce aveți și dați milostenie. Faceți-vă rost de pungi care nu se învechesc, o comoară nesecată în ceruri, unde nu se apropie hoțul și unde nu roade molia; căci unde este comoara voastră acolo va fi și inima voastră.”⁶

Evanghelia după Matei spune, la rândul ei, că fericirea eternă a mântuirii e promisă tuturor celor milostivi. În ziua Judecății Ultime

„Împăratul va zice celor de la dreapta Lui: «veniți binecuvântații Tatălui Meu, de moșteniți împărăția care v-a fost pregătită de la întemeierea lumii. Căci am fost flămând și Mi-ați dat de mâncat; Mi-a fost sete și Mi-ați dat de băut; am fost străin și M-ați primit, am fost gol și M-ați îmbrăcat, am fost bolnav și ați venit să Mă vedeți; am fost în închisoare și ați venit pe la Mine». Atunci cei dreți îi vor răspunde: «Doamne când Te-am văzut noi flămând și ți-am dat să mănânci? Sau fiindu-ți sete și ți-am dat de ai băut? Când te-am văzut noi străin și Te-am primit sau gol, și Te-am îmbrăcat? Când Te-am văzut noi bolnav sau în închisoare și am venit pe la Tine?» Și răspunzând Împăratul le va zice: «Adevărat vă spun că ori de câte ori ați făcut aceste lucruri unuia dintre acești foarte neînsemnați frați ai Mei, Mie Mi le-ați făcut.»⁷

Conform *Evangheliilor*, între creștinism (și reprezentantul său instituțional, biserica) și săracii acestei lumi raporturile sunt organice:

„căci cunoașteți harul Domnului nostru Iisus Hristos. El măcar că era bogat, S-a făcut sărac pentru voi, pentru ca, prin sărăcia Lui, voi să vă îmbogățiți”.⁸

Indiferent dacă limbajul religios e metaforic și se referă de fapt la sărăcirea pe care Iisus a suferit-o trecând din condiția divină în cea umană, săracul pământean atrage bunăvoința, dată fiind asemănarea condiției lui materiale cu cea cristică.⁹ Biblia, ca text sacru și tratată ca atare de toți cei care, de acum încolo, se vor referi la ea, este considerată ca fiind în afara istoriei, permanent contemporană, dar, în egală măsură, posibil de partajat, compilat și utilizat la infinit, căci orice element al unui text sacru este un adevăr în sine.¹⁰ Atâta timp cât săracul beneficiază în mod explicit de protecția divină, iar simpla sa prezență perpetuează imaginea Fiului Omului pe pământ într-un timp mitic și, prin urmare, niciodată încheiat, „datoria de a i se face dreptate < în sensul justițiar al termenului > este în mod virtual, nelimitată”.¹¹

Săracul este un intermediar, întrucât „Cine are mila de sărac, împrumută pe Domnul și El îi va răsplăti binefacerea”. (Proverbe XIX, 17). Această temă e prezentă până târziu în literatura religioasă care circulă în spațiul românesc.¹² În condițiile în care Părinții Bisericii, preluând aspecte ale gândirii antice, postulasera comunitatea naturală a bunurilor terestre, întemeiată pe principiul dreptului săracului la supranecesarul bogatului, poziția săracului e cea de așteptare a îndeplinirii față de el a unei îndatoriri, care îi deschide un drept asupra semenului său, pentru care el trebuie, la rândul său, să îndeplinească funcția de rugăciune.

În Occidentul creștin ideea despre pomană ca schimb și contract (cerșetorul care primește un ajutor sub formă de bunuri materiale este obligat să se roage pentru binefăcătorul său) nu este formulată expres înainte de secolul al XII-lea, deși ea

constituie însăși baza motivației psihologice a actului caritabil.¹³ După această dată, ea reprezintă însă o constantă explicită a gândirii despre milostenie. În spațiul românesc, o regăsim într-o cerere de fonduri a administratorilor Cutiei Milelor, la 1792 în Valahia, fără a putea spune exact când și cum a pătruns această temă în gândirea religioasă și politică românească.

„Ticăloșii săraci lipsiți de hrana vieții /.../ cu toții de la mic până la mare, ziua și noaptea, cu un grai către milostivul Dumnezeu strigă și se roagă pentru îndelungarea cu fericire a luminaților anii Înălțimii Tale, ca să fie mulți și fericiți întru nesăvârșită oblăduire.”¹⁴

Totuși contractul mântuire contra milostenie, prin intermediul rugăciunilor, oferă mai multă credibilitate atunci când implică instituția specializată în relația cu divinul. Deși un manuscris slavon din Tara Românească din secolul al XVI-lea considera că

„e mai bine să împarți averea săracilor decât să o dăruiești bisericilor și să le îmbogățești”,¹⁵

atitudinea curentă în spațiul românesc pare să fi fost cu totul alta. Două sute de ani mai târziu domnul Țării Românești Alexandru Ipsilanti scria că

„sunt multe închipuirile facerii de bine și ale milosteniei, și unele sunt cele ce se fac la rudenii și la prieteni și alte la cei săraci și lipsiți, și iarăși altele ce se fac la biserici și mănăstiri și mai mult aleasă și mai cinstită este această a treia facere de bine, adecă carele să face la casele lui Dumnezeu și la înfrumusețatele mănăstiri, de vreme ce întru dânsel nu numai Dumnezeu se laudă se cinstește și se slăvește și întru dânsel

Sărăcii din Țările Române la începuturile timpurilor moderne

și cei săraci și lipsiți se chivernisesc, drept aceasta această facere de bine, carele se face către sfintele mănăstiri, precum mai sus s-au zis, mai cinstită și mai de folos este decât toate celelalte". (20 martie 1775)¹⁶.

Pe de o parte, avem a face cu perpetuarea modelului bizantin al intermediarului monastic. Pe de alta parte însă, într-o civilizație a gestului, elitele românești (domnul și marea boierime) par să opteze pentru varianta cea mai vizibilă a miluirii care este, în egală măsură, o investiție de prestigiu și un garant al dreptei lor credințe, pentru că

„sfintele mănăstiri /.../ sunt cea mai de cinste parte a politiei și semnul cel prea arătat al pravoslaviei.” (act din Țara Românească, 14 iulie 1793)¹⁷

În această situație, intercesorul privilegiat devine călugărul care, în plus, reproduce prin modul său de viață condiția săracului:

„Din toate cele mai alese și lăudate lucruri la cei ce de la Dumnezeu li s-au dat a stăpâni, fapta cea bună a milostivirii este mai aleasă și mai lăudată, mai încă când va fi către sfintele și dumnezeieștile mănăstiri, unde se săvârșesc dumnezeieștile slujbe și unde cei ce au părăsit lumea trăiesc o viață îngerească și mai presus de lume, rugându-se lui Dumnezeu ziua și noaptea pentru Împărați și pentru Domni și pentru tot pravoslavnicul creștinesc norod, la acelea cuviincios este facerea de bine, a ajutora pre cei lăcuitori într-însele cu cele de trebuință, fiindcă și ei se află slujind lor întru cele sufletești, rugându-se lui Dumnezeu pentru spășania sufletelor” (act din Țara Românească, 14 iunie 1793).¹⁸

Mănăstirile, la rândul lor, sunt datoare a practica milostenia. Hrisovul de orânduiala mănăstirilor din 10 septembrie 1798

din Țara Românească, arată că acestea au fost înzestrate de ctitori cu averi, iar de domni cu orânduiele și canoane

„ca după acelea iconomisindu-se și chivernisindu-se să fie și să stee în veci la starea lor, pentru faceri de bine de-a pururea și ajutorul celor săraci întru politiceasca unire și pentru vecinică pomenirea lor”.¹⁹

Sintagma *politiceasca unire* confirmă interpretarea conform căreia

„mila este un element care consolidează solidaritatea socială, evidențiind grija față de supuși a celui puternic /.../ <fără a avea> aici prefigurarea unui gen de contract social: acordul se realizează în fața divinității și nu prin consensul voinței populare cu cea a dominanților. Avem de-a face cu obligația de a cimentă solidaritățile, prin protecție socială, am spune noi, și prin cunoașterea realităților”.²⁰

Milostenia este așadar un gest, o atitudine, cu valoare esențialmente religioasă. Aceasta rămâne intactă indiferent dacă pomana pleacă direct din mâna bunului creștin către cel nevoiaș sau dacă ea se redistribuie prin intermediul bisericii ca instituție. În egală măsură însă, valențele sociale ale gestului caritabil îl recomandă ca susceptibil de a contribui la realizarea și menținerea solidarității corpului social la cele mai diferite niveluri ale acestuia. Astfel încât ceea ce pentru noi astăzi pare să se înscrie într-o ordine politică sau socială clară, era cândva reflexul religios al unei lumi în care laicitatea era doar un veștmânt, nu o stare de spirit.

Pomenile princiare, versiune laică a celor ecleziastice, tradiționale ca și acestea, sunt una din primele forme de instituționalizare a asistenței laice, într-o vreme când laic și

clerical, spiritual și temporal se disociau foarte puțin, iar în ceea ce-l privește pe prinț chiar se împleteau într-o complicată ideologie legitimizantă. De la mijlocul secolului al XVIII-lea mișcarea de idei iluministă insistă asupra obligației pe care o are autoritatea publică de a se ocupa de asistență. În fapt, realitatea precedase ideologia, fenomenul fiind de altminteri ineluctabil de vreme ce mijloacele private și ecleziastice erau insuficiente, iar spitalele apăreau înaintea de toate ca instrumente ale menținerii ordinii. Încă de la începutul secolului statul francez, de exemplu, finanța instituțiile și organismele de asistență a săracilor. Acest principiu al datoriei statului față de cei mai săraci dintre membrii săi, a avut drept consecință definirea asistenței ca o sarcină publică.²¹ Revoluția franceză l-a adoptat, independent, dincolo și mai presus, de orice concepție precisă despre asistență, condamnând-o astfel la etatizare.²² Alături, și uneori înăuntrul noilor modalități de a concepe asistența săracilor, vechile principii creștine continuau să existe. Câteodată, grație diverselor similitudini la care se pretează, ele au contribuit chiar la difuzarea noilor idei și modele.

Gândirea iluministă occidentală a redescoperit, evident, și vechea filantropie antică și medievală. Pentru iluminiști *filantropie* și *binefacere* (*philantropie*; *bienfaisance*) fac figură de neologisme. Pentru a doua generație de iluminiști, între 1755-1765, dragostea de oameni va înceta să fie rezultatul grației divine, pentru a deveni o înclinație naturală a ființei umane. Pentru enciclopediști, binefacerea e însăși filosofia în acțiune:

„Quel est l'objet de la philosophie? C'est de lier les hommes par un commerce d'idées et par l'exercice d'une bienfaisance perpétuelle”.²³

În concluzie, filantropia Luminilor, e o filantropie a progresului, a înmulțirii bogăției, a binelui social ca izvor al fericirii sociale. Prin ea se face simțită o dublă ruptură față de gestul caritabil. Întâi utilitatea socială; filantropia recunoaște superioritatea actului eficace în timp ce caritatea, în însuși principiul său constitutiv, nu e lucrare asupra lumii, ci mărturie a iubirii de Dumnezeu. Apoi valoarea gestului caritabil este inerentă motivației sale: manifestarea iubirii de Dumnezeu, îndeplinirea datoriei de a face milostenie, solicitarea grației divine. Nimic din toate acestea la filantrop; el nu așteaptă nimic de la Dumnezeu, nici măcar de la cei cărora le face bine, pentru el a face bine este în sine o fericire.²⁴ Odata cu filosoful filantrop, referirea la recompensa spirituală nu se mai impune, iar asistența trece din domeniul religios în cel civic.

Chiar dacă domnii din Principate vor fi fost serios influențați de ideile iluminismului occidental,²⁵ fapt cu care suntem întru totul de acord, nu putem să nu observăm totuși că, uneori, ele sunt difuze, marcate chiar de o anume ambiguitate. Paralel cu noile idei, a căror pătrundere e, să recunoaștem, foarte timidă, motivațiile tradiționale persistă și sunt încă puternice. Pe tot parcursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, grija pentru sarac (din perspectiva domniei) nu înseamnă încă grija pentru săracul popular. Spre deosebire de apusul Europei unde agravarea permanentă a sărăciei populare a favorizat căutarea unor soluții mult mai cuprinzătoare, în Țările Române gestul de asistență ordonat și organizat nu privește sărăcia în ansamblul ei. El urmează întocmai ierarhia socială. Fundamentul teoretic al acestei atitudini îl aflăm într-un hrisov din martie 1734:

„Socotește că făcând bine lui Dumnezeu te asemeni. Ce dară tuturor stăpânitorilor se cade să alerge după această materie, adecă a facerii de bine, și cât va fi în puțință sânguind către

toți supușii, asemenea să verse bunătatea sa, însă nu către toți toate cum zice Sfânta Evanghelie, ce fieștecăruia după măsura stării sale; pentru că darul cu bună socoteală făcându-se se numește dar”.²⁶

În acești termeni, marele favorit în cursa pentru obținerea unui ajutor material e reprezentantul sărăcit al unor categorii sociale de regulă avute, care nu-și etalează public sărăcia.

Dacă gândirea politică a secolului al XVIII-lea european și-a făcut o adevărată pasiune din dezbaterile pe teme sociale, nu aceleși lucru se poate spune și despre programele de guvernare fanariotă care, confruntate cu grave probleme financiare, militare și de politică externă, abia dacă-și mai puteau aminti că socialul (în accepția restrânsă a termenului) există. La nivelul retoricii actelor domnești, milostenia, iubirea de oameni și de obște sunt categoric prezente. La nivelul realităților sociale rezultatele sunt cu siguranță modeste.²⁷ Dincolo de toate acestea rămâne însă aspectul, foarte important, al asumării (fie și parțiale) a săracului de către domnie ca stat. Chiar atunci când statul sau domnul nu acorda și banii necesari ajutorării săracilor, se prescria în termeni adesea imperativi comportamentul pe care alte sectoare ale societății (biserica) trebuiau să-l adopte față de ei. Domnia, ca formă de reprezentare a statului, intervine târziu în organizarea asistenței săracilor. Prezența ei în acest domeniu se face simțită prin eforturile de laicizare și centralizare (pe fondul dominării laturii represive față de cerșetorii valizi) a sprijinului acordat săracului. Intervenția domniei în opera de asistență poate trimite la problema dimensiunilor sărăciei în lumea românească. Dar, în egală măsură, ea e semnul tendințelor de constituire și consolidare ale statului modern, preocupat de luarea în stăpânire a tuturor palierelelor vieții sociale. În agitatul și traumatizantul răstimp care vede conturându-se primele gesturi

relativ coerente în ordinea asistării săracului, generozitatea principilor fanarioți nu reprezintă probabil numai adoptarea unei mode, deși cosmopolitismul acestora poate da seamă pentru o reală permeabilitate la ideile unui secol cu adevărat pasionat de discursul filantropic. Ca justificare, atenția acordată săracului rămâne preponderent în sfera sentimentului religios. Numai că religiozitatea domnului (ctitor real sau asociat al tuturor așezămintelor caritabile și inițiator al tuturor instituțiilor de binefacere amintite în această lucrare) are importante valențe politice. Referindu-se la mila pe care orice creștin trebuie să o simtă și la pomana pe care acesta este dator să o facă, ctitorul princiar al spitalului de la Dudești considera că

„de vreme dară ce nu pot toți această creștinească datorie să o săvârșească fieșcare în parte, tovarășia cea politicească prin mijlocul spitalurilor împlinesce în obște această lipsă”.²⁸

Căci în situații excepționale (în vreme de ciumă, de exemplu)

„și filosofia se biruesce de învățătura evanghelicească, căci filosofia învață a protimisi nescine mai mult apărarea sa decât apropielii său”.

Între laic și religios, între civic și creștinesc, între modernitate și tradiție *mila*, care nu circumscrie numai sentimentul caritabil, ci și gestul *miluirii* (al participării efective), poartă o deosebită încărcătură politică. La nivel princiar,

„mila este un element care consolidează solidaritatea socială, evidențiind grija pentru supuși a celui puternic”.²⁹

Stabilitatea domniei și implicit a societății este asigurată de permanenta comunicare între pietatea prințului, care-l

păstrează curat în fața lui Dumnezeu și mila sa față de supuși (relația semantică dintre *piété* și *pitié*, derivate din *piestas*).³⁰

Raportarea permanentă la domnie, pe care am practicat-o pe parcursul întregului nostru studiu, nu se datorează numai tipului de document folosit predilect (actul de cancelarie), ci și locului însuși pe care aceasta îl ocupă în societatea românească. Documentul scris rămâne multă vreme apanajul cancelariei domnești, iar atunci când împrejurările o impun, validitatea acestuia este marcată prin confirmare domnească, prin întăritura domnului. În cazul ctitoriilor, biserica acordă calitatea de ctitor, dar domnul autorizează funcționarea însăși a ctitoriei, prin întărirea actului fondator sau prin confirmări succesive, la schimbarea domnilor. Această practică se subsumează termenului generic de *milă*, îl include pe domn în rândul ctitorilor și anulează caracterul privat al ctitoriei. Chiar atunci când este afirmat și recunoscut primatul competenței bisericii în materie de asistență, domnul nu se sfiește să recomande, uneori în termeni de o duritate aproape ireverențioasă, comportamentul pe care aceasta trebuie să-l adopte față de săraci. Nu în ultimul rând, domnul ctitorește efectiv așezăminte de binefacere și pune în ființă instituții destinate săracilor. De asemenea, el este izvorul actului legislativ, al normei în general, care prescrie comportamentul societății față de sărac și al săracului față de societate. Gestul individual al ajutorii aproapelui, a cărui existență nu am pus-o nicicum la îndoială, este dublat, este acoperit de competența atotcuprinzătoare a domniei.

Familiarizați oarecum cu ideile epocii premoderne despre săraci și sărăcie, vom încerca acum să identificăm mai întâi existența săracilor în spațiul românesc, pentru ca apoi să ne referim la cele câteva instituții în sarcina cărora ei au căzut: spitalele pentru săraci bolnavi, Cutia Milelor și Orfanotrofia.

Aglomerările de săraci cerșetori, *calici* în limba vremii, apar în documente începând cu secolul al XVII-lea. Acestea sunt atestate pentru orașele moldovenești Iași și Roman și pentru Câmpulung-Muscel, în Țara Românească.

Prima dovadă sigură a existenței breslei calicilor din Iași datează din 1667. Documentele care au ajuns până la noi sunt cuprinse într-un catastih de breaslă refăcut la 22 februarie 1722 prin îngrijirea mitropolitului Moldovei, Gheorghe.³¹ Catastihul cuprinde la început două documente false care ar coborî în timp data existenței breslei până la 1480, respectiv 1546. Numărul membrilor breslei variase în timp, cel mai ridicat, 29, fiind înregistrat în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu. Veniturile lor proveneau din *mila domnească* (locul din Iași și diferite sume de bani) și din cerșit; ele erau contabilizate de o cutie a breslei care stabilea și modalitățile de cheltuire a banilor. Conform catastihului toți calicii erau estropiați sau bolnavi. În fruntea lor se afla un staroste ales pe viață de breslași și confirmat de mitropolit. Majoritatea documentelor din catastih sunt întăriri și confirmări, fie la schimbarea staroștilor, fie la aceea a mitropoliților. Cartea de întărire din 23 iulie 1791 a arhiepiscopului rus Ambrozie (însărcinat provizoriu și cu conducerea bisericii moldo-valahe, în vremea războiului ruso-turc din 1787-1792) are valoarea unui adevărat cod de breaslă, ceea ce justifică citarea pasajelor următoare:

„milosârdia cea arătată către săraci o socotește Dumnezeu ca însuși pentru sine <...> pentru aceia dar miluind pe săracu bine faceți, pentru că îndatoriți pe Dumnezeu, iar săracilor și la toată breasla lor <...> poruncim ca toate milosteniile ce se va strânge nu într-alt chip să o cheltuiască, ce după scopul dățătorilor, adică pentru hrana sa dar nu la beție sau alte nelegiuite fapte”.

Săracii nu trebuiau să cerșească decât pentru o zi, două, maximum o săptămână, „dar să nu să obrăznicească umblând de dimineață până în seară”, pentru că altminteri devin „iubitori de argintu” (avari).

„Și când ar umbla să nu facă nicăiri gălceavă, sfezi, bătai, mai ales în pridvoarele bisăricilor, să nu să facă bolnavi nefiindu să nu-și zădărescă rănile sale ca să plece spre milă <...> căci aceasta iaste înșălăciune; să să ostenescă cari vor putea cu lucrul mânurilor, căci mare păcat iaste aceluia a cere milostenie, care poate însuși să să hrănească.”

O breslă a calicilor exista și la Roman. O condică a documentelor sale, alături de cele ale ciocliilor din același oraș, se află la Biblioteca Academiei Române, fondul „Manuscrise Românești”, sub cota 965. Din tot ceea ce există în această condică un singur document privește efectiv breasla mișeilor.³² El datează de la începutul secolului al XVIII-lea și pare a fi un hrisov de înființare a breslei, alcătuită din orbi, șchiopi și ciungi păstoriți de un staroste ales dintre ei și căruia îi datorau ascultare deplină. Documente ale acestei bresle întâlnim în timp până la 1738, când Grigore Ghica împuternicește din nou pe starostele de calici să strângă la breasla sa pe toți orbii, șchiopii și ologii de acolo, punându-i sub ascultarea sa, spre a fi apărați de toate *angheriile* din partea pârcălabilor și a târgoveților din oraș.³³

În Țara Românească, un hrisov din 1639, al lui Matei Basarab, scutește satul Mățăul de Jos, la sud de Muscel, de diversele obligații față de domnie, pentru că acest sat

„n-a fost în rândul țării, ci a fost de treaba și hrana săracilor, gârbovilor și a șchiopilor din orașul Câmpulung”.³⁴

Documentul coboară antecedentele acestei scutiri, motivată prin cărțile de milă ale altor domni văzute de însuși emitentul celei de față, până la cartea „răposatului Negru Vodă”! Documentar, statutul deosebit al acestui sat poate fi dovedit numai din 1621.³⁵ Formulările confuze din document nu permit concluzii certe. Sigur este că statutul special al satului Mățăul avea deja o anumită vechime la data emiterii documentului și că acesta era în legătură cu prezența leproșilor în oraș sau în împrejurimile lui. Alte informații despre existența și statutul special al Mățăului (legat de opera de asistență acordată săracilor (inițial poate leproșilor) provin din așa-numitul „Codex al mișeilor din Câmpulung”, ieșit din cancelaria lui Constantin Mavrocordat la 20 octombrie 1761.³⁶ Documentul reproduce zece cărți de milă anterioare (inclusiv cea a lui Matei Basarab) și stabilește statutul satului la data emiterii sale. Țăranii din Mățău datorau visteriei domnești numai birul sau dajdia. De aici mitropolitul primea 300 taleri/lună în contul asisitării săracilor. O notă marginală spune că practica utilizării pentru săraci a unei sume de bani din veniturile visteriei exista din domnia lui Scarlat Vodă Ghica (august 1758 - iunie 1761). Când banii dajdiilor întârziu, se recomanda mitropolitului să se folosească de banii din dările popilor aflate pe seama bisericii. Toate documentele Codexului atestă prezența mișeilor (săraci invalizi) în Câmpulung în jurul unei biserici, unele dintre ultimele documente amintind și chiliile în care aceștia locuiau, ceea ce ne sugerează că avem a face cu o comunitate a săracilor bine individualizată, fie și numai prin delimitare spațială.

O mahala, un puț și un pod (stradă) zise „ale calicilor” sunt menționate și pentru orașul București.³⁷

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mulțimea din ce în ce mai impresionantă de cerșetori, dacă ar fi să credem

documentelor epocii,³⁸ interesează domnia aproape exclusiv din punct de vedere al asanării spațiului public. Inclusiv pe plan general european, atunci când puterea începe să se ocupe de cerșetori, este prin a-i pune la muncă și a-i îndepărta din spațiul public, unde apar ca inutili.³⁹ În Țara Românească și Moldova, prezența lor pare să devină supărătoare la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, când contemporanii, inclusiv domnia, încep să se îndoiască de veridicitatea infirmităților lor, singurele în stare să le asigure dreptul de a trăi din mila colectivității:

„oare mulțimea cea de cerșetori cari mișună în străzile și răspântiile orașului (București, n.n.), ale târgurilor și ale satelor, adeseori sănătoși și sdraveni, mulți chiar foarte sănătoși, nu vine tot din cauza lenei?”.⁴⁰

Ei formează obiectul unui capitol din proiectul de cod redactat în limba greacă în 1766 în Țara Românească de juristul Mihail Fotino. Cele două paragrafe care îi interesează sunt preluate din *Basilicale* și vehiculează idei cu care Europa vremii era de mult obișnuită: obligativitatea muncii pentru persoanele valide, fondată pe criteriul utilității sociale și admiterea cerșitului public numai în cazul bătrânilor și al infirmilor.⁴¹ Încercările de a controla proporțiile cerșetoriei au un precedent în *Îndreptarea legii* (1652):

„săracii cari se roagă, trebuindu-le ajutoriu, adecă carii sunt săraci, acelora să li să dea să îmble cu cărți de pace <...> cartea de pace este care se dă aceluia ce vine de o ceare fără nici o scandală, carea mărturisește celui ce o poartă credința și viața lui cea nevinovată, adecă săracii sunt cu cărți de pace ale episcopilor să îmble cerșind ajutoriu de milă, despre carele se miluiesc de cei mari, într-u ajutoriu lor”.⁴²

Nu știm în ce măsură această prevedere va fi avut un impact real asupra lumii românești sau dacă ea nu reprezintă numai o preluare a unei legiuiri bizantine asemănătoare. În orice caz, începând din 1780, pitacele domnești care interzic cerșetorilor valizi să ceară de pomană în locurile publice se succed cu o frecvență care ne îndeamnă să bănuim că aceste practici erau din plin prezente în traiul cotidian al bucureștenilor, cel puțin. Domnul credea că mulți cerșetori din București ar putea munci, pentru că se găsește de lucru atât în București, cât și prin împrejurimi, dar aceștia preferă să cerșească

„pe la biserici și pe la toate ulițele, aducând și norodului atâta supărare cu obrăznicia lor și înșuși pierzând agoniseala ce mai mult ar avea-o într-alt chip, cu munca. Deci să-i strângă pe toți de prin toate mahalalele, de prin târg și de prin tot Bucureștiul și însuși aga să-i cerceteze pe rând, pe fiecare în parte și căți vor fi cu adevărat nevrednici de muncă, nici de alt fel de slujbă și poslușanie la nimic aceia să rămâie în ceea ce s-au aflat a să ținea cu milă de pă la norod, însă numai cei care sunt de tot nevrednici, orbi, șchiopi, ciungi”.⁴³

Cei cu puțințel „sacatlâc” erau îndemnați să se angajeze la munci ușoare ca păzitori, stupari, pândari, iar celor totalmente valizi li se porunca să-și schimbe felul de viață sub amenințarea pedepsei cu bătaia. Reluarea repetată a acestor măsuri pare să sugereze lipsa lor de eficacitate. Un an mai târziu, domnul constata totala ineficiență a măsurilor pe care le propusese căci,

„după darea aceștii porunci am luat înștiințare că atunci deodată s-au făcut nevăzuți în puțină vreme nemaiarătându-se, iar apoi după aceea în urmă iarăși asemenea ca în toiu toți au început la cerșetorie, făcând supărare norodului”.⁴⁴

Pitacul reînnoiește poruncile anterior date marelui agă, astfel încât să nu mai existe cerșetori

„pân biserici și pân alte locuri, făcând obrăznicie și cerșind milostenie”.

Locuitorilor Bucureștilor le era interzis să le mai dea de pomană,

„și nicidecum să nu-i îngăduiască ci pe care-i va vedea cerșând milostenie să-l arate la dumneata. Și unuia ca aceleuia să-i faci pepsă cu bătae spre a se părăsi”.

Porunca urma să

„se săvârșască în toată vremea <...> ca nicidecum unii ca aceia cerșetori să mai fie, iar pentru cei ce cu adevărat vor fi nevolnici și cu totul neputincioși <...> și cu alt mijloc nu pot să-și hrănească viața fără numai cu milostenie să faci catastih de câți sunt și să ni-l arăți ca să rămâie tot la aceia ce s-au aflat”.

În ciuda tuturor acestor măsuri, în 1794, Alexandru Constantin Moruzi scria mitropolitului Ungro-Vlahiei despre aceiași cerșetori infirmi că

„neavând nici o orânduială întocmită <...> pururea se află pe ulițele Bucureștiului, în calea trecătorilor musafiri străini și a tuturor de obște <...> cât și prin biserici <...> încât nu poate norodul a-și face închinăciunea și a asculta sfintele slujbe”.⁴⁵

Pentru a le asigura traiul și a-i îndepărta de locurile publice, domnul alocă 50 taleri pe lună din venitul ocnelor (al cămării

domnești) și sugerează mitropolitului înființarea de cutii de milostenie la toate bisericile și mănăstirile din oraș, unde bunii creștini să dea o contribuție voluntară, pentru mântuirea sufletelor lor, în zilele de sărbătoare. Toți acești bani urmau să se strângă la mitropolie și să fie împărțiți conform indicațiilor epistatului agiei. Era interzis cerșitul public, iar cerșetorii valizi nu intrau în calculele mitropoliei decât pentru a fi sfătuiți să renunțe la acest mod de viață. Nu e lipsit de interes faptul că, dacă mitropolitului îi revenea administrarea fondurilor pentru cerșetorii invalizi, cei însărcinați cu punerea în faptă a măsurilor referitoare la ei erau vel spătarul și vel aga (epistatul agiei însărcinat personal cu alcătuirea listelor de cerșetori). Implicarea poliției vremii în ceea ce pare la prima vedere operă de asistență pură, se explică prin modul în care era percepută prezența cerșetorilor în spațiul public. Alături de mai vechiul și piosul motiv al asigurării liniștii în biserici, apare cel mult mai pragmatic al grijii pentru menținerea legalității în spațiul public și politic. Căci domnul spune: „cum și pe ulițe să lipsească acest *catahrisis*”, ori semnificația acestui termen grecesc e cea de „abuz, ieșire din legalitate”.⁴⁶ Așadar, simpla lor prezență înseamnă o încălcare a legii, cu atât mai gravă cu cât ea se referă la centrul politic al Țării Românești, ceea ce domnul nu uită să scoată în evidență („într-această politie creștinească a scaunului domniei”).

În timpul epidemiilor de ciumă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ele erau dublate de transferarea cerșetorilor din București pe la mănăstirile din împrejurimi unde erau întretinuți din bani proveniți de la domnie, de la mitropolie și din milele adunate în cutiile milei din bisericile bucureștene.⁴⁷ Paralel cu interzicerea cerșetoriei în mediul urban, era interzis și vagabondajul, mult mai vizibil și mai periculos (prin asociere cu brigandajul) în mediul rural.

În ciuda frecvenței cu care se manifestă, preocupările domniei față de cerșetori sunt sortite aceleiași lipse de urmări. În 1797, domnul scria din nou marelui agă despre cerșetorii din București că „unii dintre dânșii fiind oameni sănătoși <...> ar putea să muncească și să-și câștige hrana <...> iar ei din lenevire și obicinuire rea” trăiesc din pomeni.⁴⁸ Măsurile propuse le reiau de fapt pe cele evocate în paginile anterioare. Merită amintită remarca domnului, nici ea într-un tot originală, cum că toți aceștia ar putea munci să-și câștige hrana „mai vârtos aici în București că este atâta lucru cum și pe afară”. Să existe oare și în capitala valahă o legătură între piața mâinii de lucru și prezența unui număr îngrijorător (pentru autorități) de oameni fără ocupație? Să fie mai atractiv, în ciuda afirmațiilor pitacului domnesc, cerșitul decât o muncă plătită? Cel puțin pentru cei mai săraci și mai lipsiți de abilități profesionale, răspunsul ar putea fi afirmativ. Încercările de reglare a pieței muncii prin narturi, justificate adesea prin salariile excesive cerute de lucrători (cum de altminteri se întâmplase peste tot în Europa în situații similare), pot face ca salariul real al unui lucrător mărunț și cel mai adesea ocazional să nu merite, în ochii acestuia, efortul și disciplina pe care o muncă remunerată le presupune. În septembrie 1803, Constantin Ipsilanti scria vel agăi și vel vornicului politiei:

„fiindcă la facerea podurilor este trebuință de o sumă de salahori pentru lucrul șanțurilor <...> și fiindcă în București mulți sunt cei ce se înconjură în politie fără de treabă, fără de meșteșug și fără de nici o slujbă, poruncim dumneavoastră ca din unii ca aceia ca să aveți a strânge cu voia și fără voia lor câți vor fi trebuincioși, cari cu zapcii de ai dumneavoastră să-i dați la lucrul șanțurilor plătindu-le pe zi câte parale 30 de om, fiindu-le cu îndestulare a nu putea pricinui nimic, cari plată să li să dea de la Cutia Podurilor”.⁴⁹

În toate documentele aduse în discuție distincția cerșetor valid - cerșetor invalid e foarte clară, iar interzicerea cerșitului public, în cazul primei categorii, se face în numele principiului modern al obligativității muncii (care merge în paralel cu condamnarea lenei și a trândăviei).

O foarte mică parte din acești săraci ai străzilor ajung beneficiari ai unor instituții specializate în asistarea lor. Primele de acest gen în ordine cronologică, sunt spitalele pentru săraci bolnavi. Denumirea de spital nu trebuie să ne înșele, la vremea respectivă acestea fiind de fapt aziluri pentru săracii infirmi, bolnavi deci în sensul foarte larg al termenului, singuri solicitanți ai milei publice care aveau dreptul la aceasta și, prin urmare, la formele ei instituționalizate de manifestare. Ca fapt de viață urbană, spitalul apare în spațiul extracarpatic cel mai devreme în prima jumătate a secolului al XVII-lea; până târziu, la începutul epocii moderne, el va fi perceput de o manieră negativă și destinat numai celui aflat în afara comunității tradiționale, familia. Obligația familiei de a se îngriji de membrii ei bolnavi e codificată și în scris în *Cartea românească de învățătură* și în *Îndreptarea legii*. Ambele legiuiri prevăd decăderea părintelui din drepturile părintești dacă-și va trimite fiul bolnav la spital,⁵⁰ „la casa unde zac calicii și oamenii bolnavi”.⁵¹ În situația inversă (fiu ce-și trimite tatăl la spital), fiul va fi pedepsit ca un „ucigătoriu ce face ucidere grabnică”.⁵² Spitalul e locul marilor mutilați lipsiți de familie, iar mai târziu al contagioșilor și, prin excelență, locul unde se stă până la sfârșitul vieții sau locul unde se moare lipsit de mângâierea familiei, într-o societate în care familia va mai fi multă vreme una din principalele forme de solidaritate umană. Înainte de a ne ocupa efectiv de spitalele românești pentru săraci, reamintim totuși că, în epocă, sensurile cuvântului *spital* erau destul de diferite de cele de astăzi. Ambiguitatea pe care noi o resimțim în fața folosirii acestui termen într-un alt context decât cel care

ne vine automat în minte, ține de medicalizarea gestului vindecător și de transferul lui dinspre familie, spre instituția de acum specializată, nu numai în adăpostirea, ci și în tămăduirea bolnavilor, spitalul. Pentru oamenii vremurilor de care ne ocupăm, el avea însă semnificații destul de diferite.

Primul spital din Țările Române extacarpatice datează din 1619-1620 (spitalul din Suceava fondat de mitropolitul Anastasie Crimca), dar cele mai semnificative așezăminte de acest fel aparțin secolului al XVIII-lea: 1695-1714 (cu aproximație) Colțea, ctitorie a spătarului Mihail Cantacuzino, 1735 Pantelimonul, ctitorie a lui Grigore al II-lea Ghica, 1757 Sf. Spiridon din Iași, ctitorie a lui Constantin Mihai Racoviță, iar în 1814-1815, Filantropia, spitalul săracilor bolnavi, construit prin subscripție publică.⁵³ Cu excepția Filantropiei, care se apropie cel mai mult de ceea ce numim azi spital, celelalte trei așezăminte au o serie de caracteristici comune. În primul rând ele sunt mari complexuri monastice, în care asistarea săracului își păstrează valoarea spirituală de formă de devoțiune, alături de post, de înfrânare și de rugăciune; ea nu este un scop în sine, iar practicarea ei nu trimite la nevoia de asigurare a traiului minim fiecărei ființe umane, ci la virtuțile soterice ale gestului miluirii și ale iubirii aproapelui. Acest fapt e demonstrat și de locul pe care îl ocupă spitalele în actele fondatoare, unde nu apar niciodată în prim plan și de numărul redus de paturi, care trimite mai mult la valoarea simbolică a gestului, decât la rezultatele sale practice. Pe lângă adăpostirea și hrănirea bolnavilor săraci, Colțea, Pantelimonul și Spiridonia întrețineau mici școli pentru copiii săraci, dădeau pomeni unor indivizi scăpătați din boierimea mică și mijlocie sau chiar unor urmași sărăciți ai ctitorilor, ajutau în fiecare an un anumit număr de fete sărace să se mărite, contribuiau la răscumpararea prizonierilor sau plăteau taxa de hirotonisire a câtorva preoți săraci.

În ceea ce privește spitalele, accentul cădea pe păstrarea igienei bolnavilor (evident în limitele timpului) și pe izolarea acestora, dacă exista riscul ca ei să fie contagioși. Dincolo de laudabilele bune intenții, clamate de hrisoavele tuturor acestor așezăminte, realitatea lor rămâne modestă. Alexandru Găleşescu⁵⁴ dă următoarea statistică a numărului de paturi în spitalele Țării Românești:

Anul	Numărul de paturi
1698	24
1750	36
1796	60
1815	80
1832	91

În afara acestor spitale, a căror tradiție s-a păstrat până în zilele noastre, săracii bolnavi sau infirmi mai puteau fi găzduiți în mici așezăminte (numite tot spitale) apărute ca urmare a inițiativei caritabile a unor suflete pioase. Putem enumera astfel spitalul fundat în Craiova de biv vel paharnicul Constantin Obedeanu,⁵⁵ cel înființat prin diata păhărnicesei Maria Mănăilescu, pe moșia sa din județul Buzău,⁵⁶ spitalul bolnavilor de la Sf. Vineri din București⁵⁷ sau mai vechiul spital de pe moșia de la Golești al biv vel vornicului Radu Golescu.⁵⁸ Adesea bisericile aveau în preajma lor chilii pentru adăpostirea bolnavilor sau văduvelor sărace.

Tot către sfârșitul secolului al XVIII-lea devin manifeste preocupările domniei față de sănătatea publică. În ultimul deceniu al acestui secol, Al. Ctin. Moruzi, domnul Țării Românești, porunca vel spătarului și epistatului agiei să supravegheze, prin vătășei mahalalelor, starea sănătății

populației; mitropolitul era îndemnat să poruncească preoților din târg și din mahalale să raporteze săptămânal starea sănătății populației și, eventual, cauzele morții oamenilor.⁵⁹ Tot către sfârșitul secolului sunt atestați medicii publici. În 1778 Ctin. Dimitrie Moruzi, domnul Moldovei, hotăra veniturile și chipul alegerii octorului de obște din Iași.⁶⁰ La 1786 doctorul Constantin Caracaș era orânduit „dohtor al politiei” cu plata de la Cutia Milei,⁶¹ pentru ca în 1793 atribuțiile sale să fie mai clar definite de către domnie:

„cu socoteala de obște s-au găsit trebuincios și cu cale a să orândui dohtor al epitropiei, pentru căutatul obrazelor celor scăpătate și alți săraci de obște, unde va fi trimis de către epitropie, cu leafă orânduită pe lună din veniturile Cutiei”.⁶²

În 1816 numărul doctorilor săracilor ajunsese la 8 (plus un gherah, chirurg), ei fiind „datori a căta la boale pe cei săraci și scăpătați fără de nici o plată”.⁶³ Doctorii erau îndrumați către bolnavii săraci de Casa de Priveghere (poliția) pe baza rapoartelor întocmite de vătășeii mahalalelor. Atunci când săracii (sau scăpătații) devin beneficiari ai unor astfel de așezăminte caritabile (unele mai mari, altele mai mici, unele mai mult, altele mai puțin organizate, dar toate aflate în legătură cu biserici sau mănăstiri) domnia, prin implicațiile dreptului ctitoricesc românesc, devine parte constitutivă și activă în sistemul asistării acestora. Chiar atunci când ele nu sunt ctitorii domnești, domnul, prin hrisoave de confirmare a organizării și veniturilor, prin alocarea unor venituri ale Cămării domnești (ocne, vămi, vinărici) sau ale vistieriei (cote din vânzarea slujbelor administrative, din taxele pe circulația mărfurilor sau pe dughenele negustorilor), prin acordarea de scutiri în zona sistemului fiscal (scutelnicii) devine, formal și real, părtaș la ctitoriile respective. Acestea își pierd caracterul de fundații

private, devenind așezăminte publice, atât prin beneficiari, cât și prin modul de finanțare.

Primele preocupări de sănătate publică, la fel ca primele încercări de îndepărtare a săracilor din spațiul public au drept unul dintre principalii protagoniști poliția timpului. Înainte de a vindeca gestul medical a trebuit să izoleze, să identifice potențialii dușmani ai sănătății unei comunități. Or, la începutul timpurilor moderne, toate acestea erau practic imposibil de realizat altminteri decât prin constrângere. În aproape toate țările europene, poliția sanitară, asigurarea îngrijirii gratuite a populației sărmâne (doctorul orașului sau al săracilor), interzicerea cerșitului și conceperea unor instituții în care săracii să fie cel puțin „stocați”, dacă nu și catehizați și dotați cu o maserie, sunt contemporane.

Ceea ce ni se pare a fi specific pentru Țările Române, din perspectiva care ne interesează, este originea domnească (de stat, deci) a majorității covârșitoare a acestor inițiative. Ele se justifică preponderent prin comandamentul religios al iubirii aproapelui sau prin grija pe care domnul, de Dumnezeu pus în scaunul țării, o datorează supușilor săi.

În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea este organizată, în Țara Românească și în Moldova, instituția numită Cutia Milelor. Dacă în Moldova istoria timpurie a Cutiei este incertă, în Țara Românească ea a fost înființată de Alexandru Ipsilanti în timpul primei sale domnii (probabil în 1775) și reorganizată de același domnitor în a doua domnie, la 1797.⁶⁴ Având în seamă „facerile de bine către cei scăpătați de obște” și „îngrijirea, urmarea și săvârșirea celor de obște ale politiei și ale bunei orânduiei”, Epitropia Obștirii era alcătuită din 4 epitropi, boieri de la vel clucer până la vel stolnic, care conduceau cele 4 mari secțiuni ale noului departament: podurile și cișmelele, școlile, Cutia Milelor și Orfanotrofia. În sarcina aceleiași

instituții mai cădeau supravegherea spitalelor săracilor bolnavi și a lazareturilor, a organizării și funcționării breslelor de meserii, precum și rezolvarea problemelor legate de aprovizionarea cu alimente și îndestularea publică a Bucureștiului.

În 1798, noul domn, Constantin Hangherli, reorganizează departamentul Epitropiei și implicit Cutia Milelor. Scopul, veniturile și modul de funcționare al acesteia din urmă sunt prezentate în hrisovul său din ianuarie 1798.⁶⁵ Alături de obligația de a păzi legea și aplicarea ei ori de a administra corect și eficient țara („ținerea bunei orânduiei”), printre îndatoririle domnului apar și preocupările acestuia

„pentru mângâierea și ajutorul celor ce curgere vremii, ori din naștere sau după naștere, i-au gonit și i-au dus în starea unei mari sărăcii <...> că toți cei ce au hotărât a lăcui în politie și mai ales cei mari și sprijinitori norodului, trebuie a socoti aceasta ca o lege din fire nepovățuită de la altul și ca o datorie obștească și fără tăgăduire”.

Veniturile instituției erau foarte variate, implicând, cel puțin teoretic, societatea în ansamblul său: bani de la vistierie (bugetul public al țării) sau din caseta domnului: taxe pe arendarea oieritului, dijmăritului, vinăriciului, vămilor și ocnelor, de la preoți, episcopi și mitropolit, taxe pe căftăniri și pe cumpărarea isprăvnicilor, impuneri pe lefurile boierilor judecători (la București și Craiova), impuneri asupra negustorilor, asupra breslelor lemnarilor și zidarilor, asupra tranzacțiilor de vânzare-cumpărare, asupra vânzării tutunului. Alte categorii de venituri, nemenționate în acest hrisov, dar întâlnite în multe alte acte proveneau din avera celor morți fără moștenitori, părți (o treime) din avera celor morți fără copii, amenzi pentru fapte ce contraveneau moralei publice a timpului (desfrâu,

divorțuri, răpiri de fete), taxe pe cununii, amenzi pentru vitele de pripas.

Revenind la hrisovul lui Hangherli, puteau solicita ajutorul Cutiei

„săraci vrednici de milă lipsiți și ori vreun obraz deosebit ori mai proști necunoscuți ori vreo fată sărmană de măritat”.

Orice ajutor era aprobat prin anafora domnească. Impresia pe care o dă parcurgerea unui mare număr de astfel de anaforale e aceea că beneficiarii Cutiei erau în primul rând foștii slujbași domnești bătrâni sau bolnavi, văduvele și copiii lor, urmează apoi oameni săraci, văduve sau orfani de prin mahalele bucureștene sau, uneori, chiar din țară, miluiți cu sume variabile (5-20 taleri), în funcție probabil de starea lor socială, fie lunar, fie cu anumite prilejuri, dintre care cel mai frecvent e măritișul unei fete. Atunci când mila nu e justificată de ani de muncă în slujba domniei sau a țării, ea poate fi justificată de apartenența socială: un anume Vasile Pârâianu, postelnicul din sud Gorj,

„este vrednic de ajutor, fiind fecior de boier pământean, el și soția sa foarte scăpătați cu casă grea și cu fete de vârstă”,

primind 150 taleri pentru căsătoria unei fiice a lui.⁶⁶ În afară de aceste mili, Cutia își plătea funcționarii proprii și doctorii poliției. Deficitul bugetar permanent al Cutiei se răsfrângea întotdeauna mai întâi asupra pensionarilor săi, primii sacrificați atunci când instituția nu avea banii necesari acoperirii tuturor cheltuielilor. În astfel de cazuri, întâi se plăteau lefurile celor „care slujesc în adevăr” (doctori, dascăli, cișmegii etc.), căci

„leafa ce se dă săracilor nu are asemănare cu leafa inginerului, fiindcă aceea este milă, iar a inginerului este simbrie”.⁶⁷

Un model despre ceea ce ar fi trebuit să fie susținerea socială practică de Cutie este bugetul de venituri și cheltuieli pe 1815.⁶⁸ Lefurile săracilor reprezintă de două ori suma lefurilor angajaților Epitropiei și de două ori și jumătate suma lefurilor doctorilor și chirurgilor poliției. Cei 164 de beneficiari sunt în mare majoritate văduve, din care 53% rude ale unor slujbași domnești (soții, fiice, surori). Nouă beneficiari sunt indicați ca infirmi. Procentual din totalul sumelor alocate, milele între 5-25 taleri reprezintă 78,9%, iar cele între 30-45 aproape 11%. Fiind întocmită pe un an, lista nu mai putea primi alți lefași până la sfârșitul acestuia. Era interzis să se împartă *lefi* săracilor

„prin orice alte deosebite mâni, nici de către sfânta Mitropolie, precum obicinuia de opea din banii sferurilor și împărția la osebiți lefași, nici de către mumbașirii ce să orânduiesc cu împlinirea iraturilor, să nu să împărștie de către nimeni banii, ci toată suma iraturilor să se adune la epitropie să se împărțească lefi după îndreptarea catastihului ce s-a făcut”.

În plus, boierii epitropi arătau domnului că

„neajungându-se iraturile s-au scos din catastih și unele cucoane ce aveau leafă de la Cutia Milosteniei pentru care rămâne la Înălțimea Ta ca să hotărască de unde să li se dea ceea ce se va socoti pentru mângâierea stării dumnealor”.

La 1823,⁶⁹ Cutia avea deja 557 de beneficiari, în cea mai mare majoritate văduve ale unor slujbași sau dregători domnești (cu diferite ranguri). *Catagrafia de lefile ce se dau de la Cutie la obraze scăpătate*, întocmită la 1 iulie 1823, este un buget lunar în care sunt menționate toate cheltuielile departamentului din care Cutia făcea parte: 7835 de taleri la *milași lefași*, 2750 de taleri *mile și lefași cei după osebită foaie* (nu apar în catagrafie),

1080 de taleri *dohtorii politiei*, 3077 de taleri *tagma epitropiei*, 442 de taleri *cișmelile* și 700 de taleri *orfanotrofia*. Milele împărțite celor 557 de lefași cuprinși în document au valori de cinci taleri (41,29%), zece taleri (24,95%), 15 taleri (62 cazuri), 20 de taleri (63), 25 de taleri (10), 30 de taleri (19), 40 de taleri (zece), 50 de taleri (șapte), 70 de taleri (trei), 80 de taleri (două), 100 de taleri (șapte), 150 și 250 de taleri (câte un caz din fiecare). În întreaga listă a beneficiarilor Cutiei există numai 35 de bărbați, 12 bolnavi și bătrâni săraci (bărbați și femei), iar de câteva ori (aprox. 12) sunt menționați copii sau fete.

O Cutie a Milelor, similară celei muntene, funcționa și în Moldova. În 1794, Mihai Suțu îi hotăra veniturile,⁷⁰ iar în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, Alexandru Ipsilanti o reorganiza după exemplul celei muntene. Cutia Milelor, devenită Casa Milelor, va continua să funcționeze după 1831 în cadrele stabilite de Regulamentele Organice.

Despre cum era privită această instituție, cel puțin de către bucureștenii, chemați de domn și de mitropolit să contribuie, prin intermediul cutiilor de milostenie instalate în biserici, la adunarea sumelor de bani pentru cei scăpătați, stă mărturie *Scrisoarea Mitropolitului către toți creștinii din București, să dea milostenie*,⁷¹ din 7 iulie 1793. Așezate prin biserici încă din anul precedent, cutiile nu numai că se dovediseră ineficiente, dar stârniseră și *cuvinte împotrivă*,

„din care văzut iaste că nici o căldură de dragoste spre cei de o credință lipsiți creștini nu arată lăcuitorii pământului nostru. Și săracii creștini pe care Hristos îi numește frați să piară de foame și de frig înaintea ochilor lor și să nu-i ajute. Și nu socotesc că Dumnezeu pentru aceasta au lăsat săracii și bogații în lume <...>. Și bogații prin facerea de bine către dâșii să câștige împărăția ceriurilor”.

Epistola mitropolitană se constituie într-o apologie a gestului caritabil adresat scăpătatului, nu cerșetorului din stradă :

„dar va zice cinevași că-și face milostenia sa către cerșătorii ce umblă pe uliță și prin biserici. Bună iaste și aceasta, dar nu iaste primită ca aceia ce să dă la obraze ce au avut chiverniseală și mai pe urmă au scăpătat. Că cerșătorii fără sfială umblă și cer și de nu ia de la unul, ia de la altul și nu moare de foame și unii dintr-înșii ce au năravuri rele mai de folos iaste când nu-i miluiește cinevași. Iar aceia fiind obraze de cinste și femei și fete mari și cu alte întâmplătoare pricini care nu pot a umbla să ceară de față și pentru unii ca aceștia și alții ce au căzut din întâmplarea vremii în năprăsnicie și în robie și în stingere desăvârșit din starea lor cea dintâi, însutit iaste mai primit milostenia”.

Cu siguranță că nu

„din tembelie și din rău nărav, mulți se lasă pre sine la periciune și la un halu de milostenie, care numai în ajutorul Cutiei nădăjduiesc hrana și chiverniseala lor”.⁷²

Într-o perioadă atât de agitată cum a fost secolul al XVIII-lea, societatea românească era probabil scena unei destul de importante redistribuiri a averilor, dublată de consecințe în ordinea ierarhiilor sociale.

Preocupările domniei pentru salvarea, atunci când încă se mai poate sau pentru ameliorarea măcar, a stării financiare a deținătorilor de ranguri boierești, este evidentă. De bunăvoința domnească au putut beneficia, în egală măsură, indivizi scăpătați din categoriile negustorilor, soldaților sau micilor slujbași domnești. În aceste din urmă cazuri, cele mai afectate de sărăcie par să fi fost văduvele, care nu se pot întreține singure după dispariția soțului. Ceea ce pare comun tuturor acestor

oameni, este imposibilitatea de a-și clama în public sărăcia. În plus, susținerea lor este susceptibilă, teoretic cel puțin, să asigure stabilitate domniei, pentru că în mediul urban, acolo unde se afla scaunul domniei și unde liniștea socială era vitală, ei reprezentau supusul prin excelență. În ceea ce-i privește pe reprezentanții sărăciți ai boierimii de rang superior, acolo solidaritatea de clasă și de castă este indiscutabilă. Care va fi fost eficiența politicii domnești, rămâne de văzut. Studii aprofundate asupra componenței nobilimii și burgheziei române ar putea stabili proporția de oameni noi în sânul fiecărei categorii. Copierea modelului nobiliar face însă extrem de dificilă această întreprindere.

În ceea ce ne privește, scopul pe care ni l-am propus este de a identifica modurile în care domnia, în primul rând, reacționează în fața diferitelor tipuri de sărăcie. Construirea acestui studiu preponderent pe documente ale cancelariei domnești, nu permite decât sugestii despre eficacitatea acestora. Ca o supoziție doar, putem bănuși că, supusă presiunii permanente a deficitului financiar și a surplusului de solicitanți, Cutia Milelor, ca și celelalte așezăminte de binefacere din perioada abordată, nu a putut produce decât ajutoare punctuale lipsite de urmări spectaculoase la nivel global.

Un alt beneficiar prin excelență al operei caritabile și de asistență este copilul sărac abandonat sau orfan. Instituția specializată în acordarea acestui gen de asistență datează tot de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Gestionarea averii copiilor proveniți din medii mai înstărite și continuând să aibă rude apropiate se făcea sub supravegherea boierilor epitropi ai Cutiei sau a Mitropolitului și cu respectarea dispozițiilor legale referitoare la tutelă; copiii abandonati cădeau în sarcina Orfanotrofiei. Anaforaua mitropolitului către Al. Ipsilanti, din 1 noiembrie 1796 amintea că

„În domnia Măriei Tale dintâi s-au orânduit a fi orfanotrofie <m-rea Tuturor Sfinților din București, ctitoria mitropolitului Antim Ivireanul> și aceasta iarăși s-au urmat numai cât ai stat domnia ta în domnie, iar după aceea din schimbarea adesea a egumenilor pământeni, au ajuns nu numai la datorie de nu se putea plăti ci și la dărăpănare”.⁷³

Aceasta este, cel puțin până în prezent, singura știre de care avem cunoștință despre o posibilă funcționare a Orfanotrofiei în prima domnie a lui Al. Ipsilanti. Primul act clar și detaliat rămâne însă hrisovul Orfanotrofiei din orașul București, din 29 mai 1798, de la Constantin Hangherli.⁷⁴ Justificarea eforturilor domnului rămâne precumpănitor religioasă, fără a lipsi însă aluziile la dreapta și buna guvernare. Noua instituție urma să fie finanțată din banii mănăstirilor, din venituri produse de prăvăliile ce urmau să se construiască pe niște terenuri ale mănăstirii Mihai Vodă și dintr-o mică taxă anuală pe prăvăliile vânzătorilor de bragă. Instituția era concepută pentru adăpostirea a 80 de copii (de preferință 40 de fete, 40 de băieți), primea numai copii până la șase-șapte ani și numai

„din cei ce sunt sărmani cu adevărat fără de nici o moștenire de la tatăl lor și desăvârșit săraci fără nici o rudenie vrednică și putiincioasă a-i ocroti și a-i tutori dupe datorie și după fireștile legi”.

Copii sub un an erau încredințați la doici, în afara așezământului, dar aflate sub supravegherea iconomului acestuia, iar mai mari de șapte ani erau plasați în ucenicie la diferite meșteșuguri. Copii căpătau o instrucție sumară, iar după 10-12 ani erau dați la meșteșuguri, la Curtea domnească sau oricui dorea să ia un copil de suflet. Fetele erau măritate de la Cutie sau din veniturile Orfanotrofiei. Ce se va fi întâmplat

efectiv cu orfanotrofia din București, nu putem spune. Probabil însă că, într-o formă sau alta, ea a funcționat, de vreme ce, la 1808, Divanul slobozea „de sub închinăciune și de sub supunerea orfanotrofiei” mănăstirea Strehaia,⁷⁵ pentru ca, în 1813, Ioan Gheorghe Caragea să revină la preluarea veniturilor ei pe seama Cutiei Obștirilor, pentru Orfanotrofie.⁷⁶ O instituție similară intenționa să înființeze în Moldova, în anul 1804, Alexandru Constantin Moruzi.⁷⁷

Între milă, filantropie sau pur și simplu, eficacitatea guvernării, preocupările domnilor pentru copiii orfani și săraci par a se înscrie în aceeași strategie a menținerii echilibrului social și a prezervării liniștii publice, care guvernează funcționarea Cutiei Milelor, a epitropiei evgheniților și îndepărtarea, brutală chiar, a cerșetorului din spațiul public. Instrucția școlară apare ca mijloc de a scăpa de sărăcie. Dar ea îi privește, în primul rând, pe reprezentanții sărăciți ai grupurilor privilegiate și, eventual, pe reprezentanții tipici ai populației orășenești (meșteșugari și negustori). Alături de acordarea de mici privilegii și subvenții bănești sau de instituirea tutelei asupra fiilor de boieri risipitori, ea poate deveni o armă în arsenalul necesar menținerii stabilității sociale. Mai puțini săraci, mai mult echilibru. Lecția este veche și constituie fundamentul oricărui tip de asistență acordată săracilor în timpurile moderne. În aceeași logică se înscriu și preocupările pentru apărarea averilor minorilor orfani. Țesătura de interdicții care lovește întrăinarea averilor „nemișcătoare” apără, în egală măsură, apartenența la un grup social. Pământul, casa, țiganii au o semnificație economică și una socială. A le administra sub stricta supraveghere a domniei înseamnă a prezerva șansa orfanului de a atinge maturitatea în interiorul grupului social de origine; înseamnă, în același timp, a păstra societatea în tipare deja validate de timp, a o scuti de convulsii și reasezări sociale și, inevitabil, politice. Nu putem să nu remarcăm că și

în acest caz, ca și în acela al cerșetorilor și scăpătaților, instituțiile relativ eficiente, măcar, sunt cele care se referă la sărăciei din grupuri sociale cu un rol altminteri bine stabilit în economia funcționării statului (Cutia Milelor și tutela orfanilor cu moștenire sau cu origine socială cel puțin onorabilă). Ei sunt utili societății. Cerșetorul, nu.

Primul act legislativ care va încerca să organizeze de o manieră unitară și pe baze legale asistența acordată săracilor precum și normele de păzire a sănătății publice va fi Regulamentul Organic (1831-1832). Spitalele, școlile publice și casele făcătoare de bine și de folos obșteascădeau, conform Regulamentului Organic al Valahiei, în sarcina Ministrului Trebilor din Lăuntru, dar încă din 1831 ele au fost transferate Logofetei Trebilor Bisericești.⁷⁸ În Moldova, în schimb, ele alcătuiesc subiectul anexei D¹, *Despre casele obștești*⁷⁹ Cele opt case de faciri de bine sau de folosință obștească, Casa Milelor, a copiilor aflați, a spitalului Sfântul Spiridon, a doctorilor, a școlii publice de la Trei Ierarhi și a seminarului de la Socola, a apelor și a podurilor din Iași erau puse sub supravegherea unui Comitet Central, alcătuit din epitropiile deja în ființă, care vor continua să administreze fiecare casă deosebit, dar în acord cu toate celelalte. Bugetele caselor erau supuse aprobării Obșteștii Obicinuite Adunări, iar veniturile acestora proveneau din administrarea (scoasă la licitație) a averilor lor nemișcătoare și din bani de la bugetul statului. Casa Milelor era destinată ajutorului *familiilor scăpătate*, pensiile (sau milele, legea folosește ambii termeni) aveau valori cuprinse între 15 și 40 de lei lunar și se acordau

„după starea trebuințelor jăluitoariului, luând însă în băgare de seamă starea ce au putut avea în soțietate mai înainte”,⁸⁰

iar venitul casei era hotărât la 100000 lei pe an. Obținerea unei mile era condiționată de producerea unei dovezi *despre starea de lipsire* a solicitantului, dovadă eliberată de preotul paroh și semnată de unul dintre enoriașii mai însemnați.

„Persoanele necăsătorite și fără numeroasă familie, iarăș având toate puterile morale și fizicești, nu vor avea drit nici la o milă de vor avea și dovezi de a lor lipsă, osăbit de persoanele acele care după starea lor nu le e cu puțință a se micșura până la giosime aceia de a cere din casă în casă milă și pe care comitetul le va socoti vrednice de osebite”.⁸¹

Orice schimbare a stării materiale sau civile (căsătoria, în cazul fetelor sau al văduvelor) atrăgea pierderea milei respective. Veniturile Casei Mililor erau considerate cheltuieli ale statului și înscrise ca atare în bugetul acestuia; capitolul destinat *cheltuielilor statului* prevede acel buget de 100000 lei anual pentru

„agiutorul familiilor sărace, a cerșătorilor și neputincioșilor ce nu să vor mai îngădui pe uliță”.⁸²

Interdicția privind cerșetoria și vagabondajul reapare în secțiunea referitoare la *orășăneasca poliție*,

„aceștie (sărăcii și cerșetorii, n.n.) nu se vor mai îngădui pe uliță, iar acei nesupuși dovedindu-se de vagabonzi, se vor îndatora de către agie a se supune la o breaslă folositoare ce ș'ar alege”.⁸³

Aceleași cheltuieli sociale apar și în bugetul Valahiei: seminariile din București și Craiova, școlile publice din București și din celelalte orașe, pensii pentru văduvele ale căror bărbați avuseseră un rang oarecare sau pentru *văduve și alte*

obrazе, cum se obișnuise și în trecut, *mili* ce se împart la săraci în zile mari ale anului, după un obicei întotdeauna păzit, *cheltuiala tuturor cerșătorilor carii să vor așăza la un loc*, Orfanotrofia din București, bani pentru trei spitale (unul în București, unul în Craiova și altul într-un al treilea oraș ce se va hotărâ ulterior).⁸⁴ Ediția din 1847, menține o anumită contribuție a statului la aceste cheltuieli, dar precizează că restul banilor necesari se vor plăti din Casa Centrală a Mitropoliei.⁸⁵ Încercarea de a asocia biserica finanțării operei de binefacere nu fusese străină nici ediției din 1831 a *Regulamentului Valahiei*, care prevedea că

„Mitropolia, episcopiile, toate mănăstirile închinatе la cele străine sau neînchinatе, vor contribui la cheltuielile statului pentru așăzări publice și pentru faceri de bine <...> precum se va hotărâ”

(cu excepția Colței și a Pantelimonului ale căror venituri fuseseră deja destinate de ctitori pentru întreținerea respectivelor spitale).⁸⁶

Prevederile *Regulamentului Organic al Moldovei* privind copiii abandonăți, Spitalul Sfântul Spiridon și școlile publice se referă în principal la modul de organizare al acestor instituții. Important de reținut ni s-a părut faptul că epitropia orfanilor se îngrijea de aceștia până la vârsta de 10 ani,

„unde vor putea fi în stare de a-și câștiga mijloacele viețuirii”,

după care epitropia

„se va îngriji a așăza pe fieștecare cu chipul cuviincios feliului său, în casă unde să poată dobândi o stare sigură și spre a putea trăi cu cinste”.⁸⁷

Spitalul Sfântul Spiridon, finanțat din venituri proprii, începe să se apropie, ca destinație și organizare, de instituția medicală omonimă modernă,⁸⁸ iar învățământul public, supus unor viitoare reglementări speciale, era orientat către întrebuițarea științelor „la măestiile și meseriile cele mai folositoare în țară”.⁸⁹ Ambele legiuri înființau, de asemenea, școli pentru fetele sărace și orfane.⁹⁰

Regulamentele Organice dădeau statut legal scutirilor fiscale de care, cutumiar sau prin acte domnești cu relevanță individuală, se bucuraseră văduvele sărace, infirmii, bătrânii⁹¹ și hotărau înființarea unor rezerve publice de hrană, pentru ajutorarea populației în caz de calamitate.⁹² Pentru cei care slujiseră un mare număr de ani statul și pentru cei ce se îmbolnăviseră sau pentru văduvele și copiii celor care muriseră în slujba țării, Regulamentele instituiau sistemul de pensii.⁹³

În ceea ce privește cele trei spitale bucureștene, Colțea, Pantelimonul și Filantropia, tutelate (din 2 aprilie 1832) de Eforia Spitalelor, dar administrate separat conform actelor lor fondatoare, ele au funcționat astfel până la 1847. În acest an, Gheorghe Bibescu desființea administrațiile separate ale primelor trei fundații, punea sub controlul Eforiei toate spitalele din țară și îi dădea acesteia o organizare cu caracter de instituție de stat, în care domnul aproba bugetul, iar cheltuielile erau supuse aceluiași control ca și cheltuielile statului. Abia prin legea din 16 octombrie 1864, Eforia (devenită Eforia Spitalelor Civile) se constituie cu un patrimoniu distinct de patrimoniul statului, cu caracter de instituție de utilitate publică. Bugetul său era supus votului Adunării Deputaților, ca și bugetul statului, iar administrarea bunurilor sale se făcea după normele de administrare ale bunurilor statului, cu aplicarea legii contabilității publice sub controlul Curții de Conturi.⁹⁴

Primele legi specifice privind asistența socială și sănătatea publică datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Legea sanitară din 1874 se caracterizează prin consacrarea tuturor principiilor stabilite de *Regulamentul Organic*, Ministerul de Interne continuând să fie autoritatea superioară a întregii organizări sanitare a țării⁹⁵. *Legea de reorganizare a comunelor urbane* din 1894 fixa obligația comunelor și județelor de a se ocupa de copiii găsiți, de infirmi, de alienați, de a înființa azile de noapte și ospătării comunale pentru cei fără lucru.⁹⁶ Organizarea coerentă și științifică a asistenței începe însă din 1920, odată cu crearea Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, care va prelua din 1930 și activitățile legate de asigurarea sănătății publice.

În afara instituțiilor pregnant legate de stat (și de domnie) pe care le-am prezentat până aici, pe parcursul secolului al XIX-lea au apărut și au funcționat așezăminte de binefacere rezultate din inițiativa privată. Cele mai importante, în această ordine, ni se par așezămintele brâncovenesti. Nu putem să nu amintim aici, fie și în trecut, Azilul Elena Doamna, născut din inițiativa doctorului Carol Davilla, plasat sub înaltul protectorat al Doamnei Elena și administrat de Eforia Spitalelor Civile, iar din 1881 de Ministerul Instrucțiunii. Trebuie, de asemenea, să spunem că și biserica și-a continuat, evident, opera de binefacere care, o dată cu laicizarea instituțiilor statului, și-a conturat și urmat propriul drum.

Résumé

Notre intervention se propose une courte présentation, d'une perspective historique, de quelques aspects concernant la présence des pauvres dans la société roumaine au XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle (jusqu'à la promulgation des Règlements Organiques).

Ce découpage chronologique a été suggéré par le fait que le XVIIIe siècle roumain voit apparaître les premières initiatives, relativement cohérentes d'organisation institutionnelle d'assistance de la pauvreté. La création des premiers établissements d'assistance (les hôpitaux pour les malades pauvres, la Caisse des Aumônes, l'orphelinat) est contemporaine avec les tentatives d'interdire la mendicité et le vagabondage, au nom du principe moderne de l'obligation du travail pour toute personne apte de l'intérieur d'une communauté.

Tout au long du XVIIIe siècle et au début du suivant, la société roumaine semble assiégée. Au cataclysmes naturels s'ajoutent les désordres politiques et économiques (résultats surtout du statut politique des Pays Roumains) et tout cela a de graves conséquences sur la vie quotidienne. La chaîne de conjonctures défavorables produit des phénomènes d'appauvrissement massif.

Dans ces conditions, la pauvreté est endémique et presque volontairement assumée. Les tentatives d'y trouver de divers remèdes, en fonction du niveau social où se manifeste la pauvreté, ne manquent pas, mais elles sont timides et sans résultats spectaculaires. En plus, l'assistance relativement organisée de la pauvreté est essentiellement un fait de vie urbaine, qui n'a pas un impact social efficace dans une société par excellence rurale, comme l'était à l'époque la société roumaine. A la campagne la pauvreté semble affichée avec

obstination, comme une barrière de protection, fait qui est remarqué par tous les observateurs des réalités roumaines, qu'ils soient autochtones ou étrangers.

Dans les Pays Roumains le pauvre est aidé par l'aumône, en vertu de la symbolique chrétienne sotérique du geste charitable. Mais le contrat salut et miséricorde, conclu par la médiation des prières, offre plus de crédibilité dans l'espace roumain, lorsqu'il implique l'institution spécialisée dans la relation avec la divinité. Ainsi l'Eglise devient l'intercesseur privilégié.

Les aumônes princières, étant la version laïque des aumônes ecclésiastiques, traditionnelles comme celles-ci, représentent l'une des premières formes d'institutionnalisation de l'assistance laïque. Dès le milieu du XVIIIe siècle, les Lumières insistent sur l'obligativité de l'autorité publique de s'occuper de l'assistance. Même si les princes régnants des Pays Roumains ont été influencés par les Lumières occidentales, les motivations traditionnelles du geste charitable-philantropique perdurent et sont encore puissantes. Tout au long du XVIIIe siècle et au début du siècle suivant, le souci pour le pauvre (du point de vue des princes) ne signifie pas le souci pour le pauvre populaire. Le geste d'assistance ordonné et organisé ne concerne pas la pauvreté dans son ensemble. Il suit de près la hiérarchie sociale, le grand favori dans la course pour obtenir une aide matérielle étant le représentant appauvri de certaines catégories, d'habitude aisées, qui n'étale pas publiquement sa pauvreté. Comme justification, l'attention accordée au pauvre reste, avec prépondérance, dans la sphère du sentiment religieux. Sauf que la religiosité du prince (fondateur réel ou associé de tous les établissements charitables et initiateur de toutes les institutions de bienfaisance inventoriées dans notre essai) a des valences politiques importantes. L'aumône qui ne circonscrit

pas seulement le sentiment charitable, mais aussi le geste de l'aumône (de la participation effective), a un contenu politique remarquable. Au niveau princier, « l'aumône est un élément qui renforce la solidarité sociale, mettant en évidence le souci envers les sujets de la part de celui qui détient le pouvoir » (Al. Duțu).

Les agglomérations de mendiants pauvres, *calici*, dans le langage de l'époque, qui sont organisés ou non en corporations, apparaissent dans les documents à partir du XVIIe siècle. Ils sont attestés à Jassy, à Roman, à Câmpulung Muscel, à Bucarest.

Depuis la seconde moitié du XVIIIe siècle la foule de plus en plus impressionnante de mendiants, si l'on croit les sources, intéresse le pouvoir presque exclusivement du point de vue de l'assainissement de l'espace public. A partir de 1780, nombreux (parce que, probablement, assez inefficace) arrêts princiers interdisent aux mendiants valides de demander l'aumône dans des lieux publics. La police (*agia*) est chargée de rassembler tous les mendiants de Bucarest et de les enquêter tour a tour; ceux qui étaient vraiment incapables de travailler avaient la permission de continuer de mendier, les autres étaient conseillés d'essayer de faire quelques travaux convenant a leur handicap, et ceux qui simulaient l'invalidité étaient menacés avec la raclée.

A coté de la raison plus ancienne et pieuse d'assurer la tranquillité de l'Eglise, s'ajoute, de façon de plus en plus pragmatique, la raison concernant le souci du maintien de la légalité dans l'espace public et politique, ou la simple présence des mendiants commence a être traitée comme une *catahrisis* (transgression de la loi).

Une partie très petite de ces pauvres deviennent les bénéficiaires des institutions spécialisées pour leur assistance, les hôpitaux pour les malades pauvres (qui a l'époque en fait

étaient des asiles). Les plus significatifs établissements de ces genres appartiennent au XVIIIe siècle : 1695/1714 – Colțea, 1735 – Pantelimon, 1757 – Sfântul Spiridon, 1814/1815 – Filantropia. A l'exception de celui dernier, qui est plus proche de ce que nous appelons aujourd'hui un hôpital, les trois autres établissements ont toute une série de caractéristiques communes. En premier lieu ils sont de grands complexes monastiques, où l'assistance du pauvre garde encore sa valeur spirituelle (forme de dévotion), à côté du jeûne, de l'abstinence et de la prière. En dehors de loger et de nourrir les malades pauvres, Colțea, Pantelimonul et Spiridonia entretenaient aussi les écoles pour les enfants démunis, donnaient des aumônes à des individus ruinés, provenant des rangs des petits ou moyens boyards, ou même les héritiers ruinés des fondateurs ; ils aidaient aussi chaque année, un certain nombre de filles à se marier, contribuaient au rançon des prisonniers ou payaient la taxe d'ordination pour quelques prêtres pauvres.

Dans le dernier quart du XVIIIe siècle on organise en Valachie et Moldavie les institutions appelées *Cuția Milelor* (Cassette des Aumônes) et *Orfanotrofia* (l'Orphelinat). Les revenus de la Cassette étaient très variés et impliquaient, au moins théoriquement, la société dans son ensemble. Les bénéficiaires étaient en premier lieu les anciens employés de l'administration princière, vieux ou malades, les veuves et leurs enfants ; venaient ensuite les gens pauvres, les veuves ou les orphelins des faubourgs bucarestois, et parfois, même du reste du pays, qui recevaient des sommes variables, probablement en fonction de leur état social, chaque mois ou pour certaines occasions (dot la plus fréquente le mariage d'une fille).

Un autre bénéficiaire par excellence de l'œuvre charitable est l'enfant pauvre abandonné ou orphelin. La gestion de la fortune des enfants provenant des milieux plus aisés mais qui

avaient encore des parents proches était faite sous la surveillance des boyards tuteurs de la Caisse des Aumônes ou du Métropolitain, et en respectant les dispositions légales quant à la tutelle ; les enfants abandonnés étaient dans la charge de *Orfanotrofia* (créée probablement vers 1796-1798). L'institution recevait seulement les enfants ayant moins de six ou sept ans, totalement dépourvus de parents proches et d'héritage. Les enfants qui avaient moins d'un an étaient confiés aux nonnes, sous la surveillance de *Orfanotrofia*, et ceux ayant plus de sept ans étaient placés comme apprentis dans différents métiers.

Le Règlement Organique a été le premier acte législatif qui a essayé d'organiser d'une manière unitaire et sur des fondements légaux l'assistance accordée aux pauvres tout comme les normes de défense de la santé publique. Les premières lois spécifiques concernant l'assistance et la santé datent de la seconde moitié du XIXe siècle, mais leur organisation cohérente et scientifique commence seulement en 1920, avec la création du Ministère du Travail, de la Santé et de la Protection Sociale.

NOTES

- ¹ Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în societatea românească a secolului al XVIII-lea*, Ed. Antet, București, 1996, p. 17.
- ² Calculele au fost făcute după datele oferite de Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Ed. Silex, București, 1993.
- ³ Mircea Popa, *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774 – 1831)*, București, 1978, pp. 21-22.
- ⁴ Ibidem, p. 25.
- ⁵ Luca I, 52-53, ediția utilizată: *Biblia sau Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament*, Gute Botschaft Verlag, Dillenburg, 1990.
- ⁶ Luca XII, 33-34.
- ⁷ Matei XXV, 34-40
- ⁸ A doua epistolă către Corinteni VIII, 9.
- ⁹ Michel Mollat, *Les Pauvres au Moyen Age. Etudes sociales*, Ed. Hachette, Paris, 1978, pp. 33-34.
- ¹⁰ Philippe Sassier, *Du bon usage des pauvres. Histoire d'un thème politique (XVI-e – XX-e siècles)*, Fayard, 1990, p. 27.
- ¹¹ Ibidem, p. 31.
- ¹² Amintim spre exemplificare mss. 3344, f. 85v.-86v. B.A.R. (miscelaneu 1778-1791), care cuprinde *Pentru milostenie. Că cel ce dă milostenie săracilor lui Hristos dă și de 100 de ori va lua.*
- ¹³ Bronislaw Geremek, *La Potence ou la pitié. L'Europe et les pauvres du Moyen Age à nos jours*, Paris, 1987, pp. 65-66.
- ¹⁴ V.A.Urechia, *Istoria Românilor*, tom IV, București, 1892, p. 226.
- ¹⁵ P.P. Panaitescu, V. Costachel, A. Cazacu, *Viata feudala în Țara Românească și Moldova (sec. XV – XVIII)*, București, 1957, p. 516.
- ¹⁶ V.A.Urechia, *Istoria ...*, tom II, București, 1892, pp. 54-56.
- ¹⁷ Idem, tom VI, București, 1893, p. 201.
- ¹⁸ Ibidem, p. 198.
- ¹⁹ Idem, tom VII, București, 1895, p. 377.
- ²⁰ Alexandru Dutu, „Mila și filosofia socială”, în *Dilema*, anul III, nr.108, 3-9 februarie 1995, p. 6.
- ²¹ Catherine Duprat, *Le Temps des Philantropes*, Ed. C.T.H.S., Paris, 1993, p. 309.
- ²² Philippe Sassier, op. cit., p. 177.
- ²³ Diderot, *Essai sur les règnes de Claude et de Néron (1778-1782)*, apud Catherine Duprat, op. cit., p. XVIII.

- ²⁴ Ibidem, p. XIX.
- ²⁵ P. Zepos, „The ‘Box of Charity’ of the Rules of the Danubian Countries”, în *Neo-Hellenica*, IV, 1981, pp. 55 – 67.
- ²⁶ Hrisov publicat de Gheorghe Bratianu, „Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XXIX, extras, pp. 43-44.
- ²⁷ Despre conturarea și semnificațiile unei politici sociale a principilor fanarioți vezi Pan. J. Zepos, „La Politique sociale des princes phanariotes”, în *Balkan Studies*, tom 11, n^o1, Thessaloniki, 1970, pp. 81-90.
- ²⁸ V.A. Urechia, *Istoria ...*, tom VI, pp. 725–735, doc. din 1 iulie 1796.
- ²⁹ Al. DuȚu, *Milă și filosofie socială*, p. 6.
- ³⁰ Idem, „Tradiția în gândirea politică românească”, în *Polis*, vol. 3, nr. 3-4, 1996, p. 89.
- ³¹ B.A.R., ms. rom. 128 publicat de Gheorghe Ghibănescu, „Bresla mișeilor și locul «calicilor» din Iași, în *Ion Neculce*, Buletinul Muzeului Municipal Iași, fasc. IV, 1924, pp. 80-111.
- ³² B.A.R., mss. rom. 965, f. 31r-32r.
- ³³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, (în continuare A.N.I.C. – B.) fond „Documente Istorice”, mss. 65-233, respectiv 65-232.
- ³⁴ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. IV, 1633-1639, București, 1981, doc. 1514 bis, p. 654-655.
- ³⁵ Doc. din 15 noiembrie 1621 publicat de Nicolae Vătămanu în *De la începuturile medicinei românești*, Ed. Științifică, București, 1966, p. 46.
- ³⁶ A.N.I.C. – B., fond „Diplomatice”, mss. 29.
- ³⁷ Paul Cernovodeanu, Nicolae Vătămanu, „Considerații asupra calicilor bucureșteni în veacurile al 17-lea și al 18-lea. Câteva identificări topografice legate de așezările lor”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, Muzeul de Istorie București, 1965, nr. 8, pp. 25-43.
- ³⁸ Pompei Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei: „Topografia Țării Românești”, de dr. Constantin Caracaș (1800-1828)*, București, 1937, p. 125.
- ³⁹ Ph. Sassier, op. cit., p. 106-107.
- ⁴⁰ Pompei Samarian, *O veche monografie ...*, p. 125.
- ⁴¹ Mihail Fotino, *Nomikon Proheiron ...*, ed. Pan. I. Zepos, Atena, 1959, p. 173.
- ⁴² *Îndreptarea Legii (1652)*, Ed. Academiei, București, 1962, p. 443.

- ⁴³ A.N.I.C. –B., fond „Manuscrise”, mss. 8, f.276v.
- ⁴⁴ Ibidem, f. 370r.-371v.
- ⁴⁵ V.A. Urechia, *Istoria ...*, tom V, București, 1893, p. 46.
- ⁴⁶ *Acte judiciare din Țara Românească (1775-1781)*, ed. Gh. Cronț, Al. Constantinescu, A. Popescu, Th. Rădulescu, Ctin. Țegăneanu, București, Ed. Academiei, 1973, p. 1062.
- ⁴⁷ A.N.I.C. – B., fond „Manuscrise” mss. 20, f. 370r.-370v.
- ⁴⁸ V.A.Urechia, *Istoria ...*, tom VII, p. 144.
- ⁴⁹ Idem, tom XI, București, 1900, p. 426.
- ⁵⁰ *Carte românească de învățătură*, Ed. Academiei, București, 1961, p. 93.
- ⁵¹ *Îndreptarea legii*, p. 239.
- ⁵² Ibidem, p. 239, respectiv *Carte românească ...*, p. 93.
- ⁵³ Pentru actele fondatoare ale Colței și Pantelimonului, vezi Al. Galeșescu, *Eforia spitalelor civile din București*, București, 1899; pentru Sf. Spiridon vezi Ghe.Ghe. Năstase, Șt. Bârsan, Ghe. Băileanu, *Istoricul spitalului clinic orășenesc de adulți din Iași în cadrul evolutiv al fostelor așezăminte Sf. Spiridon*, Ed. Medicală, București, 1956; pentru Filantropia, vezi V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom X-A, București, 1900, pp. 1030-1035.
- ⁵⁴ Al. Găleşescu, op. cit., p. 834.
- ⁵⁵ A.N.I.C. – B., fond „Documente Istorice”, 91-112, doc. din februarie 1777.
- ⁵⁶ V.A. Urechia, *Istoria ...*, tom VI, pp. 711-712., doc. din oct. 1793.
- ⁵⁷ Idem, tom XII, București, 1903, p. 347, doc. din sept 1819 care atestă funcționarea spitlului încă din secolul 18.
- ⁵⁸ Idem, tom IX, București, 1896, p. 612, referire la o hotărâre de divan din mai 1811.
- ⁵⁹ V.A. Urechia, *Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi (1793-1796)*, București, 1895, pp. 713-714, doc. din februarie 1793.
- ⁶⁰ A.N.I.C. – B., fond „Documente Istorice”., 7-50, doc. din 7 ianuarie 1778.
- ⁶¹ V.A.Urechia, *Istoria ...*, tom III, București, 1892, p. 79, doc. din iunie 1786.
- ⁶² Idem, tom VI, p. 267, doc. din martie 1793.
- ⁶³ Idem, tom X-A, pp. 555-556, doc. din septembrie 1816.
- ⁶⁴ Idem, tom VII, pp. 59-64, doc. din octombrie 1797.
- ⁶⁵ Ibidem, pp. 473-478, doc. din ianuarie 1798.

Sărăcie și asistență socială în spațiul românesc (sec. XVIII-XX)

- ⁶⁶ Iden, tom VI, pp. 652-653, doc. din iunie 1793.
- ⁶⁷ Iden, tom X-A, p. 919, doc. din noiembrie 1815.
- ⁶⁸ Iden, tom X-B, pp. 271-178, doc. din ianuarie, martie, respectiv aprilie 1815.
- ⁶⁹ A.N.I.C. – B., fond „Mitropolia București”, pachet 397, mss. 1.
- ⁷⁰ Iden, fond „Documente Istorice”, mss. 64-200, doc. din fev. 1794.
- ⁷¹ Iden, fond „Manuscrise”, mss. 141, f. 10v.-11r.
- ⁷² V.A. Urechia, *Istoria ...*, tom V, p. 369.
- ⁷³ Iden, tom VII, p. 21.
- ⁷⁴ Ibidem, pp. 383-390.
- ⁷⁵ Iden, tom IX, pp. 342-343.
- ⁷⁶ Iden, tom X-A, p. 394.
- ⁷⁷ Theodor Codrescu, *Uricariu cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din sută a XVIII și XIX*, vol. I, Tipografia Buciumul Român, 1871, pp. 317-320.
- ⁷⁸ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ed. Paul Negulescu, George Alexianu, București, 1944, p. 69.
- ⁷⁹ Ibidem, pp. 223-231.
- ⁸⁰ Ibidem, p. 225.
- ⁸¹ Ibidem, p. 226.
- ⁸² Ibidem, p. 190.
- ⁸³ Ibidem, p. 249.
- ⁸⁴ Ibidem, pp. 17-18.
- ⁸⁵ Ibidem, p. 18, nota 3.
- ⁸⁶ Ibidem, p. 33.
- ⁸⁷ Ibidem, p. 228.
- ⁸⁸ Ibidem, p. 230.
- ⁸⁹ Ibidem, p. 231.
- ⁹⁰ Ibidem, p. 129, respectiv 340.
- ⁹¹ Ibidem, p. 30, respectiv 194.
- ⁹² Ibidem, p. 77, respectiv 275.
- ⁹³ Ibidem, p. 17, respectiv 219.
- ⁹⁴ Al. Găleşescu, *Eforia Spitalelor Civile din București*, București, 1899, p. 11 și urm.
- ⁹⁵ *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 494.
- ⁹⁶ Ibidem, p. 522.

Asistența socială în România

Două secole de evoluție instituțională

MIHAELA LAMBRU

Eseul nostru își propune să schițeze un profil al sistemului de asistență socială din România. Din punct de vedere istoric acesta poate fi evaluat din perspectiva definirii fiecărei etape de evoluție a sa, context în care se vor preciza elementele de inovație instituțională. Astfel, analiza sistemului de asistență socială din România va urma schema de mai jos:

- 1800-1920-bazele structurării sistemului de asistență socială;
- 1920-1945-diversificarea instituțională și maturizarea sistemului de asistență socială;
- 1945-1989-declinul sistemului de asistență socială;
- 1989-2000-restructurarea și modernizarea sistemului de asistență socială.

În cadrul fiecărei etape istorice vom încerca o analiză diferențiată regional și din punctul de vedere al tipului de inițiativă, privată sau publică. Analiza diferențiată regional ne va permite să facem câteva considerații relative la influența culturală asupra structurării sistemului de asistență socială, în timp ce analiza diferențiată pe tip de inițiativă va permite o abordare a tipului de politică publică în materie de asistență socială, desigur începând cu momentul în care Statul se definește explicit ca actor important în structurarea sistemului.

În încercarea de a stabili câteva repere istorice în evoluția sistemului de asistență socială din România am ales ca punct de plecare momentul 1800, care corespunde, potrivit argumentației lui Sabin Manuilă, cu începuturile creșterii numerice a inițiativelor de tip asistență socială. În secolul al XIX-lea au fost înființate 184 de instituții de asistență socială pe care recensământul din 1936 le găsea active. Între 1900 și 1909 au apărut încă 76 de instituții noi, pentru ca, între 1910 și 1919 să fie consemnate alte 115. Așa cum vom vedea majoritatea covârșitoare a inițiativelor de organizare a instituțiilor de asistență socială din această perioadă sunt de tip privat (filantropic).

A doua etapă, cuprinsă între 1920 și 1945, marchează o creștere a implicării Statului în organizarea serviciilor de asistență socială, precum și efortul de profesionalizare a domeniului. Primele încercări de legiferare a activităților specifice de acest tip apar odată cu Regulamentele Organice. Însă primele legi clare în domeniu sunt legate de înființarea Ministerului Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirilor Sociale în 1920, în cadrul căruia funcționa Direcția Asistență Socială, precum și de adoptarea primului pachet de legislație specifică în 1930 (Legea serviciului social pune bazele constituirii unei rețele teritorializate de servicii sociale, de tip comunitar). Tot în perioada interbelică s-a înființat Școala Superioară de Asistență Socială „Principesa Ileana” (1929), având un plan de învățământ și o programă foarte moderne.

A treia etapă, cuprinsă între 1945 și 1989, marchează declinul sistemului de asistență socială din România. O primă explicație pentru declinul acestuia este de natură politico-ideologică. Ideologia oficială respingea ideea de asistență socială dintr-un motiv foarte simplu: existența indivizilor și a grupurilor în nevoie era contrazisă de principiul

egalității și bunăstării asigurate prin sistemul comunist. Într-o atare societate nu puteau exista săraci sau grupuri cu probleme de această natură. Așadar, avem de-a face cu o intoleranță ideologică incompatibilă cu dezvoltarea sau chiar menținerea unui sistem complex de asistență socială. În asemenea condiții sistemul a funcționat până prin anii '70 din inerție și nuanța este cu atât mai importantă cu cât perioada 1959-1970 stă sub semnul activității sistematice de distrugere a principiilor de existență a organismelor de asistență socială din România.

După 1989 sistemul de asistență socială renaște în termenii unei duble reforme. Pe de o parte, o reformă în legislație, dominată de reamenajarea și înnoirea cadrului său juridic, pe de alta, o reformă managerială, care avea în vedere modernizarea modalităților „de a face” asistența socială, modernizarea normelor și procedurilor, pregătirea celor ce lucrează în domeniu, regândirea atribuțiilor și competențelor Statului. Moștenirea regimului comunist și noile realități sociale ale tranziției au pus reformarea sistemului de asistență socială sub semnul urgenței. Prin HG 962 din 11 august 1990 s-a reorganizat Ministerul Muncii și Protecției Sociale, în organigrama căruia a apărut Direcția de Asistență Socială. Direcția are roluri specifice în descentralizarea sistemului prin elaborarea normelor metodologice pentru Oficiile de Asistență Socială, care funcționează în cadrul Direcțiilor Muncii și Protecției Sociale de la nivel județean. La 1 ianuarie 1991, Secretariatul de Stat pentru Handicapați preia de la Ministerul Muncii și Protecției Sociale (înființat prin HG 1161 din noiembrie 1990) atribuțiile și competențele cu privire la gestionarea serviciilor pentru persoanele cu handicap. Întreaga decadă de tranziție a sistemului de asistență socială a stat sub semnul descentralizării și reconstituirii rețelelor teritoriale, odată cu modernizarea tipurilor de servicii. Tot în anul 1990 s-a

reînființat învățământul de specialitate, inițial sub forma colegiului, ulterior (din 1992) sub forma învățământului universitar. S-au dezvoltat totodată și structurile asociative neguvernamentale din domeniul asistenței sociale, crescând semnificativ numărul parteneriatelor de tip public-privat în gestionarea problemelor specifice. Realitățile decadei de tranziție cer însă imperativ un sistem de asistență socială practic și eficient, cu o strategie clară și competențe bine definite. Cu alte cuvinte, pentru a face față cererii crescânde de asistență socială din aceasta perioadă de reformă caracterizată de costuri sociale ridicate, este nevoie de o construcție instituțională eficientă și de o bună administrare a sistemului. De strategie și performanță administrativă.

În încercarea de a stabili câteva repere istorice în evoluția asistenței sociale din România este important să nu uităm primele experiențe filantropice. Ele pot fi înscrise într-o preistorie a procesului de formare a politicilor de asistență socială. Cele mai vechi instituții de asistență socială le regăsim în Transilvania, toate create înainte de 1700. Este vorba despre Institutul Săracilor din Bistrița, înregistrat în 1295, Reuniunea Pioasă pentru îngrijirea bolnavilor „Kevra Kadisha” din Alba Iulia, înființată în 1645, Ospiciul Evanghelic C. A. din Brașov, datat prin secolul al XVI-lea, sau Căminul pentru bătrâni și orfani al Comunității Evanghelice C. A.

Cele mai vechi organizații constituite sub egida Statului și având scopul de a distribui celor saraci fonduri provenite din caritatea publică erau caliciile. Caliciile au fost organizate sub forma breslelor, având în fruntea lor un staroste. Această formă de organizare o găsim atât în Țara Românească (București, Câmpulung etc.), cât și în Moldova. Prin 1480 domnitorul Ștefan cel Mare îi coloniza pe calici, oferindu-le o serie de privilegii

de breaslă. O altă instituție care gestiona problemele săracilor în țările române erau ospiciile. În 1565 este menționată documentar existența ospiciului de la Mățăul de Jos, lângă Câmpulung-Muscel, beneficiind ca danie din partea domnitorului Neagoe Basarab de moșia Licurea din Vâlcea. Săracii primeau, așa cum reiese dintr-un document semnat de Vlad Voievod la 1524, pe lângă locuință, de îmbrăcăminte și bani. Începând cu secolul al XVIII-lea opera de asistență socială începea să-și mute centrul de greutate spre instituțiile spitalicești. Spitalele în funcțiune în epocă aveau dependențe unde erau adăpostiți și hrăniți săracii. Este menționat în documentul Patriarhului din Alexandria Samoil, din 1715, „Ptohotrofion”-ul de pe lângă spitalul Colțea („Casa pentru săraci”). În 1775 Alexandru Ipsilanti a înființat dijma pentru copiii săraci, punând bazele unui azil și a unui spital pentru copii numit „Orfanotrofion”. La 1798 este menționat documentar și azilul „Manea Brutarul” destinat ocrotirii copiilor de vârstă mică.

Între 1782 și 1785 Alexandru Ipsilanti, în Moldova, și Mihail Suțu, în Țara Românească, instituiau „Cutia Milelor”, un fond pentru sprijinirea operelor de ajutorare a săracilor. Acest fond era alimentat prin taxe datorate de mitropoliți și episcopi la înscăunare, de boieri cu ocazia instalării lor ca dregători, prin impunerea arendașilor poștei, ale cumpărătorilor de pășuni. Mai târziu s-au adăugat amenzile pentru animalele de pripas, taxa asupra crâșmăritului, amenzile judecătorești la care este condamnat soțul împotriva căruia s-a pronunțat divorțul. Cum erau selecționați săracii care beneficiau de acest sprijin? Se vorbea atunci de necesitatea selecționării „adevăraților săraci”. Ipstatul (secretarul agăi) era însărcinat cu scrierea listei beneficiarilor, care primeau ajutoare odată pe lună, cerșitul fiind, în principiu, interzis. Regulamentele Organice au adus

un plus de organizare în activitatea de binefacere a Statului. Ele menționează „Obșteasca Epitropie” și „Cutia Milelor” ca fonduri provenind dinspre Stat destinate sprijinirii familiilor sărace, infirmilor și cerșetorilor (care nu erau tolerați în stradă și care primeau ajutoare lunare).

După unirea Principatelor, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, alături de activitatea Statului începe să se facă simțită prezența inițiativei private în activitățile de tip filantropic și de asistență socială. Menționăm Societatea „Materna” (1897), aflată sub patronajul dr. Turnescu, Societatea „Tibisoiul”, înființată de Maria Brăiloiu, Leagănul „Sfânta Ecaterina”, inițiativa Ecaterinei G. Cantacuzino, diversele organisme patronate de Regina Elisabeta etc. În toată această perioadă dominantă era caracteristica filantropică. Acțiunile de tip filantropic aveau la bază un drept legal subiectiv, al aceluia care are nevoie de sprijin din partea societății. Treptat, inițiatorii au evoluat către activități fondate pe un drept obiectiv, rezultând din nevoia colectivității de a interveni și a se apăra împotriva riscurilor sociale. În 1920 se înființa, așa cum am mai spus, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, care va avea un rol extrem de important în structurarea pe baze științifice a operei de asistență socială în toate domeniile. Pentru o mai bună informare asupra activității din domeniu este extrem de instructiv să analizăm recensământul instituțiilor de asistență socială realizat de Institutul Central de Statistică, sub conducerea lui Sabin Manuilă, în 1936. Privind repartizarea pe provincii a instituțiilor de asistență și ocrotire socială, după autoritatea tutelară, putem avea o imagine mai clară a ceea ce numim astăzi sector neguvernamental. Se poate observa conturarea unui sector neguvernamental, reprezentat prin asociații cu caracter privat, care depășeau net din punct de vedere cantitativ activitățile similare patronate de Stat:

Provincii	De stat	Comunale	Județene	Particulare
Transilvania	13	16	2	214
Muntenia	15	10	-	200
Moldova	8	7	-	93
Banat	4	9	3	71
Basarabia	2	9	1	72
Crișana-Maramureș	4	6	-	71
Bucovina	2	2	1	64
Oltenia	2	3	-	24
Dobrogea	-	1	1	21
Total	50	63	8	830

Sursa: Sabin Manuilă, *Instituțiunile de asistență socială și ocrotire* (Rezultatele recensământului Instituțiilor de asistență socială și de ocrotire din 1 ianuarie 1936), Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938.

Așa cum spuneam mai sus, activitatea de asistență socială începea să se organizeze pe baze legale odată cu Regulamentele Organice. În următorii ani întregul proces s-a realizat pe fondul creșterii interesului Statului în domeniu. Un prim palier de inovație instituțională l-a reprezentat nivelul local. Astfel, în 1881 s-a înființat în cadrul primăriei Capitalei primul serviciu de asistență socială. În 1894 s-a legiferat obligativitatea ca autoritățile locale să asiste copiii găsiți și orfani. Așa cum rezulta din analiza Buletinului Asociației pentru Progresul Asistenței Sociale din 1938, în perioada 1896-1920 au fost asistați de Primaria Bucureștiului un număr de 3040 de copii. O altă categorie asistată prin serviciile Administrației Publice Locale a Capitalei a reprezentat-o populația săracă.

Astfel, în perioada 1896-1917 au fost asistate, pe categorii de servicii: 98 759 de persoane au fost adăpostite la azilul de noapte, 705 559 au beneficiat de masa la cantine populare, 208 500 de ajutoare de subzistență, 35 750 de ajutoare pentru cărți oferite elevilor cu situație economică dificilă. O altă acțiune a primăriei și prefecturii Capitalei din perioada 1910-1920 a reprezentat-o asistența acordată cerșetorilor și vagabonzilor. Numărul lor a fost estimat pentru perioada respectivă la 13 000 de persoane. Profesorul N. Minovici s-a implicat în această problemă, organizând sub patronajul administrației locale servicii de asistență pentru categoria de populație în discuție. Cerșetorii și vagabonzii erau clasificați în valizi și invalizi, pentru fiecare oferindu-se forme de asistență adaptate, cei dintâi fiind repartizați la unități special constituite de muncă, cu predilecție ferme agricole, iar cei suferinzi, în azile. Ulterior sarcinile administrației locale în materie de asistență socială s-au extins la infirmi săraci sau persoane cu handicap mental. Așadar, pentru a răspunde nevoii de a asigura condiții materiale pentru prestarea serviciilor de asistență socială, Statul s-a implicat în construcția de instituții de ocrotire pentru copii și maturi cu probleme fizice, psihice și sociale.

O inițiativă novatoare anilor '40 ai secolului al XX-lea o reprezintă crearea, sub tutela Comitetului Municipal al Consiliului de Patronaj (1941), a primei baze de date specifice pentru activitatea de asistență socială care s-a ocupat cu centralizarea datelor referitoare la situația celor care primeau asistență socială în București, adunând informații de la Direcția Sanitară a Capitalei, Oficiul Central de Ocrotire, serviciile de profil de la nivelul primăriilor de sector, precum și date care proveneau de la asociații particulare. Scopul pentru care s-a realizat baza de date a fost creșterea eficienței activității de

asistență socială de pe raza Capitalei și evitarea abuzurilor sau neregulilor în acordarea diverselor prestații. Astfel, la Fișierul Central se puteau regăsi informații despre: asistența IOVR, a familiei, a copiilor orfani, cu probleme, a delincvenților minori, a tineretului, a bătrânilor și infirmilor, a vagabonzilor etc.

La baza structurării sistemului românesc de asistență socială din perioada interbelică a stat atenția acordată acțiunilor de tip preventiv. Această opțiune strategică a avut în vedere în special familiile aflate în dificultate. Asistența prin muncă reprezenta o altă coordonată importantă a modului în care fusese gândită strategia politicii de asistență socială din vremea respectivă. Din inițiativa Consiliului de Patronaj s-au format centre de asistare ale familiei și individului, cu rolul de a oferi acestora posibilitatea de a depăși momentele de criză fără să ajungă în situația de inactivi, dependenți de ajutor social. Centrele aveau în gestiune și o serie de mici ateliere, adaptate pentru diverse situații în care se găseau cei asistați. De asemenea, existau pentru mame cu copii mici în îngrijire diverse formule de muncă la domiciliu.

Odată cu înființarea Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, asistența socială a dobândit un caracter sistematic, atât la nivel central cât și la cel local. În cadrul acestui minister funcționa, după cum am menționat, o direcție specializată de asistență socială. La nivel local regăsim o separare a funcțiilor de execuție (nou înființatele birouri județene și comunale), aviz și coordonare (comitetele județene).

În 1930 a fost adoptată, după cum bine se știe, Legea sanitară și de ocrotire socială, cu rol de reglementare și coordonare națională a întregului sistem de asistență. În conformitate cu prevederile sale, s-au constituit Oficii de Ocrotire în municipii și orașele reședință de județ sau în mediul rural (Casele de Ocrotire).

Un element esențial în dezvoltarea și maturizarea sistemului de asistență socială din România l-a reprezentat școala de specialitate. În 1929 a luat ființă Școala Superioară de Asistență Socială „Principesa Ileana”. Asociația Femeilor Creștine a contribuit major la acest proiect, atât prin inițiativa organizării instituției, cât și prin punerea la dispoziția ei a spațiului de funcționare și a căminului pentru studenți. Institutul Social Român, prin directorul său, Dimitrie Gusti, a contribuit la rându-i la formula organizatorică a școlii. Personalități de seamă din peisajul academic românesc au făcut prestigiul acestei instituții, dintre care îi amintim pe Veturia Manuilă, Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl, Mircea Vulcănescu, Traian Herseni, I. Costaforu sau Emanoil Bucuța.

În perioada comunistă (1945-1989), activitatea de asistență socială din România intra într-un proces de declin. În noul context politic ideea de asistență și existența grupurilor ce au nevoie de servicii de acest tip era greu de acceptat, astfel că instituțiile Statului sau cele private au fost desființate sau restructurate pentru a se potrivi noului tipar ideologic. Acest lucru era absolut coerent în logica sistemului comunist. Într-o atare societate, care asigura locuri de muncă tuturor membrilor săi, sistemul de asistență socială nu putea fi decât rezidual. Problemele legate de sărăcie și marginalizare socială nu existau pentru societatea socialistă. Legislația în domeniul asistenței din perioada respectivă se caracteriza printr-o gamă restrânsă de prestații acordate persoanelor îndreptățite, acestea fiind condiționate de calitatea de asigurat în sistemul asigurărilor sociale.

Pentru început să urmărim modul în care au evoluat instituțiile centrale cu rol în administrarea sistemului național de asistență socială. În perioada 1923-1943 toate problemele

legate de asistența socială erau reglementate prin Ministerul Muncii, Sănătății Publice și Ocrotirilor Sociale. Prin Decretul-Lege nr. 189 din 23 martie 1943, activitatea de asistență socială a fost concentrată în trei mari direcții, corespunzătoare unor servicii speciale în cadrul ministerului de resort:

- Serviciul de ocrotire al familiei;
- Serviciul de ocrotire a mamei și copilului;
- Serviciul de asistență socială.

Fiecare serviciu controla și coordona activitatea organismelor de specialitate descentralizate, întregul sistem bazându-se pe o foarte bună structură în teritoriu (serviciile sanitare și de ocrotire județene). Pe lângă aceste servicii funcționau și centre pentru ocrotirea minorilor, leagăne de copii, cămine de zi, așezăminte de educație, colonii de vară, azile pentru bătrâni și infirmi, camine pentru gravide și lehuze. Tot în formă descentralizată funcționau serviciile sanitare și de ocrotire urbană, în subordinea cărora se găseau circumscripțiile sanitare și centrele de sănătate. Așadar, în formula administrativă a anului 1943 serviciile de asistență și cele de sănătate erau grupate sub coordonarea aceluiași minister.

În 1947 Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale s-a scindat, în locul lui apărând două departamente: Sănătatea, respectiv Munca, Asistența și Asigurările Sociale. Un an mai târziu, prin Decretul nr. 149 s-au pus bazele Ministerului Muncii și Prevederilor Sociale, care avea în componere patru direcții:

- Direcția Socială cu serviciile: cămine copii, ajutor familial, metodologic, respectiv colonii și tabere de vară;
- Direcția Reeducării și Plasării în Muncă a Deficienților (așezămintele pentru orbi și surdo-muți, centrele de triere și reeducare, centrele de ortopedie, CEEREP – Centrul de Reeducare Productivă, Institutul de Psihotehnică);

- Direcția Cadrelor (Institutul de Asistență Socială, cursurile de perfecționare pentru centrele de reeducare și de pregătire a asistenței auxiliare pentru sfaturile populare);
- Direcția Muncii (căminele de ucenici, școlile profesionale, cadrele didactice).

Anul 1951 a adus cu sine o nouă restructurare a activității de asistență socială. Prin Decretul nr. 75 s-au regrupat categoriile de asistați pe ministere. Astfel, copiii cu deficiență intrau sub tutela Ministerului Învățământului, cei cu tulburări de comportament (delincvența juvenilă) cădeau în sarcina Ministerului Afacerilor Interne, iar ucenicii și forțele de muncă la Direcția Generală a Rezervelor de Muncă. Această „risipire” a categoriilor de asistență a marcat profund activitatea de profil din România, situația fiind numai parțial rezolvată în momentul de față. Trebuie să menționăm totodată și apariția unor instituții noi de asistență socială. Astfel, în 1951 se înființează Institutul de Expertiză Medicală a Capacității de Protezare, devenit ulterior Institutul de Expertiză Medicală și Recuperare a Capacității de Muncă. Tot în 1951 a luat naștere Institutul de Geriatrie, care a reprezentat ani de-a rândul unul dintre cele mai bune „produse de export” ale medicinei preventive românești, creând notorietate școlii autohtone de geriatrie.

După 1953 continua seria restructurărilor de la nivelul ministerului de profil. Au loc o serie de experimente administrative cum ar fi scindarea Direcției Învățământului Profesional Special și Ocrotirilor Sociale, în 1955, pentru ca, un an mai târziu, ele să se reunească.

În anul 1957 s-a desființat Ministerul Prevederilor Sociale, atribuțiile acestuia fiind preluate de Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale. Conform HCM nr. 226 din 22 februarie 1968, Direcția de Asistență Socială funcționând în cadrul acestuia s-a transferat la Ministerul Muncii, având în componență cinci servicii, după cum urmează:

- Serviciul de asistență socială;
- Serviciul de reeducare profesională a invalizilor;
- Serviciul metodologic;
- Serviciul de producție;
- Serviciul de investiții.

Ministerul Muncii avea rol de coordonare și control în domeniul asistenței sociale, prin înființarea și organizarea unităților de profil, supravegherea învățământului special, îndrumarea activității privind stabilirea și plata alocației de stat pentru copii, acordarea de ajutoare, sprijinirea asociațiilor invalizilor și a caselor de ajutor reciproc ale pensionarilor.

Etapele reformei instituționale de la nivelul administrației centrale în materie de asistență socială din perioada comunistă:

1947 – Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale se scindează în Ministerul Sănătății și Ministerul Muncii, Asistenței și Asigurărilor Sociale.

1948 – Se înființează Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale.

1951 – Serviciile de asistență socială de la Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale se transferă la alte ministere, precum cele ale Învățământului, Afacerilor Interne și Direcția Generală a Rezervelor de Muncă.

1955 – Scindarea Direcției Învățământului Profesional și Ocrotirilor Sociale.

1956 – Reunificarea Direcțiilor Învățământ Profesional și Ocrotiri Sociale.

1957 – Se desființează Ministerul Prevederilor Sociale și se constituie Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale.

1968 – Problemele de asistență socială sunt preluate de Ministerul Muncii.

În ce privește învățământul și rețeaua academică de specialitate, trebuie să spunem că ele au fost treptat distruse. În 1949 Școala Superioară de Asistență Socială „Principesa Ileana” s-a transformat în Institutul de Prevederi Sociale. Noua instituție a păstrat conținutul programei analitice a Școlii Superioare de Asistență Socială până în 1952, când și-a încheiat activitatea, odată cu el dispărând și învățământul superior de profil. La nivel post-liceal au mai funcționat școli de asistență socială până în 1969 (doua școli medii tehnice, 1948-1952, respectiv șase secții de asistenți sociali în cadrul grupurilor școlare sanitare, 1959-1969).

În perioada comunistă, rețeaua de asistență socială din România a fost distrusă sistematic. Desele modificări instituționale, legislația haotică, obturarea rețelei teritoriale de asistenți sociali au dus la desființarea profesiei în sine și la scăderea dramatică a calității serviciilor de specialitate în instituțiile de profil.

Anul 1989 readucea în discuție problema reformei sistemului de asistență socială. Societatea românească descoperea cu stupeoare realitatea dură și starea de inimaginabilă degradare a instituțiilor de asistență socială din țară. Imagini de groază au făcut înconjurul lumii. Unitățile de asistență socială din România erau adevărate lagăre de concentrare, în care persoanele instituționalizate, adulți și copii, erau supuși unui tratament degradant pentru o ființă umană. Mizeria

localurilor, personalul necalificat și dezinteresat, starea precară a cladirilor și instalațiilor, hrana insuficientă (circa 700-800 de calorii pe zi în condițiile în care necesarul este de 2800-3000) erau datele reale ale sistemului românesc de asistență socială.

Moștenirea comunistă, subdezvoltarea sistemului de asistență socială, presiunea tranziției din perspectiva costurilor sociale au impus acțiunile în materie de reformă instituțională. Reorganizarea administrației centrale de asistență, recorelarea legislației cu noile realități sociale, reconstituirea rețelelor teritoriale, regruparea profesională a celor ce lucrau în domeniu, reînființarea învățământului de specialitate erau imperativele momentului.

Astfel, în august 1990 s-a reorganizat Ministerul Muncii și Protecției Sociale. Pe linie de asistență socială, Ministerul are atribuții în asigurarea ocrotirii sociale a minorilor și persoanelor cu handicap, sprijinirea integrării lor sociale și profesionale, asigurarea coordonării protecției sociale a grupurilor sau persoanelor defavorizate. Aceste atribuții au fost transferate Secretariatului de Stat pentru Handicapați prin HG 1161 din 1 noiembrie 1990. Acest Secretariat devenea organul administrației centrale cu sarcini directe pe linie de asistență socială. Atribuțiile Secretariatului, conform legislației în vigoare, se materializează în:

- organizarea acțiunilor de depistare și înregistrare locală a persoanelor dezavantajate, sprijinind internarea acestora în unități de asistență socială de profil;
- stabilirea programele naționale pentru reinsertia socio-profesională a persoanelor dezavantajate;
- promovarea formelor neinstituționale de ocrotire socială a persoanelor cu handicap.

Prin același act legislativ s-a încercat soluționarea problemelor rezultate din gradul ridicat de „risipire” a sistemului de asistență socială, așa cum rezultase din normele anterioare.

Astfel, sunt preluate de către Secretariatul de Stat pentru Handicapați toate prestațiile cu privire la persoanele cu handicap de la Ministerul Învățământului și Științei, respectiv de la Ministerul Muncii și Protecției Sociale. Problematika era parțial rezolvată, având în vedere faptul că multe alte categorii de populație în nevoie se regăseau în diverse forme sub tutela altor ministere. În aceste condiții, în subordinea Secretariatului de Stat pentru Handicapați se regăsesc o serie de instituții precum:

- Inspectoratele de Stat pentru Handicapați;
- Institutul Național pentru Recuperare și Educație Specială a Persoanelor Handicapate;
- Întreprinderea de Produse Ortopedice și Protezare din București;
- școlile speciale de reeducare;
- asociațiile surzilor și nevăzătorilor.

La nivel teritorial, prin preluarea de la Oficiile de Asistență Socială ale Direcțiilor de Muncă și Protecție Socială au fost înglobate unitățile speciale de la nivel județean: grădinițele și școlile speciale, profesionale sau post-liceale, pentru deficienți, centrele de calificare-recalificare pentru invalizi, centrele logopedice interșcolare, clasele din spitalele de neuropsihiatrie infantilă, căminele-școală / atelier pentru deficienți, căminele-spital pentru bolnavii cronici adulți, căminele de bătrâni.

În anul 2000, toate atribuțiile privind asistenții minori au fost preluate de către nou înființata Agenție Națională pentru Protecția Drepturilor Copiilor, Ministerul Muncii și Protecției Sociale rămânând cu o serie de responsabilități în materie de coordonare a Oficiilor de Asistență Socială din teritoriu (o direcție specializată). În forma sa actuală, această direcție și oficiile pe care le îndrumă, au atribuții în materie de:

- dezvoltare a asistenței sociale de tip rezidențial și reducerea utilizării formelor de asistență instituționalizată;

- dezvoltare a cooperării și parteneriatului cu organizațiile neguvernamentale pentru acordarea efectivă a prestațiilor de asistență socială, incluzând forme contractuale de finanțare de la buget;
- dezvoltare a dimensiunii preventive a acțiunii de asistență socială;
- creare de baze de date locale urmărind dezvoltarea programelor de asistență socială în funcție de analizele specifice ale informațiilor din teritoriu.

Acestea sunt și principiile care stau la baza reformei sistemului românesc de asistență socială: dezinstituționalizare și încurajare a serviciilor comunitare, parteneriat public-privat în materie de gestiune și prestație, accent pe dimensiunea preventivă, modernizarea modului de lucru în materie de asistență, culegerea și prelucrarea datelor.

În 1990 reappare și învățământul de specialitate în materie de asistență socială, la început sub forma colegiilor în cadrul universităților din București, Cluj și Iași (1990-1991), apoi sub forma învățământului academic (1992). În 1994 apare prima promoție post-comunistă de asistenți sociali iar de atunci rețeaua secțiilor academice de profil nu conține să crească. După estimările Prof. dr. Elena Zamfir, din 1994 apar anual pe piața muncii din România circa 300 de diplomați asistenți sociali.

Așadar, după zece ani de tranziție, asistența socială, ca domeniu profesional, identitate profesională și administrativă, segment de politică publică, continuă să se dezvolte, încercând să răspundă unei duble provocări: moștenirea comunistă, încă puternic prezentă în societatea românească, și realitățile dure ale perioadei în care ne aflăm, împreună cu costurile sociale aferente.

Résumé

Notre essai porte sur le système d'assistance sociale en Roumanie, tant de la perspective historique, que de la perspective de l'évolution institutionnelle. Ainsi, nous avons mis l'accent sur la définition de chaque étape historique de l'évolution du système, en soulignant les éléments d'innovation institutionnelle et d'adaptation au contexte socio-politique.

La première partie de l'essai s'occupe des commencements de l'activité d'assistance sociale en Roumanie. En essayant d'établir quelques repères historiques dans cette évolution, nous avons choisi comme point de départ le moment 1800. Cela parce que, tel qu'il est précisé dans l'analyse des données du recensement des institutions de protection et d'assistance sociale réalisée en 1936 sous la coordination du Sabin Manuilă, le moment 1800 correspond à une croissance numérique des initiatives de ce type. Dans la période 1800-1900, on a créé 184 institutions d'assistance sociale que le recensement de 1936 trouve encore actives. Et la progression continue: entre 1900-1919 la statistique a enregistré 191 nouvelles institutions. Il faut rappeler ensuite que la grande majorité des initiatives d'organisation des unités d'assistance sociale de cette période sont de type privé (philanthropique).

Pendant les années 1920-1945 nous avons constaté l'implication croissante de l'Etat dans l'organisation des services d'assistance sociale et la professionnalisation du domaine. Les premières tentatives de réglementer les activités d'assistance sociale datent de Règlements Organiques (1834). Mais les premières lois claires dans ce domaine sont liées à la création du Ministère de la Santé Publique, du Travail et des Protections Sociales en 1920, au cadre duquel fonctionnait la Direction

d'Assistance Sociale et a l'adoption, une décennie plus tard, d'une législation spécifique, qui met les bases de la création d'un réseau territorialisé de services sociaux de type communautaire (Loi du service social). Dans la même période, comme expression de la maturation du système, on a créé en 1929 l'École Supérieure d'Assistance Sociale « Princesse Ileana », ayant un plan d'enseignement et un programme très modernes.

La troisième étape, entre 1945-1989, témoigne le déclin (voire destruction) du système d'assistance sociale en Roumanie. Une possible explication pour ce déclin réside dans la nature du régime politique institué au début de cette période. L'idéologie communiste n'admettait pas l'idée d'assistance sociale pour une raison très simple : l'existence des individus et des groupes pauvres était contredite par le principe de l'égalité et du bien-être assurés par le système communiste. Dans une société de type communiste, il ne pouvait pas exister des pauvres ou des groupes avec des besoins spéciaux. Il n'y avait pas de la pauvreté et des problèmes dérivés de celle-ci. L'intolérance idéologique était incompatible avec le développement ou le maintien d'un système complexe d'assistance sociale. Malgré ceci, le système a connu jusqu'en 1970 une sorte d'inertie fonctionnelle.

Enfin, depuis 1989 nous avons constaté une renaissance du système d'assistance sociale qui est marqué, comme tout domaine économique-sociale en Roumanie, par une double réforme. D'un côté, une réforme en termes législatifs, caractérisée par le réarrangement du cadre juridique du système d'assistance sociale, et de l'autre, une réforme en termes de modernisation des normes et des procédures de gestion de

l'assistance, de formation de ceux qui travaillent dans ce domaine, de définir les attributions et les compétences de l'Etat. L'héritage du régime communiste et les nouvelles réalités sociales de la transition ont mis la réforme du système d'assistance sociale sous le signe de l'urgence. Par la Décision Gouvernementale (HG) 962 / le 11 août 1990 le Ministère du Travail et de la Protection Sociale est réorganisé, la Direction d'Assistance Sociale étant incluse dans l'organigramme de l'institution. Cette Direction avait des rôles spécifiques dans la décentralisation du système par l'élaboration des normes méthodologiques pour les Offices d'Assistance Sociale qui fonctionnaient au niveau des Directions du Travail et de la Protection Sociale départementales. Le 1-er janvier 1991, le Secrétariat d'Etat pour les Handicapés prend les attributions et les compétences concernant la gestion de services pour les personnes handicapées du Ministère du Travail et de la Protection Sociale.

Toute la décade de transition du système d'assistance sociale se trouve sous le signe de la décentralisation, de la reconstitution des réseaux territoriaux et de la modernisation de ces types de services. Les structures associatives non-gouvernementales activant dans le domaine de l'assistance sociale se développent et le nombre des partenariats de type public-privé dans la gestion des problèmes spécifiques croît.

Pour conclure, il faut souligner que les réalités de la période 1990-2000 demandent l'existence d'un système d'assistance sociale proactif et efficace, ayant une stratégie claire et des compétences bien établies. Autrement, pour faire face à la demande croissante d'assistance sociale de cette période de réforme, caractérisée par des coûts sociaux élevés, il est nécessaire une construction institutionnelle efficace et une

bonne gestion du système. De stratégie et de performance administrative.

Bibliografie:

“Asistența socială”.

“Buletinul Asociației pentru progresul asistenței sociale”.

Manuilă, Sabin, *Instituțiunile de asistență socială și ocrotire*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938.

Mănoiu, Florica, Epureanu, Viorica, *Asistența socială în România*, Editura All, București, 1996.

Stănescu, C., Constante, Elisabeta, „Asistența socială în România”, în *Enciclopedia României*, I, Imprimeria Națională, București, 1938, pp. 519-533.

Zamfir, Cătălin, Zamfir, Elena, *Politici sociale în România*, Editura Expert, București, 1999.

Perspective sociologice asupra sărăciei

GEORGETA GHEBREA

1. Sărăcia ca fapt social

Sărăcia a fost multă vreme acceptată ca un fenomen natural, ca un fapt inevitabil, iremediabil (cu excepția unor acțiuni particulare, punctuale, de ameliorare temporară). Explicația sărăciei era căutată în nenoroc, în decesul sau neputința celui ce trebuia să câștige pâinea zilnică – dar, adesea, sărăcia era explicată prin unele defecte personale: prostia, necinstea, slăbiciunea de caracter, iresponsabilitatea.

Numai în ultimele decenii s-a conștientizat faptul că un fenomen atât de răspândit nu poate fi rezultatul unei neșanse individuale sau al unor defecte personale; sărăcia este un fapt social, un fapt public, un fapt politic.

Dependent de un anumit context socio-cultural, acest fenomen variază în timp și în spațiu și se distribuie în cadrul societății, nu în funcție de factori individuali ci de variabile macrosociale (rasa, etnia, sexul, vârsta, statutul ocupațional, statutul matrimonial etc.). Sărăcia este o stare socială (chiar o categorie socială) și nu o situație, o circumstanță privată a indivizilor.

Amprenta sistemului social asupra sărăciei face ca aceasta să capete conținuturi foarte diferite: sărăcia din țările bogate este altceva decât sărăcia din țările sărace; sărăcia din țările cu regim comunist a fost, la rândul ei, un fenomen distinct.

De aceea, comparațiile sunt dificile, măsurarea sărăciei fiind întotdeauna ceva arbitrar.

Diferențe între sărăcia din țările bogate și cea din țările sărace

Dezvoltarea tehnică și economică a făcut ca pe planetă să poată trăi un număr din ce în ce mai mare de oameni. Mulți dintre aceștia sunt, însă, săraci, în ciuda faptului că toate sistemele sociale pretind, implicit sau explicit, că vor eradica sărăcia.

Țările bogate și-au clădit prosperitatea actuală pe secole de acumulare de dezvoltare a avuției naționale. Capitalismul și democrațiile occidentale își întemeiază dinamismul pe existența unei clase mijlocii numeroase și prospere. Această clasă este flancată la nivelurile superior și inferior de un număr relativ mic de bogați, respectiv, săraci. Întregul sistem economic și politic acționează în favoarea acestei clase mijlocii și a menținerii, între anumite limite, a numărului celor foarte bogați sau foarte săraci. Măsurile ce au creat „statul bunăstării generale” (*welfare state*) și legile anti-trust au avut ca scop protejarea acestei clase mijlocii. Atunci când clasa mijlocie este frustrată, afectată (sau nu există) este posibilă generarea unor mișcări sociale periculoase pentru echilibrul social (cum a fost, de pildă, fascismul).

Este mai puțină sărăcie în țările bogate decât în cele sărace? În termeni absoluți, răspunsul este, bineînțeles, da. Acest răspuns trebuie, însă, nuanțat, ținând cont și de evoluțiile dramatice din ultima vreme, favorizate de dificultățile de integrare socială a imigranților. Peisajul uman al „slums”-urilor din orașele occidentale nu diferă foarte mult față de orașele din lumea a treia.

În ceea ce privește diferențele dintre configurația sărăciei în țările bogate și în cele sărace, însăși definiția (economică, demografică, culturală) a acestui fenomen este diferită în cele două categorii de țări.

Astfel, în țările bogate sărăcia este specifică unor grupuri marginale, unor minorități etnice sau rasiale. În țările sărace, ea este mult mai extinsă și mai omogenă. În țările sărace, majoritatea populației este săracă. Astfel, programele de protecție socială focalizată, selectivă, care sunt mai eficiente și chiar mai eficace decât cele universale, pot fi folosite cu un oarecare succes în țările bogate, unde numărul de posibili beneficiari este redus. Aceste programe devin însă aproape imposibil de aplicat în țările sărace, unde numărul săracilor depășește jumătate din populație.

Astfel, criteriile de distribuție a sărăciei în funcție de caracteristici socio-demografice (locul de rezidență, mărimea și structura familiei, etnia, rasa, statusul de muncă) își pierd din relevanță în țările sărace.

În țările bogate, sărăcia este mai mobilă, mai dinamică, mișcările de intrare sau de ieșire din rândurile săracilor fiind frecvente, în ciuda menținerii unui nucleu relativ constant. Țările sărace păstrează o structură socială mai rigidă, în care statuturile sociale sunt, în general, moștenite și ierarhizate (cazul extrem fiind India castelor).

În țările bogate, nucleul permanent al săracilor a generat o subcultură proprie, opusă culturii dominante (a clasei de mijloc). Această subcultură a sărăciei degenerază adesea într-o patologie a sărăciei, pe care instituțiile controlului social încearcă să o țină în frâu.

Și în țările sărace, sărăcia este însoțită de cortegiul ei de fenomene patologice. Dat fiind însă specificul organizării sociale a acestor societăți, cultura sărăciei s-a constituit deseori într-o cultură populară, de cele mai multe ori, rurală. În aceste societăți, sărăcia nu constituie o rușine, un stigmat (ca în societățile occidentale contemporane), ci un mod de viață și, câteodată, de supraviețuire.

Satisfacerea nevoilor primare ale vieții biologice și disponerea într-o măsură apreciabilă de moștenirea unei societăți industrializate sunt două lucruri diferite. Săracii din țările bogate nu trăiesc la limita supraviețuirii biologice, unii dintre ei dispunând chiar de semne exterioare ale unei bunăstări materiale, cum ar fi televizorul color sau chiar automobilul. Pentru ei, a avea destul (din punctul de vedere al asigurării supraviețuirii), nu este suficient pentru a nu se mai considera săraci. Important este, pentru a nu mai fi sărac, să ai la fel de mult cu ceilalți. În cazul lor, aspirația se metamorfozează în nevoie. Sărăcia – acest unic concept, cuprinde astfel în el o confuzie, o ambivalență, desemnând de fapt două conținuturi foarte diferite. Sărăcia semnifică și privațiune și inechitate, două situații care, în realitate, pot să nu aibă nicio legătură una cu alta.

De exemplu, în țările bogate, săracii pot să nu sufere de privațiuni: pot să aibă hrană, haine, adăpost; ei se vor autopercepe ca săraci mai ales din cauza inechității și nu a privațiunii.

În țările sărace, distribuția egală a resurselor nu înseamnă neapărat suficiența împărțirii. La modul teoretic, poate acționa o echitate perfectă dar privațiunile, nevoile, lipsa resurselor necesare asigurării unei existențe viabile, vor persista. Așadar, în acest caz nu inechitatea este cheia problemei, ci privațiunea.

Definiția sărăciei fiind diferită în țările bogate față de cele sărace (ca explicare, localizare și manifestare a problemei), tipurile de schimbări recomandate și metodele de combatere a sărăciei sunt și ele diferite.

În analiza sărăciei din țările bogate se folosesc concepte precum: devianță, inadaptare, inechitate, care duc la metode precum: redistribuire, integrare socială, asistență socială, politici anti-discriminatorii.

În analiza sărăciei din țările sărace conceptele-cheie sunt: subdezvoltare, analfabetism, mortalitate, subnutriție, iar metodele sunt: distribuția rațională a resurselor, planificare socială, modernizare.

Dacă în țările bogate programele specifice pentru săraci sunt „excepționale” (pentru persoane definite ca excepții, aflate în situații considerate excepționale), în țările sărace sunt necesare strategii vaste și complexe ce înglobează problema sărăciei, alături de celelalte probleme economice și sociale majore.

Cheltuielile sociale destinate combaterii sărăciei sunt, totuși, mai mari în țările bogate decât în țările sărace (atât în valoare absolută cât și ca proporție din produsul intern brut). De altfel, și costurile sociale (pierderile de avuție națională) datorate sărăciei sunt mai mari în țările bogate decât în țările sărace. Acest lucru se poate explica prin faptul că resursele umane (calitatea lor) au o mai mare importanță și valoare într-o economie avansată și competitivă și orice pierdere de capital uman se resimte.

În multe țări bogate au existat și există programe anti-sărăcie, care cuprind: stimularea economiei și crearea de noi locuri de muncă, cursuri de recalificare profesională, educație compensatorie, reabilitare urbană, dezvoltare locală, programe de asistență medicală, asistență socială, asistență juridică etc.

Dar nici aceste programe, nici politica națională de redistribuire (prin mecanismele securității sociale și ale fiscalității) nu au dat rezultatele scontate în combaterea sărăciei, în ciuda costurilor ridicate ale acestor programe și a unor ameliorări lente sau de scurtă durată.

Principale critici care se pot aduce acestor programe sunt următoarele:

- atitudinea paternalistă față de săraci, care diminuează capacitatea de inițiativă și dorința de autonomie ale săracilor;
- descurajarea muncii;
- divizarea societății în două paliere: unul care trăiește din ajutoare și alte transferuri sociale și altul alcătuit din plătitorii de impozite;
- cheltuieli și impozite apăsătoare pentru restul populației;
- accentuarea fenomenelor patologice caracteristice sărăciei;
- deturnarea beneficiarului (de fapt, de aceste programe cel mai mult profită nu săracii ci vastele birocrății menite să implementeze respectivele programe anti-sărăcie);
- risipa de fonduri (ineficientă);
- ineficacitatea.

Un exemplu clasic de eșec este cel al locuințelor sociale construite de către primăriile marilor metropole americane. Acestea au fost proiectate și realizate după toate standardele estetice și de confort (recompensate chiar cu premii de arhitectură) dar au ajuns la o stare de degradare accentuată, devenind în mod rapid periculoase focare de delincvență. Aceste locuințe au fost populate, în general, cu familii dezorganizate și dependente de sistemul de asistență socială.

De aceea, frustrarea majorității populației față de eșecul (perceput) al programelor anti-sărăcie, atât de costisitoare, a dus la reducerea acestor programe și la schimbări majore în politica socială a țărilor bogate. Politica socială generoasă, redistributivă, de tip social-democrat a fost din ce în ce mai puțin practică, acuzată fiind că întreține recesiunea economică, reduce interesul de a munci, de a inova, de a acumula capital (exemple clasice pentru această mutație: Suedia – unde social-democrații sunt înfrânți în alegerile din

1991 de către liberali, Statele Unite începând cu administrația Reagan, Marea Britanie, începând cu premierul Thatcher).

Măsurile restrictive (unele dintre ele începând din anii '80) nu au dat naștere la proteste imediate. În afara unor revolte spontane, de stradă (*riots*), săracii nu au fost implicați în acțiuni organizate, de anvergură. Se poate pune întrebarea dacă aceasta este apatia disperării sau „liniștea dinaintea furtunii”.

Sărăcia în țările socialismului real-existent

O altă discuție comparativă asupra sărăciei se poate face în ceea ce privește țările socialismului real-existent. Socialismul real-existent a fost instaurat, cu precădere, în țări slab dezvoltate din punct de vedere economic. El a fost prezentat ca o strategie simultană a dezvoltării și a eradicării sărăciei, având drept cuvinte-cheie: centralizare și egalitate. Acest model a fost „importat” și de numeroase țări din lumea a treia.

Egalitatea și dezvoltarea au devenit concepte-pretex pentru sporirea autorității și centralizării puterii. O dată mai mult a fost dovedită aserțiunea lui Tocqueville despre corelația dintre egalitate și libertate (egalitate în sclavie sau inegalitate în libertate). O societate în care nu are importanță ce faci, pentru că toți trebuie să câștige, a dus nu numai la blocarea energiilor dar și la situația în care unii sunt mai egali decât alții.

Există păreri potrivit cărora decalajele dintre privilegiați și marea masă a populației au fost mai mari în țările comuniste decât în țările capitaliste bogate. Un director de întreprindere din Uniunea Sovietică avea de mai multe ori venitul mediu al unui muncitor obișnuit decât un director din Statele Unite ale Americii.¹ Aceeași situație se putea întâlni în China și în alte țări socialiste.

Potrivit dictonului „scopul scuză mijloacele”, s-a încercat impunerea egalității prin teroare (exemplul cel mai elocvent

fiind Cambodgia kmerilor roșii), dar nici măcar sub această teribilă presiune nu s-a reușit. Pe acest teren, al mitului egalității se întâlnesc, paradoxal, aristocrații și comuniștii – și unii, și alții împărtășind credința într-o lege centralizată, în conducerea pe bază de comandă (și nu prin cooperare voluntară), în scopul unei proclamate bunăstări generale.

Este semnificativ faptul că țările comuniste au avut sisteme de securitate socială mai asemănătoare cu cele ale țărilor capitaliste dezvoltate decât cu cele ale statelor lumii a treia, uneori chiar cu programe mai generoase pentru mame și copii decât în țările capitaliste (cu excepția celor scandinave). Dar, deși sunt asemănătoare, logica după care au fost construite aceste sisteme de securitate a fost diferită. Logica statelor comuniste era una totalitară, în care realizările nu erau răspunsuri la nevoile populației ci semne de bunăvoință din partea autorităților.

Pentru a dovedi asemănarea dintre nivelurile politicii sociale ale celor două sisteme, putem ilustra cu procentul mediu din produsul intern brut alocat securității sociale în anul 1977: 16,6% în țările capitaliste dezvoltate, 14,9% în țările comuniste și numai 3,5% în țările lumii a treia.²

Se susținea că orânduirea socialistă este capabilă să rezolve toate problemele sociale (sărăcie, delincvență, șomaj) prin:

- ocuparea (artificială) completă a forței de muncă;
- asigurările sociale ce acopereau întreaga masă a salariaților;
- gratuitatea serviciilor de asistență medicală și de educație;
- sistemul de redistribuire și nivelarea veniturilor;
- sistemul de prețuri non-economice (subvenționarea bunurilor și serviciilor).

Prin acest sistem universalist de protecție socială se favorizau, de fapt, grupurile mai avute, se descuraja dezvoltarea

economică și se găsea un pretext pentru menținerea veniturilor la un nivel foarte scăzut.

Beneficiile sistemului de securitate socială se răsfrângeau, în special, asupra salariaților din sectorul de stat, celelalte categorii fiind neglijate.

Asigurându-se (teoretic sau ca tendință) locuri de muncă și locuințe pentru întreaga populație, inflația fiind redusă, regimul comunist a negat existența sărăciei ca fenomen social, ajungându-se la un conflict din ce în ce mai acut între ideologie și realitate. Negându-se existența sărăciei, asistența socială era numai tolerată, aproape inexistentă, practic stigmatizată. Pentru regimul comunist, politica socială era integrată celei economice și nu avea sens să se protejeze categoriile care nu aduceau contribuții la economie.

Este adevărat că multe obiective sociale ale comunismului corespundeau cererilor populației dar au fost denaturate prin natura totalitară a puterii.

Inegalitatea a persistat, agravată de diferențe regionale, de penurie și de corupție. Totuși, ea a fost mai redusă decât în țările capitaliste. Astfel, coeficientul Gini, care măsoară inegalitatea distribuției veniturilor, are valori între 40 și 54 (pe o scală de 100 de puncte) în cazul țărilor capitaliste și numai între 20 și 29 de puncte în cazul țărilor foste socialiste (datele sunt din 1989).³

Nevoia de statistici impresionante a determinat un model diform de structurare a economiei, pe măsură ce indicatorii nivelului de trai se deteriorau tot mai mult.

Distrușând societatea civilă și clasa de mijloc, în socialismul real-existent nu existau grupuri de presiune, organizații, instituții care să susțină cererile reale ale populației. Treptat, nivelul de trai și calitatea vieții au devenit obiective secundare în raport cu obiectivele de producție economică.

În aceeași logică, regimul totalitar era insensibil față de grupurile minoritare, marginale sau cele mai defavorizate.

Dacă în definiția clasică a sărăciei (insuficiența veniturilor) săracul nu își poate procura bunurile de care are nevoie din lipsă de bani, în comunism, aceste bunuri se procurau foarte greu și din cauza penuriei. „Penurinflația” a dus la înflorirea pieței negre, a sistemului de relații și de trafic de influență, a corupției. Săracii aveau prea puține șanse să pătrundă în acest sistem paralel de aprovizionare.

De aceea, unii autori consideră că aparenta distribuție egalitară a veniturilor nu înseamnă și o distribuție egalitară a resurselor. În afara salariilor și a veniturilor bănești, exista o distribuție a beneficiilor în natură, puternic influențată de structura inegală a puterii politice și economice.⁴

2. Măsurarea sărăciei

Viziunea clasică, economică, monetaristă, definește sărăcia ca insuficiență a veniturilor. Or, aceasta definiție ignoră o serie de alți factori:

- proprietățile deținute (economii, case, mașini);
- alte resurse precum sprijinul din partea părinților, rudelor etc.;
- sursa veniturilor (activitate economică sau transferuri sociale).

La aceeași mărime a veniturilor, sărăcia poate fi „onorabilă” (daca respectivele venituri sunt obținute prin muncă) sau „rușinoasă” (daca respectivele venituri provin din asistența socială). Sărăcia „onorabilă” este, de obicei, mai puțin vizibilă, pe când cea „rușinoasă” devine un veritabil stigmat.

În general, săracii care muncesc au resentimente față de săracii care nu muncesc, dar care primesc ajutoare – din partea

statului, a comunității locale sau a unor organisme neguvernamentale. Nu sunt rare cazurile în care o familie poate beneficia, lunar, de mai multe bunuri și servicii din astfel de ajutoare decât dacă ar avea un salariu foarte mic. Se poate vorbi, în acest caz, de un efect de descurajare a muncii, sau cel puțin, a muncii în economia oficială, legală.

Unii autori⁵ insistă asupra caracterului forțat al sărăciei. Dacă sărăcia este acceptată voluntar, ca mod de viață, din motive filosofice, religioase sau morale – atunci, această stare nu mai este sărăcie propriu-zisă.

Există mai multe metode de a măsura sărăcia. Ele se pot clasifica în două mari categorii: măsura absolută și măsura relativă.⁶ Măsura absolută este dată de suma de bani necesară unei persoane sau unei familii pentru asigurarea unui nivel de trai de subzistență. Măsura relativă este dată de suma de bani necesară situării unei persoane sau unei familii la nivelul cel mai de jos al unei categorii sociale. Prin urmare, numărul săracilor este variabil și caracteristicile sociale ale populației sărace vor fi diferite, în funcție de metoda de măsurare folosită.

Măsura absolută

În acest caz, pragul sărăciei este constituit de către suma de bani suficientă asigurării hranei cotidiene minime necesare pentru o existență bio-medicală viabilă, la un cost foarte redus. Respectiva sumă de bani se constituie într-un minim de subzistență. Acest prag este calculat, de obicei, după recomandările nutriționiștilor și reflectă, inevitabil, evoluția indicelui prețurilor bunurilor de consum.

Metoda de calcul este, de obicei, una normativă, în sensul că, pe baza sugestiilor specialiștilor, se alcătuieste un „coș” minim din bunurile și serviciile care „trebuie” consumate, care

sunt necesare pentru a se asigura o existență bio-medicală viabilă.

Acest minim de subzistență este calculat ținând cont de genul, vârsta și tipul de activitate (fizică sau intelectuală) ale persoanei respective. În această perspectivă, femeile și copiii au nevoi calorice mai reduse decât bărbații; persoanele active au nevoi alimentare mai mari decât persoanele inactice; la fel, persoanele care depun o activitate fizică, în raport cu cele care au o activitate intelectuală.

Se ajunge, astfel, la praguri calculate pe tipuri de gospodărie, în funcție de compoziția și dimensiunea fiecărei gospodării.

În afara metodei normative, expuse mai sus, se mai folosește și metoda structurală, care constă în evaluarea ponderii procentuale a cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor unei gospodării, de obicei, în decursul unei luni calendaristice. Astfel, dacă alimentele (costul lor) reprezintă, în medie, o treime din cheltuielile unei familii cu venituri medii, ele pot depăși 50% în cazul unei familii sărace.

Prin urmare, se estimează că, dacă aceste cheltuieli alimentare depășesc 50% din totalul cheltuielilor gospodăriei, atunci cea gospodărie se situează sub pragul de sărăcie.

Se pot aduce mai multe critici metodei măsurii absolute a sărăciei:

- Hrana cotidiană minimă necesară poate asigura existența bio-medicală doar pe durate scurte sau în cazuri de urgență; pe perioade mai lungi, sănătatea poate fi afectată de către acest regim alimentar minimal.
- Acest prag este aproape inaplicabil în cazul copiilor, care au nevoie, pentru a se dezvolta, de o hrană optimă, nu minimă.

- Indicele prețurilor reflectă consumul mediu, dar săracii au o structură a consumului foarte diferită de restul populației.
- În sfârșit, această metodă nu ia în evidență și alte cheltuieli pentru bunuri câteodată chiar mai costisitoare decât alimentele – de exemplu, locuința.

Măsura relativă

Această metodă ia în considerare o dimensiune foarte importantă: autopercepția. Măsura sărăciei relative este dată de compararea standardului de viață al cuiva cu aspirațiile sale sau cu standardele grupului său de referință sau ale mediului social. În societatea modernă, săracii dispun, de obicei, de hrana necesară subzistenței. Cu toate acestea, ei se simt dezavantajați, privați, puși într-o poziție de inferioritate în raport cu restul societății. Ei nu împărtășesc stilul de viață al majorității concetățenilor lor: mod de alimentație, timp liber, confort etc.

Se poate observa că, potrivit măsurii relative, numărul săracilor poate deveni mai mare decât cel calculat prin măsura absolută. Dacă, prin măsura absolută, numărul săracilor era dat de numărul celor care se situează sub pragul de subzistență, în cazul măsurii relative numărul săracilor este dat de numărul celor care se situează sub un anumit prag, calculat ca pondere relativă la venitul mediu (de obicei, 50% din veniturile salariale medii) sau la salariul minim pe economie (două treimi din salariul minim pe economie). În acest caz, sărăcia devine un concept comparativ, întrucât este o reflectare a avuției naționale. Suma de bani ce reprezintă, în acest caz, pragul de sărăcie devine flexibilă, cu o tendință de escaladare, dacă venitul mediu crește – sau de diminuare, dacă venitul mediu scade. Sărăcia capătă astfel un caracter contextual – ea este relativizată, depinde de starea economiei, de câte bunuri și servicii produce aceasta.

Tot un aspect relativ este și considerarea populației sărace ca având o pondere procentuală fixă în populația unei țări.⁷ Această pondere variază, în general, între 10 și 20% și reprezintă procentul aflat la baza piramidei veniturilor, indiferent de mărimea absolută a veniturilor.

Pentru estimarea numărului și ponderii populației sărace se pot folosi și anchetele de opinie, în care li se cere celor intervievați să se autoevalueze și să spună dacă se consideră sau nu săraci sau să se autositueze pe o scală a sărăciei. Această autoevaluare se constituie în indicatorul subiectiv al sărăciei.

Între cele două măsuri ale sărăciei – cea absolută și cea relativă – atât guvernării cât și opinia publică o preferă pe cea absolută pentru că minimalizează o problemă practic insolubilă, așa cum este problema sărăciei. Aceasta este, de asemenea, și preferința unor organisme internaționale, cum ar fi Banca Mondială sau Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD).⁸ În optica simplificatoare a acestor organisme, sărăcia este un efect mecanic al subdezvoltării economice. Cea mai bună strategie anti-sărăcie ar fi însănătoșirea economiei. Dezvoltarea ar reprezenta panaceul sărăciei, neglijându-se aspectele dramatice ale sărăciei chiar în țări „dezvoltate” și, de asemenea, ignorându-se specificul cultural al contextului național al sărăciei.

3. Modele teoretice referitoare la sărăcie

Definiția sărăciei este una multidimensională – nu numai economică dar și socială, politică, psihologică, culturală, morală, chiar estetică. Studiarea modelelor explicative referitoare la sărăcie este importantă nu neapărat ca subiect academic, ci pentru că ne oferă cheia ideologică a strategiilor

anti-sărăcie. Principalele etape ale analizei sociologice a sărăciei sunt următoarele:⁹

- modelul teoretic al problemei;
- explicația problemei;
- localizarea problemei;
- conceptul-cheie;
- tipul de schimbare recomandat;
- metoda de schimbare.

Vom trece acum în revistă principalele modele teoretice referitoare la sărăcie:

Cultura sărăciei

Acest model teoretic caută explicația problemei în patologia grupului deviant. Fundamentele teoretice ale acestui model se pot regăsi în mai multe orientări, care se întrepătrund, majoritatea originare din Statele Unite. Dintre acestea, cele mai importante sunt dinamica grupurilor, interacționismul simbolic, dar și fenomenologia sociologică a analizei foucaultiene a devianței.¹⁰ Analiza grupului deviant, a mecanismelor marginalizării și a modului în care restul societății profită de această marginalizare – este făcută magistral în lucrarea clasică a lui W. F. Whyte: *Societatea de la colțul străzii*.¹¹ Alte contribuții importante la demonstrarea legăturii dintre sărăcie și devianță sunt teoria stigmatizării și teoria etichetării.

În viziunea teoriei stigmatizării, sărăcia devine un stigmat social (*social stigma*).¹² De obicei, devianța este definită în termeni de comportament: sunt devianți cei care nu se conformează normelor sociale. Teoria stigmatizării consideră însă că, de fapt, este suficient ca o persoană sau un grup social doar să aibă unele caracteristici personale sau de status social pentru a fi considerați devianți de către restul societății,

indiferent dacă acea persoană sau acel grup dezvoltă comportamente deviante sau nu. Astfel, numai prin faptul că cineva are un standard economic scăzut (este sărac), acel cineva va fi privit cu suspiciune și va fi considerat deviant, chiar dacă modul său de comportare se înscrie în normele societății respective. Ca urmare, săracii sunt stigmatizați de către restul societății: adică, sunt tratați ca devianți nu pentru ceea ce fac ci pentru ceea ce sunt. Stigmatul devine astfel un motor, o forță capabilă să condamne oamenii la marginalizare, la izolare socială, din cauza unor lucruri asupra cărora acești oameni nu au practic nici un control.

Teoria etichetării (*labeling theory*)¹³ continuă raționamentul teoriei stigmatizării. Dacă statutul social de sărac devine un stigmat și, indiferent de comportamentul lor, oamenii care au acest statut sunt etichetați ca devianți, atunci, această etichetă va fi, treptat, încorporată în identitatea lor socială. Chiar dacă, inițial, nu erau devianți, acești oameni, sub presiunea etichetei sociale care le-a fost atribuită, vor începe, mai devreme sau mai târziu, să dezvolte comportamente deviante. Astfel, sărăcia devine indisolubil legată de devianță și de patologie socială.

Problema sărăciei este localizată, din această perspectivă, mai ales în dinamica internă a grupului deviant. Tipul de schimbări recomandate va cuprinde, în mod logic, reducerea devianței și sporirea capacității de adaptare socială. Metodele de schimbare propuse se vor orienta către asistență socială și terapie de grup.

Ciclul deprivării

Această perspectivă continuă modelul teoretic al culturii sărăciei, concentrându-și analiza asupra modului în care stigmatele și etichetele asociate statutului de sărac se transmit de la o generație la alta. Perpetuarea sărăciei este explicată

tocmai prin aceste handicapuri sociale, aceste inadaptări care se reproduc pe linie genealogică. Problema sărăciei este localizată, astfel, mai ales la nivelul grupului familial. Este evident că această perspectivă este influențată de marea dispută sociologică dintre adepții mobilității sociale și cei ai reproducerii sociale. Primii¹⁴ argumentează că în societatea occidentală contemporană operează egalitatea de șanse; mecanismele mobilității sociale acționează lent, dar incontestabil, în direcția blocării reproducerii statutului social de la o generație la alta. Statutul social atribuit (moștenit) tinde să își reducă importanța și semnificația socială în raport cu statutul social dobândit prin merite personale. Școala devine principalul instrument al mobilității sociale, instrument prin care cei care fac față examenelor, testelor și altor proceduri de selecție pot să își depășească statutul de sărăcie și să acceadă la un statut superior.

Adepții reproducerii sociale¹⁵ argumentează că, în ciuda extinderii mobilității intergeneraționale, în societatea contemporană mecanismele reproducerii statuturilor social-culturale sunt deosebit de puternice. Ele (aceste mecanisme) nu sunt percepute pentru că sunt dublate de mecanisme de disimulare. Reproducerea socială se referă atât la capitalul economic cât și la capitalul cultural (simbolic) al fiecărei familii. Astfel, un copil născut într-o familie săracă va fi deprivat nu numai din punct de vedere material, dar și educațional, el având șanse reduse de a face față competiției cu copiii născuți în familii cu resurse culturale și educaționale. Școala devine astfel principalul instrument al reproducerii deprinderii de la o generație la alta.

Conceptul de deprivare¹⁶ are, în sociologie, două accepții:

- deprivarea absolută: este starea în care simțim că nu posedăm ceea ce avem nevoie;

- deprivarea relativă: este percepția că nu avem destul în comparație cu ceilalți, despre care credem că nu au niciun motiv să fie mai bine situați decât noi.

Chiar dacă nevoile fundamentale sunt satisfăcute (deci, chiar dacă nu există deprivare absolută), oamenii fac comparația cu nivelul grupului lor de referință (vecini, colegi, prieteni). Dacă simt că nivelul lor este inferior, atunci ei vor trăi o stare de deprivare relativă. Distincția dintre cele două concepte este importantă și datorită asociației făcute între sărăcie și mișcările sociale violente. Astfel, sărăcia manifestată ca deprivare absolută predispune mai degrabă la indiferență și apatie socială. În schimb, societățile marcate de deprivare relativă (deci, de existența unei mari diferențe între cei bogați și cei săraci) se caracterizează prin rate înalte ale violenței sociale. Chiar dacă cei săraci nu sunt săraci la modul absolut, nivelul lor de aspirații crește într-o astfel de societate și percepția deprivării este mult mai acută.

Teoria deprivării relative poate deveni un instrument de explicare a unor situații paradoxale: categorii sociale a căror situație socială se ameliorează devin din ce în ce mai nemulțumite. Acest paradox devine comprehensibil dacă se consideră că îmbunătățirea condițiilor de viață (la modul absolut) duce la creșterea nivelului de aspirații, deci la o acutizare a percepției diferenței dintre ceea ce oamenii posedă și ceea ce ei cred că ar trebui să posede. Exemplele în această privință sunt nenumărate.

Modelul ciclului deprivării recomandă, pentru combaterea sărăciei, schimbări atât la nivelul familiei cât și al societății. Familiile trebuie ajutate să fie mai integrate și mai capabile să se autoîntrețină iar societatea trebuie să deschidă canalele mobilității sociale și ale egalității de șanse. Metodele de schimbare pot fi asistența socială, educația compensatorie pentru copiii săraci și serviciile de consiliere a familiilor sărace.

Proasta funcționare a instituțiilor

Această perspectivă este o reacție la dezamăgirea și frustrările produse de funcționarea statului bunăstării. În ambele sale variante principale (modelul rezidual și modelul redistributiv) statul bunăstării a consumat resurse uriașe, fără a ajunge la rezultate notabile în ceea ce privește eradicarea sărăciei. El a încurajat dezvoltarea unei birocrății tentaculare, interesată mai mult de propria menținere și dezvoltare decât de efectele asupra grupurilor-țintă, decât de problemele reale ale săracilor și de căile cele mai eficace de a-i sprijini.

Explicația menținerii sărăciei în societățile contemporane rezidă, în această optică, în falimentul statului bunăstării, faliment datorat, în principal, proastei administrări. Proasta administrare se reflectă pe două planuri: relațiile cu grupurile-țintă și eficiența consumării resurselor. În ceea ce privește relațiile cu grupurile-țintă proasta administrare se remarcă printr-o dezumanizare accentuată, indiferență față de nevoile acestor grupuri, chiar ostilitate. Cât despre cheltuirea resurselor, instituțiile statului bunăstării acționează după „legea numărului magic”, diagnosticată ca maladie a organizațiilor birocratice de către Amitai Etzioni.¹⁷ Potrivit acestei „legi”, birocrățiile își ghidează activitatea în direcția îndeplinirii unor obiective formale, operaționalizate, cuantificate. De cele mai multe ori, adevăratele obiective (obiectivele oficiale) sunt uitate sau trecute pe planul doi, obiectivele operaționale devenind scop în sine. Astfel, birocrățiile își consumă resursele, timpul și energia pentru a respecta anumite proceduri formale, pentru a elabora regulamente, pentru a realiza indicatori exprimați numeric care, deși încearcă să exprime îndeplinirea obiectivelor oficiale, nu fac decât să îndepărteze organizația de ele. De exemplu, instituțiile de protecție socială își vor justifica cheltuielile prin numărul de beneficii acordate, prin numărul

de dosare prelucrate – fără să se preocupe de rezultatul real, de efectele asupra grupului-țintă, de atingerea obiectivului oficial (reducerea sărăciei).

Împotriva acestei situații, în ultimul deceniu, mai ales, s-au afirmat curente de opinie favorabile reformei radicale a statului-bunăstării. Una din principalele direcții ale reformei ar fi reforma administrării (managementului) programelor anti-sărăcie. S-au încercat abordări mai noi, precum teoria relațiilor umane, managementul prin indicatorii de performanță, managementul calității totale și mai ales noul management public. Aplicarea acestor abordări în administrarea programelor anti-sărăcie se reflectă pe cele două planuri menționate mai sus: relațiile cu grupurile-țintă și eficiența consumării resurselor. Se speră să se ajungă astfel la o umanizare a birocrăției, paralel cu o mai eficientă cheltuire a banilor publici. Pentru creșterea eficienței în acest domeniu se preconizează aplicarea mecanismelor pieței libere în acest sector, situat în mod tradițional în afara economiei de piață: privatizare, dezetatizare, competiție între programe, contractare, organizarea activității după modelul serviciilor de piață, pe baza relației furnizor de servicii-client, etc.

Proasta distribuție a resurselor

Sursa sărăciei în lumea contemporană este, în această viziune, distribuția inechitabilă a resurselor și a accesului la diferitele resurse. Din această cauză, unii sunt avantajați iar alții sunt dezavantajați. Problema sărăciei este localizată în aparatul politic, care nu poate sau nu vrea o distribuție echitabilă a resurselor. Conceptul-cheie este acela de discriminare iar soluția este realocarea resurselor, pe fundamente anti-discriminatorii. Principalul instrument, în această perspectivă, este reforma politicilor și a legislației,

reformă bazată pe măsuri anti-discriminatorii, inclusiv pe discriminarea pozitivă.

Conflicte structurale de clasă

Potrivit acestei optici, puternic influențate de marxism, sărăcia este efectul diviziunilor necesare menținerii sistemului social bazat pe profitul privat.¹⁸ Existența sărăciei nu este benefică societății în întregul ei (care, potrivit structural-funcționalismului, ar fi astfel mai stimulată să progreseze) ci doar claselor dominante, care își perpetuează astfel privilegiile. Conceptul-cheie este acela de inegalitate iar localizarea problemei se află în relația dintre clasele sărace, exploatate și structura economică și politică a capitalismului. Schimbarea ar consta în redistribuirea puterii și a controlului politic. Această schimbare nu se face însă prin simpla reformă a politicilor și legislației ci prin înlocuirea întregului mecanism politic; nu se așteaptă de la deținătorii puterii să schimbe ceva în distribuția resurselor ci săracii înșiși trebuie să capete o conștiință politică și să se organizeze pentru a câștiga puterea și controlul politic.

4. „Sindromul” sărăciei

Din prezentarea succintă de mai sus, făcută unor modele sociologice ale sărăciei, se poate vedea diferența majoră dintre optica sociologică și cea economistă. Spre deosebire de economie, perspectiva teoretică preferată de sociologie este aceea a „sindromului” sărăciei. În cadrul acestei perspective, definiția clasică a sărăciei (insuficiența veniturilor necesare pentru asigurarea subzistenței) este numai un efect al unor cauze socio-culturale mai profunde, care constituie un adevărat ciclu al sărăciei, care se reproduce de la o generație la alta.

Există mișcări de intrare și mișcări de ieșire din masa populației sărace. De intrat, se intră, de obicei, prin: șomaj, mărirea familiei, divorț, boală, accidente etc. În afara acestor fluctuații, există însă un nucleu permanent, alcătuit, de regulă, din: copii, batrâni, mame singure, unele minorități rasiale sau etnice. În cadrul acestui nucleu permanent s-a structurat o adevărată cultură, diferită de cea a majorității populației; un stil specific de viață,¹⁹ caracterizat prin:

- alienare în raport cu instituțiile sociale „oficiale” (școala, munca, politica);
- apatie, sentimentul neputinței;
- neparticipare socială și politică;
- dependență cronică și pasivă față de asistența socială;
- degradarea relațiilor intrafamiliale;
- incidență mai mare a fenomenelor patologice de tot felul (boli fizice și psihice, alcoolism, toxicomanie, delincvență, acte de violență);
- un model de consum caracteristic, constând, de obicei, în cheltuirea imediată a banilor pe bunuri de folosință efemeră.

O familie care trăiește în această stare permanentă de sărăcie (pe care unii o numesc mizerie) poate beneficia, lunar, de o sumă comparabilă cu cea a familiei unui muncitor, de exemplu. Multe familii sărace primesc tot felul de ajutoare sociale, publice sau private, alocații pentru copii, gratuități etc., ca să nu mai vorbim de unele căi mai puțin „ortodoxe”. Respectiva sumă va fi însă utilizată într-un mod destul de diferit în comparație cu săracul „onorabil”. Nu va exista o repartizare rațională în funcție de nevoile de supraviețuire și dezvoltare ale gospodăriei, ci în funcție de alte imperative. Se poate, de exemplu, ca o astfel de familie să își cheltuiască veniturile lunare într-o singură zi, pe alcool, țigări, mâncare scumpă sau podoabe.

5. Strategii anti-sărăcie

Problema nu constă însă în modul în care își cheltuiesc sărăcii banii, ci în găsirea soluțiilor de spargere a acestui ciclu al deprivării despre care vorbeam mai sus. Cheltuielile sociale nu fac săracul mai puțin sărac. Spargerea ciclului mizeriei se poate face numai prin încurajarea săracilor de a deveni capabili să se autoîntrețină. Accentul trebuie pus nu pe suportul material, pecuniar – ci pe servicii sociale compensatorii.

Săracul nu diferă de ceilalți numai prin faptul că nu are bani. Punctul critic constă în faptul că, chiar dacă va primi acești bani, nu va începe (sau, în orice caz, nu va începe imediat) să manifeste aspirațiile și stilurile de viață tipice pentru clasa de mijloc. De aceea, investițiile în dezvoltarea serviciilor sociale trebuie să aibă prioritate în raport cu politica pasivă de protecție socială a săracilor (politică ce se rezumă, adesea, la acordarea directă de ajutoare materiale). Serviciile de consiliere, calificare, recalificare, reinsertie profesională etc. pot, în oarecare măsură, să contracareze influența persuasivă și depresivă a „sindromului” sărăciei. Soluțiile se plasează în trei planuri:

- **politic** – eliminarea discriminărilor de tot felul ce afectează categoriile defavorizate, la nivel educativ, profesional, cultural, social; înlăturarea obstacolelor față de angajarea în muncă a minorităților sărace; condamnarea prin lege a angajării discriminatorii, în funcție de vârstă, sex sau etnie; lansarea unor programe de dezvoltare locală;
- **economic** – mecanismele de redistribuire a veniturilor (securitatea socială, politica fiscală); dintre mecanismele securității sociale, rolul major îi revine asistenței sociale, care îi sprijină pe săraci cu bani, bunuri și servicii;
- **profesional** – programe de educație compensatorie, măsuri de stimulare a economiei și de creare de locuri de muncă,

cursuri de calificare, mobilitatea pieței muncii, servicii sociale de consiliere profesională; acordarea de avantaje, facilități și suport material pentru încurajarea inițiativei private.

Soluțiile enumerate mai sus au pus problema evaluării lor comparative. În general, s-a constatat că aceste programe au o eficiență redusă, în sensul că absorb o cantitate uriașă de resurse iar rezultatele sunt dezamăgitoare. Un aport decisiv la această scăzută eficiență îl are faptul că programele evaluate s-au derulat prin intermediul administrației de stat, birocrație reputată prin ineficiență. Astfel, în timpul programului *War on poverty*, lansat în Statele Unite în 1964 de către președintele Johnson, s-a apreciat la 30 de miliarde de dolari suma anuală necesară completării veniturilor săracilor pentru a-i ridica, astfel, peste pragul oficial de sărăcie. Punerea în practică a programului a urcat, însă, cheltuielile pentru nutriție și sănătate la 33 de miliarde de dolari.²⁰

Prin urmare, transferurile sociale nu fac săracul mai puțin sărac. Soluția cea mai eficace (în sensul de atingere a obiectivelor) pare a fi, totuși, creșterea utilizării forței de muncă sărace. Această soluție este, însă, contracarată de faptul că mulți săraci nu pot munci (fiind copii, bătrâni, mame cu copii mici, bolnavi sau persoane cu dizabilități). Foarte mulți săraci sunt lipsiți de resursele educaționale și culturale necesare unei activități economice: ei nu au calificarea necesară, experiența, disciplina sau motivația de a munci; ei nu dispun de abilitățile de informare în domeniul în care ar putea să lucreze.

O politică anti-sărăcie foarte activă poate genera frustrarea celorlalte categorii de populație. Acestea vor percepe dirijarea resurselor către săraci ca pe un atentat la propriul buzunar. Invocarea solidarității sociale în acest context nu va mai avea rezultatul scontat, întrucât eficiența și eficacitatea programelor

anti-sărăcie sunt foarte scăzute. Majoritatea cetățenilor, plătitori de impozite, se vor întreba, pe bună dreptate, ce rost are un asemenea efort dacă rezultatele sunt atât de reduse, astfel încât se poate vorbi despre un veritabil eșec?²¹

Pe de altă parte, guvernării nu își pot permite să ignore sărăcia, întrucât extinderea acestui fenomen creează condiții favorabile exploziilor sociale. Reducerea sărăciei nu are consecințe pozitive exclusiv pentru săraci, ci pentru întreaga societate, pentru ameliorarea climatului social general.

Cum eliminarea completă a sărăciei s-a dovedit a fi o utopie, majoritatea programelor sociale încep să se concentreze asupra prevenirii intrării altor persoane sau chiar altor grupuri în rândurile populației sărace. Accentul se mută, astfel, de la „terapie” la „prevenție”.

Costurile sărăciei sunt imense și îngrijorătoare pentru echilibrul societății. Aceste costuri sunt directe (cheltuielile pentru diferitele programe sociale, pentru creșterea aparatelor de poliție, justiție, închisori) dar și indirecte (pierderile de avuție națională datorate subutilizării resurselor umane și a talentelor provenite din rândul celor săraci; deteriorarea stării de sănătate; reducerea speranței de viață). Un corolar al costurilor sărăciei este însă subdezvoltarea umană. De aceea, soluția optimă în lupta împotriva sărăciei nu o reprezintă sporirea cheltuielilor statului pentru protecția săracilor ci investirea în economie și în resurse umane, în maximizarea posibilității oferite de către societate fiecăruia de a putea, în mod efectiv, să producă și să câștige.

6. Sărăcia și tranziția la economia de piață

Tranziția la economia de piață a însemnat modificări importante în dimensiunea și în formele de manifestare ale

sărăciei. Politica socială a socialismului real-existent a avut și avantaje și dezavantaje. Avantajele constau în existența unor programe sociale care limitau extinderea sărăciei, asigurând un minimum de resurse economice, sociale și culturale pentru toată lumea. Astfel, educația și asistența medicală erau gratuite pentru majoritatea populației; multe bunuri și servicii erau subvenționate; existau, de asemenea, programe comprehensive de alocații familiale, pensii, beneficii de maternitate etc. Aceste programe determinau o acoperire, cel puțin teoretică, a unor factori ce sporeau riscul sărăciei, precum: bătrânețea, incapacitatea de muncă, numărul mare de copii, boala, graviditatea, nașterea, îngrijirea copilului mic.

Principalul dezavantaj al politicii anti-sărăcie caracteristică regimului comunist este aceea că toate aceste programe au devenit, treptat, forme fără conținut. În afara faptului că, datorită crizei economice, aceste programe sufereau de o penurie cronică de resurse, ele nu funcționau având ca principal obiectiv bunăstarea beneficiarilor lor, ci, aveau, mai degrabă, obiective ideologice și propagandistice.

Tranziția a adăugat noi trăsături acestei situații, ducând, potrivit majorității analizelor, la agravarea sărăciei. Unii autori vorbesc chiar de o „explozie a sărăciei” după 1989.²² Indiferent de pragul de sărăcie folosit, rata sărăciei din România a crescut față de 1989. Considerând, de exemplu, 45% din salariul mediu net pe economie, pentru un membru al familiei, proporția celor care se situează sub acest prag a crescut, de la 27%, în 1989, la 51% în 1992.²³ Creșteri asemănătoare s-au înregistrat în toate țările foste socialiste. Întrebarea care se poate pune, în această situație, este următoarea: de ce și în ce fel a provocat tranziția acest fenomen de „explozie” a sărăciei?

Tranziția are drept caracteristică esențială reconstituirea pieței libere. Aceasta implică eliminarea acțiunii directe a

statului și înlocuirea acestei acțiuni directe cu mecanisme fiscale și monetare. Tranziția la economia de piață, a însemnat, astfel, printre altele:

- schimbări în politica de ocupare a forței de muncă; ocuparea completă și forțată a fost abandonată iar șomajul a devenit, din latent, manifest; astfel, în România, rata șomajului a crescut, de la 3% în 1991, la 12,9% în 1998.²⁴
- renunțarea la subvenționarea economiei; multe întreprinderi nerentabile și-au redus activitatea sau au fost închise;
- limitarea subvenționării bunurilor și serviciilor și liberalizarea prețurilor acestora;
- creșterea ratei inflației, cu efectele binecunoscute asupra veniturilor reale, care nu au putut ține pasul cu această creștere; astfel, salariul mediu a scăzut în România, în termeni reali la 58,2%, în 1998, față de 1990²⁵ inflația redistribuie sărăcia, noi și noi categorii ale populației coborând sub pragul de subzistență;
- aceeași erodare, datorată inflației, a acționat nu numai asupra veniturilor obținute din activitate economică, dar și asupra celor provenite din transferuri sociale; pensiile de limită de vârstă, pensiile de urmaș, pensiile de boală și incapacitate de muncă, pensiile agricultorilor, alocațiile pentru copii, beneficiile de șomaj – au scăzut, în România, în termeni reali, între 1990 și 1998, cu procente variind între 10 și 40%. Astfel, pensia medie reală în România reprezintă, în 1998, numai 48,8% din pensia medie din anul 1990;²⁶
- liberalizarea unor servicii sociale și culturale a dus la limitarea accesului populației la aceste servicii; apariția unor forme private în educație, sănătate, cultură a dus la scăderea veniturilor reale și la creșterea inegalităților;

- statul începe să își diminueze tot mai mult rolul protector; are loc o reducere drastică a cheltuielilor sociale, în general, a cheltuielilor de protecție socială, în special; în România, de exemplu, aceste cheltuieli au scăzut de la 12, 2% din PIB în 1990 la 9,7% în 1997.²⁷

Aceste schimbări erau imperios necesare și justificate din punct de vedere economic. Ele nu s-au desfășurat însă lin, neconflictual, fără obstacole. Ele au generat așa numitele costuri sociale ale tranziției, dintre care cele mai importante sunt: șomajul; polarizarea societății, produsă de o distribuție mai inegalitară a veniturilor (astfel, coeficientul Gini a ajuns în România, în 1997 la 31 de puncte);²⁸ reducerea accesului la serviciile sociale; scăderea veniturilor reale; scăderea consumului; „ajustarea demografică” (reducerea natalității și a nupțialității; creșterea mortalității; emigrarea).

Noile regimuri politice, instaurate după prăbușirea comunismului, au încercat măsuri de luptă împotriva sărăciei, devansate însă de lipsa de fonduri suficiente, de inflație și de amploarea fenomenului. Pe măsură ce nevoia pentru cheltuieli de protecție socială creștea, veniturile la buget scădeau, astfel încât s-a creat un adevărat cerc vicios: nu se putea investi în dezvoltarea economiei datorită necesității de a se acoperi nevoile de consum iar aceste nevoi deveneau din ce în ce mai greu de satisfăcut datorită prăbușirii economiei.

Leșirea din acest cerc vicios reprezintă una dintre cheile îndeplinirii procesului de tranziție. Din păcate, în fața acestei explozii a sărăciei, strategiile coerente și pe termen lung au fost amânate în favoarea unor măsuri de urgență.

Creșterea sărăciei a fost agravată și de prelungirea stării de tranziție datorată mai multor factori, printre care: rezistența la schimbare, venită din partea unor categorii care și-ar fi pierdut astfel avantajele; lipsa capitalurilor necesare susținerii

reformelor; deturnarea beneficiilor tranziției, atâtea câte au fost, în folosul unor grupuri și suportarea costurilor sociale ale tranziției de către grupurile cele mai defavorizate. Aceasta a împiedicat o mobilizare reală a populației în favoarea reformelor economice.

Tranziția acumulează, astfel, problemele moștenite de la socialismul real-existent, cele apărute ca efecte, mai mult sau mai puțin perverse, ale reformei și cele generate de erori politice, tergiversări și incoerențe. Incapacitatea de a gestiona o restructurare coerentă, rapidă și susținută a economiei s-a tradus în scăderi ale produsului intern brut și în reducerea cheltuielilor sociale, cu efecte directe asupra nivelului de trai.

7. Dimensiunea, structura și distribuția sărăciei în România

Dimensiunea sărăciei

Deși obiect de disputa politică, nu numai științifică, dimensiunea sărăciei în România poate fi aproximată, cu ajutorul datelor statistice existente. Din păcate, statisticile se rezumă la aspectul economic al sărăciei, studiile referitoare la celelalte aspecte (psihologic, sanitar, cultural, ecologic, intelectual) fiind deosebit de rare. Principalele surse folosite în următoarea analiză sunt:

- Anuarele statistice ale României: 1995, 1996, 1997, 1998, 1999. Acestea oferă date asupra veniturilor și consumului populației, prin anchetele bugetelor de familie.
- Bazele de date *Sărăcie '93, Sărăcie '94 și Diagnoza calității vieții '96* ale Institutului de Cercetare a Calității

Vieții din București, produse pe baza desfășurării unor anchete de opinie.

- Date oferite de Ministerul Muncii și Protecției Sociale, în privința evoluției salariilor, pensiilor, ajutoarelor de șomaj, alocațiilor, a altor ajutoare sociale.
- Baza de date MONEE (Politicile Publice și Condițiile Sociale: Monitorizarea Tranziției la Economia de Piață în Europa Centrală și de Est) a Centrului Internațional de Dezvoltare a Copilului din Florența.
- Recensământul populației și locuințelor din 1992.

Pentru a aproxima dimensiunea sărăciei în România, se pot folosi:

- minimul de subzistență (care măsoară sărăcia absolută);
- indicatorul subiectiv al sărăciei;
- metoda structurală (care măsoară ponderea cheltuielilor alimentare în bugetul gospodăriei);
- indicatorii sărăciei relative, care raportează veniturile și consumul săracilor la veniturile și consumul medii.

Minimul de subzistență, calculat după metoda normativă de către Institutul de Cercetare a Calității Vieții din București indica, pentru iulie 1996, o proporție de 23% dintre gospodării situate sub acest prag.²⁹

Indicatorul subiectiv al sărăciei arăta următoarea situație: (Tabelul 1):

Tabelul 1: "Cum apreciați veniturile actuale ale familiei dumneavoastră?"

		Gospodării	Persoane
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	29,0	32,2
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	40,3	38,7
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cheltuieli mai deosebite	21,8	20,3
4	Facem și unele cheltuieli mai deosebite, dar cu eforturi	7,8	7,6
5	Reușim să avem tot ce ne este necesar, fără mari eforturi	1,1	1,2
Total		100	100

Sursa: *Sărăcie '94*

Prin urmare, potrivit indicatorului subiectiv al sărăciei, aproximativ 30% din populația României trăia sub minimul de subzistență, în sărăcie absolută.

Metoda structurală de estimare a dimensiunii sărăciei consideră sărace gospodăriile ce alocă mai mult de 50% din structura bugetului lor de cheltuieli pentru alimente. Potrivit acestei metode, în România numai gospodăriile din ultimele decile de venituri (decilele 7, 8, 9 și 10) reușesc să cheltuiască mai puțin de jumătate din buget pentru alimente.³⁰ Prin urmare, potrivit acestei metode, 60% dintre gospodăriile României ar trăi în sărăcie.

Indicatorul sărăciei relative considerat a fost pragul de 50% din veniturile salariale medii nete lunare (VSMN). Astfel, în 1997, VSMN erau de 632 086 de lei.³¹ Pragul sărăciei relative va fi de 316 043 per capita, lunar. Persoanele și gospodăriile care nu reușesc să treacă de acest prag se vor plasa sub nivelul sărăciei relative. Potrivit anchetei bugetelor de familie, în 1997, numai gospodăriile din ultimele patru decile de venit treceau de acest prag. Prin urmare, gospodăriile sărace reprezentau 60% din totalul gospodăriilor și 66,4% din totalul populației.³² Aproximativ aceeași situație se înregistrează și în 1998, în condițiile unui prag al sărăciei relative de 521 137 de lei lunar per capita. Se observă o oarecare ameliorare, numai 55% dintre gospodării și 61% din populație nereușind să treacă acest prag.³³

Distribuția și structura sărăciei

Distribuția sărăciei urmărește variația ratelor sărăciei în rândurile diferitelor categorii socio-demografice. Structura sărăciei urmărește ponderea procentuală a acestor categorii în cadrul populației sărace.

În ceea ce privește structura populației sărace, pe baza anchetelor bugetelor de familie, putem estima ponderea diferitelor tipuri de gospodării în prima quintilă de venituri (cele mai sărace 20% dintre gospodăriile din România). Astfel prima quintilă are următoarea compoziție (Tabelul 2):

Tabelul 2: Structura, în anul 1996, pe tipuri de gospodărie, a populației celei mai sărace din România (%)

Tip de gospodărie	Pondere în prima quintilă	Ponderea în prima quintilă (gospodăriei)	Pondere în total gospodărie (persoane)	Pondere în totalul populației
Salariați	38,7	41,9	38,5	45,8
Patroni	0,2	0,2	0,6	0,8
Țărani	16,7	17,2	8,6	9,8
Șomeri	7,7	7,7	3,1	3,9
Pensionari	29,7	26,1	45,5	35,7
Alte tipuri de gospodărie, până la 100	7	6,9	3,7	4
Total	100	100	100	100

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1998.

Din tabelul de mai sus se pot desprinde mai multe concluzii:

- ponderea cea mai mare, în prima quintilă de venituri, este deținută de salariați și de pensionari; prin urmare, cei mai mulți săraci sunt recrutați din aceste categorii;
- acesta este un efect al structurii reale a populației totale, dominată de pensionari și salariați;
- pentru a vedea însă ce categorii au o probabilitate mai mare de sărăcie, trebuie să comparăm ponderea în prima quintilă cu ponderea în populația totală; acolo unde ponderea în prima quintilă este semnificativ mai mare, în raport cu populația totală, riscul este mai crescut;

- de exemplu, șomerii reprezintă numai 3,1% din totalul gospodăriilor dar o pondere mult mai mare în rândul populației foarte sărace – 7,7%; același lucru este valabil și pentru țărani; prin urmare, aceste gospodării au cel mai ridicat risc al sărăciei;
- pensionarii, în schimb, au o pondere mai scăzută în populația săracă, în raport cu populația totală; prin urmare, pensionarii nu reprezintă o categorie prioritară de risc.

Populația săracă are și un mod distinct de constituire a bugetului gospodăriei. Anchetele asupra bugetelor de familie³⁴ pun în evidență următoarele tendințe:

- cu cât familia este mai săracă, cu atât ponderea veniturilor primare, provenite din activități economice (în principal salarii) este mai mică;
- cu cât familia este mai săracă, cu atât veniturile secundare, din transferuri de protecție socială, ocupă o pondere mai importantă în bugetul familiei;
- cu cât familia este mai săracă, cu atât consumul din resurse proprii (autoconsumul) este mai mare.

Aceste tendințe s-au agravat în ultimii anii, conturând imaginea unei „economii” a sărăciei bazate pe subzistență și pasivitate, tot mai îndepărtată de sfera productivă. Astfel, dacă vom compara structura bugetelor familiilor celor mai sărace (primele două decile) în 1995 și în 1998, aceste tendințe sunt clar ilustrate, în Tabelul numărul 3:

Tabelul 3: Evoluția ponderii (%) unor surse de venit în structura celor mai sărace familii din Romania

Sursa de venit	1995	1996	1997	1998
Salarii	38,1	38,9	20	16,6
Venituri din protecție socială	16,3	14,9	27	9,1
Consum din resurse proprii	35	36,4	40,8	41,5

Sursa: Anuarele statistice ale României 1996, 1997, 1998, 1999; pentru 1995 și 1996 – prima quintilă; pentru 1997 și 1999 – prima decilă.

În ceea ce privește distribuția populației sărace, am analizat câteva tipuri de familii, structurate pe următoarele dimensiuni: număr de persoane adulte, statut de ocupare, surse de venit, număr de copii.³⁵ Selecția a fost făcută pornind de la structura gospodăriilor populației, conformă datelor din Recensământul populației și locuințelor din 1992. Fiecare tip de familie în parte a fost analizat urmărindu-se transferurile directe din partea statului și efectul acestor măsuri asupra situației economice a respectivei familii. Acest demers a urmărit un dublu obiectiv:

- evidențierea tipurilor de familii cu cele mai mari riscuri în ceea ce privește diminuarea nivelului de trai și adâncirea sărăciei;
- evaluarea eficacității politicii de protecție socială.
Indicatorii avuți în vedere au fost următorii:
  - mărimea și structura veniturilor totale lunare ale familiei;
  - veniturile totale ale familiei ca procent din VSMN (veniturile salariale medii nete pe economie);
  - venitul lunar mediu pe membru al familiei;
  - ponderea transferurilor sociale în veniturile totale ale familiei.

Analiza a identificat tipurile de familii cu cel mai mare risc al sărăciei (acest risc fiind oglindit, în special, de către indicatorul „venit mediu pe membru al familiei”):

- I. familiile cu cel puțin doi copii și cel mult o singură persoană ocupată;
- II. familiile monoparentale cu cel puțin doi copii;
- III. familiile în care capul familiei este șomer;
- IV. familiile cu trei și mai mulți copii;
- V. familiile de vârstnici în care există cel mult o pensie.

Saracia din România este diferă de saracia din majoritatea tarilor europene prin amploare, gravitate, cauze si capacitati de interventie din partea societatii.³⁶ Astfel, dintre predictorii saraciei identificati de catre anchetele Institutului de Cercetare a Calitatii Vietii, cei mai puternici sunt:³⁷

- monoparentalitatea: 76% dintre familiile monoparentale cu doi copii trăiesc sub minimul de subzistență;
- numărul mare de copii: 70% dintre familiile cu trei sau mai mulți copii trăiesc sub minimul de subzistență;
- șomajul: 67% dintre gospodăriile în care capul de gospodărie este șomer trăiesc sub minimul de subzistență;
- rezidența în orașele mici: 46,4% dintre gospodăriile care trăiesc în orașe mici se situează sub minimul de subzistență;
- nivelul redus de educație: 45% dintre gospodăriile unde capul de gospodărie a absolvit doar școala generală sau o școală profesională trăiesc sub minimul de subzistență;
- rezidența în zona geografică a Moldovei: 44% dintre gospodăriile acestei zone trăiesc sub minimul de subzistență.

Copiii sunt grupul de vârstă cel mai expus sărăciei. Astfel, mai mult de 40% dintre copiii României trăiesc sub minimul de subzistență³⁸ și, cu cât numărul de copii într-o familie este mai mare, cu atât respectiva familie este mai săracă. Legătura strânsă dintre sărăcia familiei și numărul de copii este o trăsătură caracteristică realității românești. Această legătură devine explicabilă prin prisma următoarelor considerente:

- În România, marea majoritate a familiilor sunt de tip conjugal-nuclear, fiind alcătuite din cuplul conjugal și copiii acestuia; aceasta înseamnă că numărul persoanelor aducătoare de venit rămâne același, indiferent de dimensiunea familiei.
- În România veniturile medii (salariale sau de altă natură) sunt foarte reduse ca putere de cumpărare. Aceasta înseamnă că fiecare copil în plus reprezintă o sporire a gradului de sărăcie.
- În România alocațiile pentru copii sunt aproape simbolice, neconstituind un aport semnificativ la bugetul familiei; ele nu acoperă nici pe departe costul copilului. În afara acestor alocații, practic nu mai există niciun alt sprijin pentru familiile cu mulți copiii (scutiri de impozite, de exemplu)
- În România nu numai că familiile cu mulți copii sunt sărace – dar, și invers, familiile sărace au mulți copiii. Este vorba de un anumit model cultural și de un grad redus de educație, mai ales în ceea ce privește utilizarea mijloacelor moderne de planificare familială.

Din anchetele asupra bugetelor de familie,³⁹ se poate lua în considerare și statutul socio-ocupațional al capului de gospodărie, ca factor ce poate indica riscul sărăciei într-o anumită categorie. Astfel, ponderea gospodăriilor ce se încadrează în prima quintilă de venituri variază în funcție de statutul ocupațional al capului de gospodărie, în următoarea manieră (Tabelul 4):

Tabelul 4: Distribuția gospodăriilor pe prima quintilă de venit (% gospodării din respectiva categorie, care se situează în prima quintilă de venituri)

Tip de gospodărie	1995	1996	1997	1998
Șomeri	48,2	49,4	56	53
Țărani	44	38,8	38	39
Salariați	18,2	20,1	15	20
Pensionari	13,4	13,1	16	16,5
Patroni	2,5	5,4	7	10

Sursa: Anuarele statistice ale României, 1996, 1997, 1998, 1999.

Ținând cont că prima quintilă cuprinde, bineînțeles, 20% din totalul gospodăriilor, orice creștere peste acest procent indică un risc ridicat al sărăciei în acea categorie de gospodării. Tipurile de gospodării cele mai expuse acestui risc sunt, prin urmare, gospodăriile de șomeri și cele de țărani. Este, de asemenea, de observat din tabelul de mai sus, și faptul că proporția de gospodării sărace a crescut în ultimii ani în toate categoriile de gospodării analizate.

Factorii de risc în ceea ce privește distribuția sărăciei în România, enumerați mai sus, au fost identificați pe baza veniturilor. Aceleași concluzii se pot însă decela și dacă se iau în considerare și alte elemente, cum ar fi: mărimea locuinței; gradul de confort al locuinței, dotarea ei cu anumite facilități, cum ar fi: apa curentă, telefon, instalații sanitare, sisteme moderne de încălzire etc; deținerea de bunuri de folosință îndelungată: televizor, aragaz, frigider, mașină de spălat, aspirator, autoturism; cumpărarea de noi bunuri de folosință

îndelungată. Săracii au dezavantaje majore în toate aceste privințe.

Starea de sărăcie se exprimă și prin niveluri scăzute ale consumului. Este vorba, în primul rând de consumul alimentar, exprimat atât ca număr de calorii cât și ca pondere a produselor de origine animală. Din consumul alimentar al gospodăriilor sărace lipsesc în mod cronic carnea, mezelurile, lactatele.⁴⁰

Folosirea serviciilor social-culturale și frecvența activităților de timp liber se reduc în mod semnificativ în rândul săracilor, deși, chiar la nivelul întregii populații, acestea înregistrează cote scăzute. Copiii săraci prezintă rate ridicate ale abandonului școlar iar accesul la serviciile medicale și la medicamente este din ce în ce mai dificil pentru populația săracă.

Starea de sărăcie corelează foarte puternic cu unele variabile legate de orientări valorice, credințe și comportamente de alegere.⁴¹ Astfel, săracii, definiți ca persoane care dețin capital redus și sunt situate într-un mediu cu resurse scăzute, manifestă un pesimism cronic și temporal stabil; nu au încredere în instituții și autorități publice; au o satisfacție redusă față de viață; au o orientare favorabilă statului maximal; au o propensiune foarte scăzută către activismul economic și social.⁴²

Unele dintre constatările de mai sus au dus la concluzia că „sărăcia este un obstacol major în calea democrației”.⁴³ Această concluzie este justificată nu numai de către predominarea, în rândurile săracilor, a mentalităților nedemocratice, colectiviste, neparticipative, ci și de către presiunea permanentă pe care sărăcia o exercită asupra actului guvernării, presiune care limitează adesea acest act la strategii de supraviețuire.

8. Măsuri anti-sărăcie în România

Nu urmărim, la acest punct, să facem un inventar al măsurilor anti-sărăcie care există în prezent în România ci să vedem cum analiza sociologică a sărăciei poate contribui la o discuție critică asupra acestor măsuri și la formularea unor sugestii și propuneri în această privință.

Tranziția a găsit nepregătit sistemul românesc de protecție socială, care funcționa, în special, pe principiul asigurărilor sociale, acoperind riscuri precum: bătrânețe, boală, incapacitate de muncă, maternitate. Asigurările sociale sunt relaționate cu statutul de muncă, de salariat, de contribuabil – cei care nu muncesc sunt astfel excluși din sistemul de protecție socială. Asigurările sociale au o formă predominant monetarizată, beneficiile exprimându-se în bani.

Tranziția a dus însă la apariția unor noi riscuri. Șomajul a fost unul dintre principalele riscuri pe care noul sistem de protecție socială a încercat să le acopere, prin sistemul beneficiilor de șomaj. În cea mai mare parte însă, și acest sistem funcționează tot după logica asigurărilor sociale și tot într-o formă pasivă, monetarizată.

Alte grupuri de risc – bătrânii și copiii - sunt protejate prin sisteme moștenite de la regimul comunist dar care au fost recent reformate (sistemul de pensii și sistemul de alocații pentru copii). Au rămas însă complet descoperite riscuri precum: monoparentalitatea, salariile mici, creșterea costului locuințelor – riscuri care sunt diagnosticate drept surse majore ale sărăciei din România.

Analiza noastră⁴⁴ a pus, astfel, în evidență faptul că transferurile sociale cele mai mari sunt efectuate – în ordine – către următoarele tipuri de familii: familii în care există pensionari; familii în care există șomeri; familii cu trei și mai mulți copii. Deși analiza nivelului de trai al familiei (și distribuția

veniturilor per capita) a arătat o altă ierarhie a priorităților, observăm că statul își orientează transferurile către familiile care prezintă următoarele riscuri: bătrânețe, incapacitate de muncă, șomaj și mulți copii. Aceste transferuri au însă o eficacitate redusă, contribuind destul de puțin la ridicarea nivelului de trai al respectivei familii și la apropierea ei de trecerea pragului de sărăcie.

Lupta împotriva sărăciei a luat, cel mai adesea, formele asistenței sociale pasive și monetarizate (ajutorul social bazat pe testarea veniturilor). Aspectele de prevenție și de recuperare din statutul de sărăcie au fost permanent neglijate iar sprijinul în bunuri și servicii aproape inexistent.

Ajutorul social reprezintă o sumă de bani cu totul insuficientă pentru subzistență și foarte expusă erodării datorate inflației. Este un mecanism formal, administrativ, birocratic, care pare a acționa independent de obiective și nevoi reale. Sunt de notorietate (datorită reflectării lor în mass-media) situațiile în care aceste ajutoare ajung la cei care nu au realmente nevoie de ele, în schimb, cei pentru care ar fi vitale nu se califică pentru obținerea lor, întrucât nu îndeplinesc anumite criterii formale, cum ar fi: cererea scrisă, prezentarea documentelor de identitate, un domiciliu stabil etc.

De asemenea, în România, asistența socială cuprinde și o gamă de prestații difuze, cvasi-universale, care – în mod normal – nu și-ar avea locul aici. Astfel, manualele școlare acordate elevilor din învățământul de stat, abonamentele de transport cu preț redus – nu sunt, proprii-zis, prestații de asistență socială, lipsindu-le tocmai focalizarea, selectivitatea. Aceste două prestații, la care se adaugă și compensarea parțială a costului creșelor și grădinițelor, fac ca numărul beneficiarilor asistenței sociale să crească foarte mult, fără ca sumele ajunse la familii să fie semnificative pentru ridicarea nivelului de trai în cazul celor aflați în dificultate.

Slaba eficacitate și tensiunile sociale arată că sistemul de securitate existent nu mai este capabil să facă față rigorilor tranziției, că este necesar un nou sistem de securitate socială, conceput pentru o societate stratificată, nu pentru una egalitaristă.

Predictorii sărăciei în România (care sunt reamintiți mai jos) ne sugerează și soluțiile. Astfel:

- sărăcia are tendința de a se concentra în mediul urban, atât în orasele mari dar, mai ales, în orașele mici și mijlocii din *zonele monoindustriale*;
- statutul ocupațional de *șomer pe termen lung* sau *fără ocupație*, precum și
- *studiile subliceale* – sunt puternici predictorii ai sărăciei;
- județele *Moldovei* conduc în topul sărăciei;
- *copiii* sunt categoria de vârstă cea mai afectată (majoritatea familiilor cu mulți copii sunt sărace și majoritatea familiilor sărace au mulți copii);
- *monoparentalitatea* este unul dintre cei mai importanți factori ai sărăciei.

Din păcate, aceste riscuri majore nu sunt avute în vedere ca determinanți ai direcționării programelor sociale. Pentru categoriile de mai sus (indivizi, grupuri și comunități), nu există, în prezent programe speciale, care să țină seama de specificul situației lor și să împiedice degradarea iremediabilă a statutului lor. Putem conchide că statul român nu are ca obiectiv explicit și efectiv protecția familiilor defavorizate, măsurile existente având un caracter formal și inconsistent.

De asemenea, o situație foarte grea o au și familiile cu copii în care un singur părinte lucrează, această situație grea fiind consecința politicii duse în anii regimului comunist (care stimula și chiar forța femeile să facă parte din populația ocupată) și de nivelul foarte redus al salariilor în perioada actuală. Această

familie „clasică” în societățile occidentale, în care, tradițional, soțul lucrează iar soția este casnică, a ajuns în societatea noastră un fel de paria. Salariul mediu din economia românească nu permite, în aceste condiții, nici măcar un nivel de subzistență. Aceste familii nu sunt însă protejate, în ciuda situației lor foarte grele. Statutul muncii casnice nu este reglementat într-un mod favorabil, efortul gospodinei și al mamei rămânând nerecompensat și nerecunoscut pe plan social.

Prin urmare, credem că este nevoie de un program politic coerent anti-sărăcie, care trebuie să se bazeze pe concluziile analizei riscurilor și categoriilor (persoane, grupuri, comunități) celor mai expuse acestor riscuri. Răspunzând riscurilor celor mai importante, ar fi nevoie de:

- programe de dezvoltare comunitară;
- dezvoltarea pieței locuințelor cu chirie, astfel încât forța de muncă să poată să se miște mai liber din regiunile cu șomaj cronic către regiunile unde șomajul este modest;
- reducerea impozitării pentru salariile mici;
- programe de educație compensatorie;
- cursuri de (re)calificare;
- programe de reinsertie socială;
- servicii de consiliere și terapie familială;
- un sistem mai eficient pentru acordarea pensiilor alimentare;
- diversificarea gamei de alocații familiale.

Aceste alocații familiale ar trebui să răspundă unor criterii specifice de eligibilitate. O atenție specială ar trebui acordată familiilor monoparentale, care ar necesita o susținere prin alocații speciale.

Deși copiii reprezintă grupul de vârstă cu cel mai mare risc al sărăciei, protecția familiilor cu mulți copii sau a familiilor monoparentale poate avea efecte perverse. Acest lucru se

datorează segregării comportamentelor familiale și reproductive. Familiile numeroase, familiile dezorganizate, mamele necăsătorite, uniunile informale au o incidență sporită (cel puțin, în societatea românească) în rândul unor categorii marginalizate și dezavantajate din punct de vedere social și educațional; există riscul, în cadrul acestor categorii, ca alocațiile să nu fie folosite în avantajul copiilor și există riscul ca aceste alocații să fie percepute ca un „premiu” care să încurajeze astfel dezorganizarea familiilor.

Alocațiile de locuire ar putea fi, de asemenea, o direcție de dezvoltare a alocațiilor familiale, constituind un mijloc mai simplu de realizare a transferurilor către familiile care nu au fonduri suficiente pentru realizarea nevoilor de locuire (de exemplu, în următoarele situații: chirie la particulari, cheltuieli mari de încălzire în condițiile unor venituri foarte mici; reparații urgente etc.).

Sărăcia în România ar atinge, probabil, cote mult mai alarmante dacă populația s-ar fi limitat la sprijinul venit din partea politicilor anti-sărăcie. Incapacitatea economiei „oficiale” de a absorbi și de a folosi eficient forța de muncă existentă a determinat apariția unor mecanisme spontane de adaptare la lipsa de resurse. Astfel, forța de muncă disponibilizată, sau care nu are acces la piața muncii primară, găsește activități de ultim resort, din care își poate procura resursele necesare subzistenței. Aceste „locuri de muncă” sunt, în general, prost plătite, mai mult sau mai puțin ocazionale, condițiile de muncă sunt grele și nu oferă beneficii de securitate socială (muncă la „negru”). Ele se pot regăsi, în special, în două domenii: (care, uneori, se întrepătrund): agricultura și economia subterană a micului comerț și a serviciilor. Aceste două domenii acționează ca veritabili amortizori ai sărăciei în România.

Importanța agriculturii (și a proprietății asupra pământului) pentru găsirea resurselor necesare subzistenței este probată și

de veritabilul exod de populație dinspre orașe spre sate. Migrația rural - urban este, în mod tradițional, unul dintre simptomele modernizării societății. Acest proces ce determină inversarea proporțiilor dintre populația rurală și cea urbană (gradul de urbanizare fiind unul dintre indicatorii modernizării). Și în România, decenii la rând (mai ales în anii '70 și '80 – anii de vârf ai industrializării forțate ceaușiste) migrația rural – urban a fost superioară, din punct de vedere numeric, în raport cu migrația urban – rural. După 1990 însă, migrația urban – rural devine din ce în ce mai importantă. Inversarea fluxurilor migrației interne (când, pentru prima oară în istoria României, migrația urban – rural devansează migrația rural – urban) se produce în 1997, an în care guvernarea aplică disponibilizări masive ale forței de muncă industriale. Următorul tabel ilustrează această mutație (Tabelul 5):

Tabelul 5: Fluxurile de migrație între cele două medii de rezidență, în România, între 1991–1998 (număr migrați)

Anul	Migrați rural - urban	Migrați urban - rural
1991	132 300	26 571
1992	114 954	40 253
1993	84 063	35 153
1994	81 327	48 983
1995	72 710	60 210
1996	72 267	68 584
1997	68 491	81 079
1998	60 620	78 618

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1998 – Comisia Națională de Statistică, 2000.

Aceste reorientări ale forței de muncă pot oferi o soluție temporară pentru traiul de zi cu zi dar, în mod hotărât, nu pot reprezenta un model de evoluție a României, de integrare într-o economie internațională competitivă.

Protecția socială nu trebuie să reprezinte singura alternativă în măsurile anti-sărăcie. Soluția optimă este promovarea activității economice și creșterea reală a veniturilor primare. În combaterea sărăciei, alături de resursele economice (foarte limitate, din păcate), trebuie folosite și resursele non-economice:

- receptivitatea la schimbare;
- solidaritatea, forța comunității locale ;
- participarea socială;
- informarea;
- ridicarea nivelului de aspirații;
- mobilitatea geografică și ocupațională;
- ambiția personală;
- atitudinea pozitivă față de asumarea riscurilor.

Résumé

1. LA PAUVRETÉ COMME FAIT SOCIAL

La pauvreté n'est pas un fait individuel mais un fait social et politique. Ce phénomène varie en fonction des variables macrosociales. L'empreinte du système social sur la pauvreté détermine des contenus très différents pour les pays riches, les pays pauvres ou pour les pays du socialisme réellement existant.

Les pays riches fondent leur prospérité sur des siècles d'accumulation de la richesse et sur une classe moyenne dynamique ; cette classe est flanquée par une minorité pauvre et une minorité super-riche. Dans les pays pauvres, la pauvreté est plus étendue et plus homogène. Les pauvres sont des groupes marginaux dans les sociétés riches mais ils sont majoritaires dans les pays pauvres. Dans les régimes communistes, l'idéologie officielle considérait l'inégalité comme la principale cause de la pauvreté ; mais la distribution égalitarisme des revenus masquait une distribution inégale des ressources. Le pouvoir totalitaire ignorait les besoins réels de la population et guidait le développement économique par des raisons liées à la propagande. Pour le pouvoir, la pauvreté n'existait pas parce que le régime offrait des emplois et des logements pour tout le monde. Le discours officiel était de plus en plus éloigné de la vie réelle.

2. LA MESURE DE LA PAUVRETE

Il y en a deux méthodes principales : la mesure absolue et la mesure relative.

3. MODELES THEORIQUES DE LA PAUVRETE

L'étude des modèles théoriques de la pauvreté offre la clé des stratégies contre la pauvreté. Les principaux modèles sont :

- la culture de la pauvreté : cherche l'explication dans la pathologie du groupe déviant et les changements dans la réduction de la déviance et l'adaptation sociale, par assistance sociale et thérapie de groupe ;
- le cycle de la privation : trouve l'explication dans la transmission inter- générationnelle des désavantages et propose l'égalité des chances, l'intégration sociale et la mobilité sociale ; les principaux moyens sont l'assistance sociale, l'éducation compensatrice et le développement des services sociaux ;
- la malaise des institutions : fonde sa démarche sur la critique de l'état providence, de sa mauvaise gestion de ressources ; on propose une réforme des politiques sociales, basée sur l'humanisation de la bureaucratie et sur l'introduction des mécanismes du marché libre ;
- l'inégalité : suggère des politiques anti-discriminatoires ;
- les conflits de classe : propose la redistribution du pouvoir et du contrôle politique par la mobilisation des pauvres ;
- le sous-développement : contre ce fléau on conseille des programmes d'investissement économique, sanitaire et éducationnel.

4. LE SYNDROME DE LA PAUVRETE

La perspective sociologique voit la pauvreté comme un phénomène multidimensionnel, irréductible à son aspect économique. Le noyau permanent de la pauvreté a son propre style de vie, ses propres valeurs. On compte parmi les manifestations du syndrome de la pauvreté : l'aliénation, la marginalisation, l'apathie, la non-participation, la dégradation des relations familiales, la pathologie sociale, un modelé spécifique de consommation.

5. STRATEGIES DE LUTTE CONTRE LA PAUVRETE

Les mesures de lutte contre la pauvreté existent á trois niveaux :

- politique : politiques anti-discriminatoires, politiques de développement local ;
- économique : les mécanismes de redistribution : la sécurité sociale, la politique fiscale ;
- professionnel : éducation compensatrice, création d'emplois, formation et orientation de la force de travail, réinsertion professionnelle.

6. TRANSITION ET PAUVRETE

La transition des pays ex-communistes vers le marché libre et la démocratie a été accompagnée par une explosion de la pauvreté. L'explication réside dans les coûts sociaux de la transition, c'est á dire, de l'introduction des mécanismes de marché et de la réduction du rôle de l'état :

- l'apparition du chômage ;
- l'inflation, qui a réduit les revenus réels ;
- la disparition des subventions pour les biens et les services ;
- la libéralisation des prix ;
- la diminution des dépenses sociales de l'état, en valeur réelle absolue et comme pourcentage du PNB.

On ajoute á ces coûts les erreurs, les hésitations et les incohérences politiques.

7. DIMENSION ET DISTRIBUTION DE LA PAUVRETE EN ROUMANIE

La dimension de la pauvreté dépend de la méthode utilisée : si la pauvreté absolue ne dépasse pas 24% des ménages, la pauvreté relative comprend 55% des ménages. La population pauvre a sa manière spécifique de constitution du budget

familial : le poids des salaires est très réduit mais les poids des bénéfiques de protection sociale et de la consommation des ressources internes (auto-consommation) sont très élevés.

Ces tendances, aggravées récemment, désignent une „économie” de la pauvreté fondée sur subsistance et passivité, de plus en plus éloignée de la sphère productive.

Les principaux facteurs qui influencent la distribution de la pauvreté en Roumanie sont : la monoparentalité ; le nombre accru d'enfants ; le chômage ; la résidence en rural et dans les petites villes mono-industrielles ; le niveau réduit de scolarité ; la résidence en Moldavie.

Les plus importants groupes à risques sont : les chômeurs ; les paysans ; les enfants ; les familles monoparentales ; les familles élargies ; les vieux seuls.

Les pauvres sont définis, aussi, par une consommation socioculturelle très réduite, abandon scolaire, abandon des enfants, pessimisme chronique, manque de confiance dans les institutions et dans les autorités, satisfaction réduite rapportée à leur vie, apathie économique et sociale.

8. MESURES CONTRE LA PAUVRETE EN ROUMANIE

Ignorant les facteurs identifiés par l'analyse sociologique de la pauvreté, les flux des transferts sociaux sont dirigés vers des groupes moins démunis, conformément à la logique des assurances sociales, qui couvrent les risques standard mais qui sont impuissantes contre les autres risques. L'assistance sociale est passive et monétaire, faiblement sélective et inefficace. Il est besoin en Roumanie d'un nouveau système de sécurité sociale, adapté à une société de plus en plus stratifiée et plus sensible par rapport aux vrais groupes à risques.

NOTE

- ¹ Michail Voslenski, *La Nomenclatura*, France Loisirs, Paris, 1980.
- ² Giovanni Andrea Cornia & Sandor Sipos, *Children and the Transition to the Market Economy*, UN Children's Fund, Averbury, 1991.
- ³ Cătălin Zamfir, Marius Augustin Pop, Elena Zamfir, *Romania '89-93. Dinamica bunăstării și protecția socială*, Expert, București, 1994.
- ⁴ Camilo Dagum, Mario Zenga, *Income and Walth Distribution: Inequality and Poverty*, Springer Verlag, Berlin, 1990.
- ⁵ Elena Zamfir, „Sărăcia. Teorii și factori”, în Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, *Politici sociale. România în context european*, Alternative, București, 1995.
- ⁶ Alvin Schorr, *Common Decency: Domestic Policies after Reagan*, Yale University Press, New Haven, 1986.
- ⁷ Nicholas Rescher, *Welfare: The Social Issues in a Philosophical Perspective*, University of Pittsburgh Press, 1972.
- ⁸ *Human Development Report*, UNPD, 1992.
- ⁹ Ronald Young, „The All-embracing Problem of Multiple Deprivation”, in *Social Work*, vol. 8, no 9, 1976.
- ¹⁰ Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Gallimard, Paris, 1975.
- ¹¹ W.F. Whyte, *Street Corner Society*, The University of Chicago Press, 1964.
- ¹² Erving Goffman, *Stigma: Notes on the Management of a Spoiled Identity*, Prentice-Hall, New York, 1963.
- ¹³ Howard S. Becker: *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, 1973, The Free Press, New York.
- ¹⁴ De exemplu, Raymond Boudon, *L'inegalité des chances. La mobilité sociale dans les sociétés industrielles*, Armand Colin, Paris, 1973.
- ¹⁵ De exemplu, Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *La reproduction*, Les Editions de Minuit, Paris, 1970.
- ¹⁶ Peter Townsend, *The International Analysis of Poverty*, 1993, Harvester, Wheatsheaf.
- ¹⁷ Amitai Etzioni: *Bureaucracy and Democracy: A Political Dilemma*, 1983, Routledge and Kegan Paul, Boston.
- ¹⁸ G. E. Lenski: *Power and Privilege*, Mc Grow-Hill, New York, 1966.
- ¹⁹ Marvin Berkovitz, *The Social Costs of Human Underdevelopment*, Praeger Publishers, New York, 1974.

- ²⁰ Alvin Schorr, *Common Decency: Domestic Policies after Reagan*, Yale University Press, New Haven, 1986.
- ²¹ Milton & Rose Friedman, *Free to Choose: A Personal Statement*, Avon Books, New York, 1981.
- ²² Cătălin Zamfir, Marius Augustin Pop, Elena Zamfir, *România '89-93. Dinamica bunăstării și protecția socială*, Expert, București, 1994.
- ²³ Idem, p. 8.
- ²⁴ *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, București, 2000.
- ²⁵ *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, București, 2000.
- ²⁶ *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, București, 2000.
- ²⁷ Cătălin Zamfir, Dorel Șandor, Vladimir Pasti, Warren Crowther, *Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei*, PNUD, București, 1998, p. 23.
- ²⁸ PNUD, *Raportul dezvoltării umane, Romania – 1997*, Editura Expert, București.
- ²⁹ Manuela Sofia Stănculescu, „Între sărăcie absolută și bunăstare”, în *Cercetări sociale*, nr. 2/1998.
- ³⁰ *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, 2000
- ³¹ *Anuarul Statistic al României, 1998* – Comisia Națională de Statistică, București, 1999.
- ³² Idem.
- ³³ Calculele au ca bază *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, București, 2000.
- ³⁴ Anuarele statistice 1997, 1998, 1999.
- ³⁵ Georgeta Ghebrea, Simona Stroe, „Politici sociale de susținere a familiilor”, în *Calitatea Vieții*, nr. 1-2 / 1995.
- ³⁶ Cătălin Zamfir, Dorel Șandor, Vladimir Pasti, Warren Crowther, *Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei*, PNUD, București, 1998.
- ³⁷ Cătălin Zamfir (coordonator), *Dimensiuni ale sărăciei*, Expert, București, 1995; de asemenea Manuela Stănculescu (coordonator), *Sărăcia în România 1995-1998*, PNUD, București, 1999.
- ³⁸ Cătălin Zamfir (coordonator), *Dimensiuni ale sărăciei*, Expert, București, 1995, p. 67.

Sărăcie și asistență socială în spațiul românesc (sec. XVIII-XX)

- ³⁹ *Anuarul Statistic al României, 1999*, Comisia Națională de Statistică, București 2000.
- ⁴⁰ Idem, p.114.
- ⁴¹ Dumitru Sandu, *Spațiul social al tranziției*, Polirom, Iași, 1999.
- ⁴² Idem, pp. 44-64.
- ⁴³ Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România – starea de fapt*, Nemira, București, 1997, p. 178.
- ⁴⁴ Georgeta Ghebrea, Simona Stroie, „*Politici sociale de susținere a familiilor*”, în *Calitatea Vieții*, nr. 1-2 / 1995.

Autorii textelor

Paul H. STAHL, Profesor universitar, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales – Paris; Institutul de Studii Sud-Est Europene - București

Ligia LIVADĂ-CADESCHI, Lector universitar, Facultatea de Științe Politice – Universitatea din București

Mihaela LAMBRU, Asistent universitar, Facultatea de Științe Politice – Universitatea din București

Georgeta GHEBREA, Lector universitar, Facultatea de Științe Politice – Universitatea din București

NEW EUROPE COLLEGE

Institut de Studii Avansate

Colegiul Noua Europă, un mic “centru de excelență” independent în domeniul disciplinelor umaniste și sociale, primul și – cel puțin deocamdată – unicul de acest fel din România, a fost întemeiat în 1994 de profesorul Andrei Pleșu. În cei câțiva ani de existență ai colegiului, comunitatea de bursieri și alumni din jurul său a ajuns să numere peste o sută de membri. Prestigiul internațional al colegiului a fost confirmat prin acordarea premiului Hannah Arendt, instituit pentru a încuraja eforturi exemplare în domeniul învățământului superior și al cercetării. În 1999 Ministerul Educației Naționale a recunoscut *Colegiul Noua Europă* ca formă instituționalizată de educație permanentă și formare profesională.

Programe

NEC nu este, propriu-zis, o instituție de învățământ, deși participă într-un mod semnificativ, prin activitățile desfășurate sub egida sa, la dezvoltarea învățământului superior din România. Axat pe cercetare la nivelul “studiilor avansate”, NEC

își propune să ofere tinerilor cercetători și universitari din domeniul disciplinelor umaniste și sociale din România și sud-estul Europei condiții de lucru comparabile cu cele ale colegilor lor occidentali și un context instituțional apt să încurajeze dezbateră critică inter- și transdisciplinară. Activitățile organizate de NEC se orientează către sincronizarea cercetării din România și din regiune cu cea a mediilor academice internaționale și intensificarea contactelor specialiștilor români și sud-est europeni cu colegii lor din centre de cercetare din întreaga lume. NEC urmărește realizarea acestor obiective prin următoarele programe:

Bursele NEC

În fiecare an *New Europe College* oferă, pe baza unui concurs public, zece burse pentru tineri cercetători români din domeniile științelor umaniste și sociale. Bursierii sunt selectați de un juriu format din specialiști români și străini și beneficiază de o bursă care se acordă pe durata unui an universitar (octombrie - iulie). Cei selectați își discută proiectele de cercetare în cadrul unor colocvii săptămânale ("colocviile de miercuri"). În timpul anului academic fiecare bursier are posibilitatea de a petrece o lună într-un centru universitar din străinătate. La sfârșitul anului universitar bursierii prezintă o lucrare ce constituie rezultatul cercetării efectuate în cadrul Colegiului. Lucrările sunt publicate în anuarul NEC.

Bursele RELINK

Programul RELINK vizează (cu predilecție) tineri cercetători români din domeniile științelor umaniste și sociale care au beneficiat de burse/stagii de studiu în străinătate și s-au reîntors în România, ocupând posturi în

universități sau în institute de cercetare. Urmărind îmbunătățirea condițiilor de cercetare și revigorarea vieții academice în România, programul RELINK oferă anual (pe baza unei proces de selecție similar celui pentru bursele NEC) un număr de zece burse, durata acestora fiind de trei ani. Bursele includ: un stipendiu lunar, un suport financiar care permite fiecărui bursier să întreprindă o călătorie de cercetare de o lună pe an la un centru universitar din străinătate, pentru a-și menține și lărgi contactele cu specialiști străini; un laptop pus la dispoziție fiecărui bursier pentru utilizare individuală; fonduri pentru achiziționarea de literatură de specialitate.

Programul GE-NEC

Începând din toamna anului 2000 Colegiul Noua Europă organizează și găzduiește timp de trei ani universitari un program finanțat de Getty Grant Program. Programul își propune să contribuie la dezvoltarea învățământului și cercetării în domeniul culturii vizuale, prin invitarea unor specialiști marcanți care susțin prelegeri și seminarii în cadrul NEC, în beneficiul unor studenți, masteranzi, doctoranzi și tineri specialiști interesați de acest domeniu. Programul include două burse *senior* și două burse *junior* pe an. Bursierii, selectați în consultare cu Consiliul Științific al Colegiului, sunt integrați în viața Colegiului, primesc un stipendiu lunar și au posibilitatea de a efectua o călătorie de studii de o lună în străinătate.

Programul Regional

Începând din toamna anului 2001, NEC și-a extins programul de burse, incluzând cercetători și universitari din Europa de Sud-Est (Albania, Bosnia-Herțegovina,

Bulgaria, Croația, Grecia, Macedonia, Republica Moldova, Slovenia, Turcia și Iugoslavia). Această dimensiune regională a programului nostru își propune să introducă în circuitul academic internațional savanți dintr-o zonă ale cărei resurse științifice sunt încă insuficient valorificate și să contribuie la stimularea și consolidarea dialogului intelectual între țările SEE. În perspectiva integrării europene, a eforturilor comunitare pentru implementarea Pactului de Stabilitate, aceste țări sunt invitate, astfel, la cooperare, la depășirea tensiunilor prin care, din păcate, s-au făcut cunoscute în ultimul deceniu.

Institutul pentru studiul problemelor religioase ale integrării europene Ludwig Boltzmann

Din anul 2001 funcționează în cadrul Fundației Noua Europă un nou institut, dedicat studiului problemelor religioase în Balcani din unghiul de vedere al integrării europene. Acest institut a putut lua ființă și își desfășoară activitatea grație sprijinului acordat de Ludwig Boltzmann Gesellschaft din Austria. Constituit ca un mic centru de cercetare în cadrul căruia activează cercetători atașați, Institutul își propune să mijlocească dialogul dintre religii (Creștinism, Islam, Iudaism) și să contribuie la depășirea antagonismelor, promovând colaborarea științifică dintre cercetători din regiune și din afara ei, într-un climat de cordialitate. Institutul susține proiecte de cercetare și publicații, organizează evenimente cu caracter național și internațional și își constituie o bibliotecă menită să permită accesul la contribuții recente din domeniul studiilor religioase.

Colegiul Noua Europă organizează un program permanent de conferințe (“conferințele de seară”), susținute de personalități

științifice străine și românești, program care nu se adresează doar bursierilor Colegiului, ci vizează un public mai larg, format din specialiști și studenți din domeniile științelor umaniste și sociale. Periodic se organizează, de asemenea, seminarii și simpozioane la nivel național și internațional.

Finanțare

Departamentul Federal pentru Afaceri Externe – Elveția

Departamentul Federal pentru Afaceri Interne – Elveția

Ministerul Federal pentru Educație și Cercetare – Germania

Ministerul Federal pentru Educație, Știință și Cultură -

Austria

Statul român – finanțare indirectă prin scutirea de impozit pentru burse

Zuger Kulturstiftung Landis & Gyr – Zug (Elveția)

Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft – Essen (Germania)

Volkswagen-Stiftung – Hanovra (Germania)

Open Society Institute (prin Higher Education Support Program) – Budapesta (Ungaria)

Getty Grant Program – Los Angeles (SUA)

Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Austria)

* * *

***Fondator al Fundației Noua Europă și
Rector al Colegiului Noua Europă***

- Dr. dr. h.c. Andrei PLEȘU

Director executiv

- Marina HASNAȘ

Director științific

- Dr. Anca OROVEANU

Consiliul Administrativ:

- Maria BERZA, Președinte, Centrul Român de Politici și Proiecte Culturale, București
- Heinz HERTACH, Director, Zuger Kulturstiftung Landis & Gyr, Zug
- Dr. Charles KLEIBER, Secretar de Stat pentru Știință și Cercetare, Departamentul Federal pentru Afaceri Interne, Berna
- Dr. Joachim NETTELBECK, Director executiv, Wissenschaftskolleg zu Berlin
- MinR Irene RÜDE, Director, Departamentul pentru Europa de Sud-Est, Ministerul Federal pentru Educație și Cercetare, Bonn
- Dr. Heinz-Rudi SPIEGEL, Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft, Essen
- Dr. Ilie ȘERBĂNESCU, Economist, București
- Mihai-Răzvan UNGUREANU, Trimis special al Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Ministerul Afacerilor Externe, București; Lector, Facultatea de Istorie a Universității din Iași

Consiliul Științific:

- Dr. Horst BREDEKAMP, Profesor de istoria artei, Humboldt-Universität, Berlin
- Dr. Hinnerk Bruhns, Director de studii, Centre National pour la Recherche Scientifique, Paris; Director executiv adjunct, Fondation “Maison des Sciences de l’Homme”, Paris
- Dr. Iso CAMARTIN, Director, Direcția culturală, Televiziunea elvețiană, Zürich
- Dr. Daniel DĂIANU, Profesor, Academia de Studii Economice, București
- Dr. Mircea DUMITRU, Decan, Facultatea de Filosofie, Universitatea București
- Dr. Dieter GRIMM, Rector al Wissenschaftskolleg zu Berlin, Profesor de drept, Humboldt Universität Berlin
- Dr. Gabriel LIICEANU, Profesor de filosofie, Universitatea București; Director, Editura Humanitas, București
- Dr. Andrei PIPPIDI, Profesor de istorie, Universitatea București; Director, Institutul Român de Istorie Recentă, București
- Dr. Istvan REV, Profesor, Central European University Budapesta; Director, Open Society Archives, Budapesta